Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ενδιάμεση Έκθεση

2024

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση
Ενδιάμεση Έκθεση 2024

ISSN: 2529-1173

Copyright © ΙΝΕ ΓΣΕΕ
Αθήνα, Ιανουάριος 2025

Ιουλιανού 24, Αθήνα 10434
Τηλ. 210 8202247, 210 8202249
e-mail: f.athousaki@inegsee.gr, www.inegsee.gr
Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Στέλλα Ζούπα

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση
όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη.
Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.

Η παρούσα έκθεση αναρτήθηκε στο site του ΙΝΕ ΓΣΕΕ στις 14/01/2025.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες 4
Ευρετήριο διαγραμμάτων 5
Ευρετήριο πινάκων 6
Βασικά συμπεράσματα και εμπειρικά ευρήματα της Ενδιάμεσης Έκθεσης 7
1. Εισαγωγή 12
2. Μακροοικονομικές εξελίξεις 14
2.1 Η εξέλιξη του ΑΕΠ και των συνιστωσών της ζήτησης 14
2.2 Μακροχρηματοοικονομικές εξελίξεις και προοπτικές 28
3. Η εξέλιξη του πληθωριστικού σοκ στην ελληνική οικονομία 36
4. Οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας και στην απασχόληση 46
4.1 Οι συμβατικοί ποσοτικοί δείκτες της αγοράς εργασίας 46
4.2 Η κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης 51
5. Η εξέλιξη του κόστους στέγασης στην Ελλάδα 60
Βιβλιογραφία 73

Συντομογραφίες

Σε ορισμένα διαγράμματα της Έκθεσης –όπου ήταν αναγκαίο για λόγους οικονομίας χώρου– η Ευρωζώνη, η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη-μέλη της συντομογραφούνται κατά τον ακόλουθο τρόπο:

Ονομασία στα ελληνικά	Κωδικός χώρας
Ευρωζώνη	**EA**
Ευρωπαϊκή Ένωση	**EU**
Βέλγιο	**BE**
Βουλγαρία	**BG**
Τσεχία	**CZ**
Δανία	**DK**
Γερμανία	**DE**
Εσθονία	**EE**
Ιρλανδία	**IE**
Ελλάδα	**EL**
Ισπανία	**ES**
Γαλλία	**FR**
Κροατία	**HR**
Ιταλία	**IT**
Κύπρος	**CY**
Λετονία	**LV**
Λιθουανία	**LT**
Λουξεμβούργο	**LU**
Ουγγαρία	**HU**
Μάλτα	**MT**
Ολλανδία	**NL**
Αυστρία	**AT**
Πολωνία	**PL**
Πορτογαλία	**PT**
Ρουμανία	**RO**
Σλοβενία	**SI**
Σλοβακία	**SK**
Φινλανδία	**FI**
Σουηδία	**SE**

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 2.1	Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ σε Ελλάδα και ΕΕ (2019:1-2024:3, σταθερές τιμές 2015)	**14**
Διάγραμμα 2.2	Συνιστώσες της ζήτησης ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ σε Ελλάδα και ΕΕ (α΄ εξάμηνο 2022-α΄ εξάμηνο 2024)	**16**
Διάγραμμα 2.3	Δείκτης εξέλιξης της πραγματικής ιδιωτικής κατανάλωσης και του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών σε Ελλάδα και ΕΕ (2009:1-2024:1 σταθερές τιμές 2015, 2019:1=100)	**18**
Διάγραμμα 2.4	Ποσοστιαία (%) μεταβολή του πραγματικού πρωτογενούς εισοδήματος των νοικοκυριών και συμβολή των συνιστωσών του (2019-2023, σταθερές τιμές 2020)	**20**
Διάγραμμα 2.5	Δείκτης εξέλιξης του πραγματικού ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου σε Ελλάδα και ΕΕ (σταθερές τιμές 2015, 2019:1-2024:2, 2019:1=100)	**22**
Διάγραμμα 2.6	Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά τύπο κεφαλαιουχικού προϊόντος σε σταθερές τιμές και ως ποσοστό του ΑΕΠ (σταθερές τιμές 2015, α΄ εξάμηνο 2019 και α΄ εξάμηνο 2024)	**23**
Διάγραμμα 2.7	Καθαρές επενδύσεις ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ ανά θεσμικό τομέα (2019:1-2024:1)	**24**
Διάγραμμα 2.8	Δείκτης εξέλιξης των πραγματικών εξαγωγών και εισαγωγών, προϊόντων και υπηρεσιών, σε Ελλάδα και ΕΕ (σταθερές τιμές 2015, 2019:1-2024:2, 2019:1=100)	**26**
Διάγραμμα 2.9	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (ΕΕ, 2024:2)	**28**
Διάγραμμα 2.10	Το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης και η σύνθεσή του (2018:2-2024:2)	**30**
Διάγραμμα 2.11	Δείκτης φερεγγυότητας της Γενικής Κυβέρνησης (2008-2026)	**32**
Διάγραμμα 2.12	Χρηματοοικονομικά ισοζύγια θεσμικών τομέων ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2019:1-2024:1)	**34**
Διάγραμμα 3.1	Ρυθμός μεταβολής ΕνΔΤΚ στην Ελλάδα και στην ΕΕ (Ιανουάριος 2020-Δεκέμβριος 2024, σε ετήσια βάση)	**36**
Διάγραμμα 3.2	Ρυθμός μεταβολής του ΓΔΤΚ και του ΔΤΚ βασικών κατηγοριών (Νοέμβριος 2020-Νοέμβριος 2024 και Νοέμβριος 2023-Νοέμβριος 2024)	**37**
Διάγραμμα 3.3	Ρυθμός μεταβολής του ΔΤΚ σε επιλεγμένες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών και υποκατηγορίες του (Νοέμβριος 2020-Νοέμβριος 2024)	**39**
Διάγραμμα 3.4	Μέσος ετήσιος προσαρμοσμένος μισθός πλήρους απασχόλησης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2023, σε ευρώ και PPS)	**41**
Διάγραμμα 3.5	Ποσοστιαία (%) μεταβολή του ονομαστικού και του πραγματικού μέσου ετήσιου προσαρμοσμένου μισθού πλήρους απασχόλησης και πληθωρισμός στα κράτη-μέλη της ΕΕ (σε ευρώ, 2020-2023, έτος βάσης 2020)	**43**
Διάγραμμα 3.6	Ποσοστό μεταβολής πραγματικού μισθού ανά ώρα εργασίας και ομαδοποιημένους κλάδους (2021:3-2024:3)	**44**
Διάγραμμα 4.1	Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων, ανέργων και μη οικονομικά ενεργών ατόμων (2009:3-2024:3, σε ετήσια βάση, χιλ. άτομα, ηλικίες 15 ετών και άνω)	**47**
Διάγραμμα 4.2	Ποσοστό απασχόλησης (ηλικίες 15-64 ετών) και ποσοστό ανεργίας (ηλικίες 15-74 ετών) στην Ελλάδα (2009:3-2024:3)	**48**
Διάγραμμα 4.3	Ποσοστό απασχόλησης επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων στην Ελλάδα και απόκλιση από τον μέσο όρο της ΕΕ (2019:3 και 2024:3)	**49**
Διάγραμμα 4.4	Ποσοστό ανεργίας επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων στην Ελλάδα και απόκλιση από τον μέσο όρο της ΕΕ (2019:3 και 2024:3)	**50**
Διάγραμμα 4.5	Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (χιλ. άτομα, ηλικίες 15-64 ετών)	**52**

Διάγραμμα 4.6	Εξέλιξη απασχόλησης ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας (ηλικίες 15-64 ετών, 2009:3-2024:3, 2009:3=100)	**53**
Διάγραμμα 4.7	Ποσοστό απασχολουμένων στους κλάδους της βιομηχανίας στο σύνολο των απασχολουμένων στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-64 ετών, 2009, 2019 και 2023)	**55**
Διάγραμμα 4.8	Ποσοστό απασχολουμένων σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2009, 2019 και 2023)	**56**
Διάγραμμα 4.9	Ποσοστό απασχολουμένων σε επαγγέλματα υψηλής τεχνολογίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα και στην ΕΕ το 2022	**58**
Διάγραμμα 5.1	ΕνΔΤΚ στην κατηγορία «Στέγαση» (Ελλάδα και ΕΕ, Νοέμβριος 2015-Νοέμβριος 2024, Σεπτέμβριος 2021=100)	**61**
Διάγραμμα 5.2	ΕνΔΤΚ στις επιμέρους υποομάδες της κατηγορίας «Στέγαση» (Ελλάδα και ΕΕ, Νοέμβριος 2015-Νοέμβριος 2024, Σεπτέμβριος 2021=100)	**62**
Διάγραμμα 5.3	Ποσοστό (%) υπερβολικής επιβάρυνσης του κόστους στέγασης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)	**63**
Διάγραμμα 5.4	Ποσοστό (%) δαπανών στέγασης στο διαθέσιμο εισόδημα επιλεγμένων νοικοκυριών στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2023)	**64**
Διάγραμμα 5.5	Ποσοστό (%) πληθυσμού με αδυναμία πληρωμής ενοικίου ή δόσης δανείου κατοικίας, πάγιων λογαριασμών και καταναλωτικών δανείων στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)	**66**
Διάγραμμα 5.6	Ποσοστό (%) υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους (βάσει εισοδηματικού πεμπτημορίου) στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)	**67**
Διάγραμμα 5.7	Ποσοστό (%) υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους (βάσει κυριότητας της κατοικίας) στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2023)	**68**
Διάγραμμα 5.8	Ποσοστό (%) υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους ανά περιφέρεια (2021 και 2023)	**69**
Διάγραμμα 5.9	Ποσοστό (%) πληθυσμού που διαβιοί σε κατοικία με στενότητα χώρου στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)	**70**
Διάγραμμα 5.10	Ποσοστό (%) πληθυσμού ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο που διαβιοί σε κατοικία με στενότητα χώρου στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)	**71**

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 2.1	Προβλέψεις για τον ρυθμό μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ (2024-2026)	**15**
Πίνακας 2.2	Μέσοι ρυθμοί μεταβολής δανείων προς μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις και νοικοκυριά (Ιανουάριος 2019-Οκτώβριος 2024)	**29**
Πίνακας 2.3	Η εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης και προσδιοριστικοί παράγοντές της (2019-2026)	**31**

Βασικά συμπεράσματα και εμπειρικά ευρήματα της Ενδιάμεσης Έκθεσης

- Το 2024 η εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας κυμάνθηκε σε υψηλότερο επίπεδο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Η κατανάλωση εξακολουθεί να αποτελεί τον πρωταρχικό προσδιοριστικό παράγοντα της οικονομικής δραστηριότητας. Ωστόσο, το εισόδημα των μισθωτών έχει μικρή συμβολή στη μεταβολή του ακαθάριστου εισοδήματος των νοικοκυριών και στην αύξηση της κατανάλωσης. Το 2023 οι πραγματικοί μισθοί συνέβαλαν μόλις κατά 1%, τα εισοδήματα των αυτοαπασχολούμενων κατά 1,76% και τα κέρδη από διακράτηση πλούτου κατά 1,5%. Τα ευρήματα αυτά αποτελούν ένδειξη άνισης κατανομής της ευημερίας στην Ελλάδα.
- Οι πραγματικές επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ εξακολουθούν να είναι από τις χαμηλότερες στην ΕΕ, ενώ το γ΄ τρίμηνο του 2024 έμειναν στάσιμες. Αναφορικά με το είδος των επενδύσεων, η μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση εντοπίζεται στις επενδύσεις σε κατοικίες. Σε συνδυασμό με τις λοιπές κατασκευές, το α΄ εξάμηνο του 2024, οι επενδύσεις αυτές αντιστοιχούσαν στο 5,2% του ΑΕΠ. Στο ίδιο διάστημα, υψηλότερες ήταν οι επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό και οπλικά συστήματα (6,2% του ΑΕΠ), ενώ χαμηλές ήταν οι επενδύσεις σε προϊόντα διανοητικής ιδιοκτησίας (2,4% του ΑΕΠ), οι οποίες αποτελούν κρίσιμο μέγεθος για την ποιοτική αναβάθμιση του εγχώριου παραγωγικού ιστού.
- Η μεγάλη αύξηση των εισαγωγών διατήρησε το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών σε πολύ υψηλό επίπεδο, παρά τη βελτίωση στο ισοζύγιο ενέργειας. Τη μεγαλύτερη αρνητική επίδραση σε αυτή την εξέλιξη είχε το ισοζύγιο ενδιάμεσων προϊόντων, το οποίο το α΄ εξάμηνο του 2024 διευρύνθηκε κατά 932 εκατ. ευρώ έναντι του α΄ εξαμήνου του 2023 και επιπλέον κατά 425 εκατ. ευρώ το γ΄ τρίμηνο σε ετήσια βάση.
- Το αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα είναι αποτέλεσμα της μεγάλης εξάρτησης της εγχώριας παραγωγής από εισαγόμενα ενδιάμεσα προϊόντα, η οποία με τη σειρά της αναδεικνύει, αφενός, τη σοβαρή διαρθρωτική ανεπάρκεια του παραγωγικού συστήματος και, αφετέρου, την επιτακτική ανάγκη σχεδιασμού μιας σύγχρονης βιομηχανικής πολιτικής.

- Το γεγονός ότι δεν σημειώνεται κάποιος ουσιαστικός μακροοικονομικός και παραγωγικός μετασχηματισμός αποτελεί ένδειξη αδυναμίας διαμόρφωσης συνθηκών διατηρήσιμης δυναμικής ανθεκτικότητας και βιωσιμότητας της οικονομίας.
- Υποβοηθούμενο από την άνοδο του πληθωρισμού και την αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας, το ύψος του δημόσιου χρέους ως ποσοστού στο ΑΕΠ κατέγραψε σημαντική αποκλιμάκωση. Ειδικότερα, το β΄ τρίμηνο του 2024 κατήλθε στο 163,6% έναντι 172,5% το β΄ τρίμηνο του 2023. Ωστόσο, σε απόλυτα νούμερα, και παρά τη μετάβαση της οικονομίας σε καθεστώς πρωτογενών δημοσιονομικών πλεονασμάτων, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης εξακολουθούσε το β΄ τρίμηνο του 2024 να κυμαίνεται σε πολύ υψηλά επίπεδα, στα οποία βρέθηκε μετά το ξέσπασμα της πανδημικής κρίσης το 2020.
- Επιπλέον, παρά τη θετική δημοσιονομική επίδραση του πληθωρισμού και τους θετικούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ, η χρηματοπιστωτική κατάσταση του ελληνικού δημόσιου τομέα, αν και βελτιωμένη, παραμένει εύθραυστη, με τον δείκτη φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου να εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί το 2024 εντός του χρηματοπιστωτικού καθεστώτος Ponzi. Ωστόσο, φέτος και το 2026 προβλέπεται, βάσει των στοιχείων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αναβάθμιση του δείκτη φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου.
- Το εξωτερικό έλλειμμα εξακολουθεί να παραμένει σε υψηλότερο επίπεδο από αυτό του 2019. Ο ιδιωτικός τομέας θα πρέπει να χρηματοδοτήσει τόσο το εξωτερικό έλλειμμα όσο και τη δημοσιονομική προσαρμογή του δημόσιου τομέα, το έλλειμμα του οποίου έχει σχεδόν εξαλειφθεί. Το α΄ τρίμηνο του 2024 το ισοζύγιο των επιχειρήσεων ήταν σχεδόν ισοσκελισμένο, πράγμα που συνεπάγεται ότι το έλλειμμα των νοικοκυριών είναι αυτό που προσδιορίζει τη μακροοικονομική κατάσταση της οικονομίας.
- Τον Δεκέμβριο του 2024 ο ρυθμός μεταβολής του ΕνΔΤΚ, σε ετήσια βάση, διαμορφώθηκε στο 2,9% έναντι 3,7% τον Δεκέμβριο του 2023. Ωστόσο, παρά τη σχετική αποκλιμάκωσή του και τις παρεμβάσεις που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια για την αντιμετώπισή του, ο πληθωρισμός συνεχίζει να επηρεάζει αρνητικά την αγοραστική δύναμη των πολιτών, τροφοδοτώντας

την κρίση αξιοπρεπούς διαβίωσης, η οποία πλήττει μεγάλα τμήματα του πληθυσμού.

- Είναι χαρακτηριστικό ότι στο σύνολο της περιόδου Νοέμβριος 2020-Νοέμβριος 2024, πλην της κατηγορίας «Επικοινωνίες», όλες οι υπόλοιπες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών που απαρτίζουν τον ΓΔΤΚ σημείωσαν θετικές μεταβολές τιμάριθμου, στην πλειονότητά τους διψήφιες. Τη μεγαλύτερη μεταβολή εμφάνισαν οι κατηγορίες «Ένδυση και υπόδηση» (+31,3%), «Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά» (+30,5%) και «Στέγαση» (24,3%), ενώ μεγάλες αυξήσεις καταγράφηκαν και στις κατηγορίες «Μεταφορές» (+23,8%) και «Ξενοδοχεία, καφέ, εστιατόρια» (+21,4%).
- Στην επίπτωση του πληθωρισμού στο επίπεδο ευημερίας των πολιτών πρέπει να συνυπολογιστούν και οι ιδιαίτερα χαμηλές αποδοχές των μισθωτών. Το 2023 στη χώρα μας το ύψος του μέσου ετήσιου προσαρμοσμένου μισθού πλήρους απασχόλησης ήταν 17.013 ευρώ, επίδοση που αποτελεί την τρίτη χαμηλότερη μεταξύ των 26 υπό εξέταση κρατών-μελών της ΕΕ. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι η χώρα μας αποτελεί το μοναδικό από τα υπό εξέταση κράτη-μέλη της ΕΕ όπου καταγράφεται μείωση του συγκεκριμένου μεγέθους συγκριτικά με το 2009. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στην υποβάθμιση της θέσης της Ελλάδας από τη 13η το 2009 στην 24η θέση της σχετικής κατάταξης το 2023. Τέλος, σε όρους PPS το αντίστοιχο μέγεθος ανήλθε στην Ελλάδα σε 21.004, το χαμηλότερο επίπεδο μεταξύ των υπό εξέταση κρατών-μελών της ΕΕ.
- Η βελτίωση που παρουσιάζουν τα τελευταία χρόνια τα βασικά ποσοτικά μεγέθη της αγοράς εργασίας συνεχίζεται και το 2024. Ωστόσο, αν και η εξέλιξη αυτή συμβάλλει στη μερική αντιστάθμιση των σημαντικών απωλειών που έχουν υποστεί οι εργαζόμενοι στη χώρα μας όσον αφορά το βιοτικό τους επίπεδο εξαιτίας της οικονομικής και της πληθωριστικής κρίσης, η κατάσταση στην αγορά εργασίας παραμένει εύθραυστη. Οι συμβατικοί δείκτες της απέχουν ακόμη σημαντικά από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ταυτόχρονα, σε μια εποχή στην οποία η προαγωγή της ποιοτικής, παραγωγικής και υψηλής ειδίκευσης απασχόλησης αποτελεί βασικό επίδικο και συστατικό της νέας βιομηχανικής πολιτικής πολλών κρατών, η κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης στη χώρα μας φαίνεται να αντικατοπτρίζει

ευρύτερους μετασχηματισμούς του παραγωγικού της συστήματος, οι οποίοι, σε συνδυασμό με την ευελικτοποίηση των εργασιακών σχέσεων, δημιουργούν σοβαρά ερωτηματικά για τον βαθμό ανθεκτικότητας της αγοράς εργασίας και τη διατηρήσιμη άνοδο του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων.

- Είναι χαρακτηριστικό ότι, σε σύγκριση με το γ΄ τρίμηνο του 2009, το γ΄ τρίμηνο του 2024 το μερίδιο των θέσεων εργασίας στον δευτερογενή τομέα παραγωγής στον συνολικό όγκο της απασχόλησης ήταν χαμηλότερο κατά 4,7 ποσοστιαίες μονάδες (από 21,4% το γ΄ τρίμηνο του 2009 σε 16,7% το γ΄ τρίμηνο του 2024), ενώ στον πρωτογενή τομέα κατά μία ποσοστιαία μονάδα (από 11,2% σε 10,2%). Αντίθετα, το μερίδιο των θέσεων απασχόλησης στους κλάδους του τομέα των υπηρεσιών ενισχύθηκε από 67,4% το γ΄ τρίμηνο του 2009 σε 73,1% το γ΄ τρίμηνο του 2024.
- Παράλληλα με την υστέρηση της απασχόλησης στον δευτερογενή τομέα, η ελληνική οικονομία καταγράφει ιδιαίτερα χαμηλές επιδόσεις και όσον αφορά το ποσοστό των εργαζομένων που απασχολούνται σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας στο σύνολο της απασχόλησης. Ειδικότερα, στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό το 2023 ανήλθε στο 3,4%, τιμή που, αν και αυξημένη συγκριτικά με το 2009 και το 2019, είναι η δεύτερη χαμηλότερη στο σύνολο των κρατών-μελών της ΕΕ. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι το ποσοστό των ατόμων που απασχολούνταν το 2023 στην Ελλάδα σε μεταποιητικούς κλάδους υψηλής τεχνολογίας ανήλθε μόλις στο 0,8% του συνόλου των απασχολουμένων, ποσοστό που κατατάσσει τη χώρα μας, μαζί με τη Ρουμανία και την Κροατία, στην πέμπτη θέση από το τέλος μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Αντίστοιχα, το 2023 το ποσοστό των εργαζομένων που είχαν μια θέση εργασίας σε υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης αντιστοιχούσε στο 2,6% του συνόλου της απασχόλησης, το δεύτερο χαμηλότερο στην ΕΕ.
- Το στεγαστικό πρόβλημα έχει βρεθεί τα τελευταία χρόνια στο επίκεντρο του δημόσιου ενδιαφέροντος εξαιτίας, μεταξύ άλλων, της αύξησης που καταγράφουν οι δαπάνες στέγασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2023 στην Ελλάδα το ποσοστό του πληθυσμού που διαβιούσε σε νοικοκυριά στα οποία το στεγαστικό κόστος ήταν μεγαλύτερο του 40% του διαθέσιμου

εισοδήματός τους (ποσοστό υπερβολικής επιβάρυνσης από το κόστος στέγασης) ανερχόταν στο 28,5%. Η τιμή αυτή, αν και μειωμένη συγκριτικά με το 2019, παραμένει με διαφορά η υψηλότερη μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ.

- Επιπρόσθετα, το κόστος στέγασης στη χώρα μας έχει δυσανάλογη επίδραση στην ευημερία των πολιτών διαφορετικής εισοδηματικής κατάστασης. Ενδεικτικά, το 2023 για τα άτομα που ανήκαν στο φτωχότερο εισοδηματικό πεμπτημόριο το ποσοστό υπερβολικής επιβάρυνσης του κόστους στέγασης ανερχόταν στο 85,3% (έναντι 29,9% στην ΕΕ), ενώ για τα πλουσιότερα άτομα (5ο εισοδηματικό πεμπτημόριο) στο 1,2% (συγκριτικά με 0,7% στην ΕΕ).
- Αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις παρουσιάζει το ποσοστό υπερβολικής επιβάρυνσης του κόστους στέγασης ανάλογα με το καθεστώς ιδιοκτησίας της κατοικίας. Το 2023 το ποσοστό αυτό για τους ενοικιαστές ανερχόταν στο 40,5% (τέταρτο υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ), ενώ για τα άτομα σε ιδιόκτητη κατοικία, χωρίς δάνειο ή υποθήκη σε εκκρεμότητα, ήταν 23,7% (το υψηλότερο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ).
- Σε επίπεδο περιφερειών, το υψηλότερο ποσοστό υπερβολικής επιβάρυνσης από το κόστος στέγασης εμφάνισαν το 2023 οι περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας (34,8%), Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (32,7%) και Πελοποννήσου (31,8%). Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά επιβάρυνσης κατέγραψαν οι περιφέρειες Κρήτης (20,2%) και Ιονίων Νήσων (23,1%), ακολουθούμενες από τις περιφέρειες Θεσσαλίας (23,9%), Νοτίου Αιγαίου (25%), Ηπείρου (25,6%) και Δυτικής Μακεδονίας (25,7%). Κοντά στον μέσο όρο της χώρας (28,5%) κυμάνθηκαν, τέλος, τα αντίστοιχα ποσοστά στην Αττική (27,9%) και στις περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας και Βορείου Αιγαίου (27,7%). Τονίζεται ότι οκτώ από τις δεκατρείς περιφέρειες της χώρας κατέγραψαν το 2023 υψηλότερα ποσοστά υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους έναντι του 2021, στοιχείο ενδεικτικό της όξυνσης του προβλήματος στέγασης σε αυτές το εν λόγω διάστημα.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα Ενδιάμεση Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ εξετάζει την εξέλιξη ποσοτικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας στη διάρκεια κυρίως του εννιάμηνου Ιανουάριος-Σεπτέμβριος του 2024, καθώς και τις ποιοτικές εξελίξεις που διαμορφώνονται στο μακροοικονομικό σύστημα και στην αγορά εργασίας και θα προσδιορίσουν τις βραχυπρόθεσμες και μεσομακροπρόθεσμες προοπτικές συνοχής, ανθεκτικότητας και δυναμικής της.

Η θετική, ωστόσο ήπια, πορεία της ελληνικής οικονομίας συνεχίστηκε τους πρώτους εννέα μήνες του 2024, παρά τη μεγάλη αβεβαιότητα που δημιουργούν οι διεθνείς οικονομικές και γεωπολιτικές εξελίξεις. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί με έμφαση ότι καθοριστική συμβολή σε αυτή την εξέλιξη διαδραμάτισαν οι εισερχόμενες τουριστικές ροές, η ενισχυμένη οικονομική δραστηριότητα στις κατασκευές και οι εκταμιεύσεις του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΤΑΑ), που έδωσαν ώθηση στις επενδύσεις, οι οποίες, παρ' όλα αυτά, το γ΄ τρίμηνο παρέμειναν στάσιμες. Οι μεταβολές αυτές δεν δημιουργούν συνθήκες αναπτυξιακού μετασχηματισμού. Σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον, το οποίο, μεταξύ άλλων, χαρακτηρίζεται από πολιτική αβεβαιότητα στον πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), κάμψη της βιομηχανικής παραγωγής στη Γερμανία, η οποία αποτελεί έναν από τους κύριους εξαγωγικούς προορισμούς των ελληνικών προϊόντων, και πολύ πιθανών εμπορικών ανταγωνισμών, η ποιοτική ενδυνάμωση και η κλαδική εμβάθυνση του παραγωγικού συστήματος θα έπρεπε να αποτελεί στρατηγικό στόχο της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής για τη διασφάλιση της σταθερότητας και της ανθεκτικότητας της ελληνικής οικονομίας μεσοπρόθεσμα. Το γεγονός αυτό ενισχύεται από την ανάγκη ποιοτικής αναβάθμισης του παραγωγικού δυναμικού σε επίπεδο ΕΕ, όπως αναδείχθηκε από την έκθεση Ντράγκι,[1] με έμφαση στους τομείς της μεταποίησης υψηλής τεχνολογικής έντασης, στις υπηρεσίες έντασης γνώσης και στην Έρευνα και Ανάπτυξη. Η ελληνική οικονομία πρέπει να καλύψει το σημαντικό παραγωγικό και τεχνολογικό κενό που έχει σε σύγκριση με την ΕΕ, το οποίο στην παρούσα κατάσταση συντηρεί σε χαμηλό επίπεδο τις αναπτυξιακές προοπτικές της

[1] Βλ. Draghi (2024).

οικονομίας και, παράλληλα, διατηρεί σε εξίσου χαμηλό επίπεδο την αγοραστική δύναμη και την ευημερία των πολιτών της.

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η αναγκαία προσαρμογή του δημοσιονομικού ισοζυγίου, το μεγάλο εμπορικό έλλειμμα και το χαμηλό διαρθρωτικό αποτύπωμα των επενδύσεων αποτελούν παράγοντες που δημιουργούν αβεβαιότητα ως προς τους απαραίτητους μακροοικονομικούς και παραγωγικούς μετασχηματισμούς που θα διασφάλιζαν τη μεσομακροπρόθεσμη ανθεκτικότητα της οικονομίας. Επιπλέον, η ανάλυση των ισοζυγίων των βασικών τομέων της οικονομίας δημιουργεί προβληματισμό για την ευθραυστότητα του τομέα των νοικοκυριών και τις επιπτώσεις στο βιοτικό τους επίπεδο. Η ελλειμματική θέση των νοικοκυριών σε μεγάλο βαθμό συσχετίζεται με το γεγονός ότι ο συνδυασμός της ακρίβειας σε βασικά αγαθά, του κόστους στέγασης και της σοβαρής υστέρησης στην προσαρμογή των ονομαστικών μισθών και εισοδημάτων έχει μειώσει σημαντικά την αγοραστική δύναμη και υποβαθμίζει το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών προκαλώντας κρίση αξιοπρεπούς διαβίωσης.

Η θέση την οποία το ΙΝΕ ΓΣΕΕ υπερασπίζεται στον δημόσιο διάλογο είναι ότι, για να είναι ανθεκτική, διατηρήσιμη και βιώσιμη η ανάπτυξη της χώρας μας, πρέπει να είναι πρωτίστως ανθρωποκεντρική και να αποτυπώνεται σε ποιοτικούς οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες. Η οικονομική και η κοινωνική πολιτική πρέπει να επικεντρωθούν στη δημιουργία αξιοπρεπών και παραγωγικών θέσεων εργασίας, στην καθολική κοινωνική προστασία, στον σεβασμό των θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων και στη διαμόρφωση μισθών αξιοπρεπούς διαβίωσης μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας.

2. Μακροοικονομικές εξελίξεις

2.1 Η εξέλιξη του ΑΕΠ και των συνιστωσών της ζήτησης

Η εξέλιξη του πραγματικού Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) της ελληνικής οικονομίας ήταν υψηλότερη από την αντίστοιχη του πραγματικού ΑΕΠ της ΕΕ, αφού κατάφερε να αποφύγει τη στασιμότητα που χαρακτήριζε τον πυρήνα της ΕΕ από το γ΄ τρίμηνο του 2023 έως και το γ΄ τρίμηνο του 2024 (βλ. Διάγραμμα 2.1). Σημαντικό γεγονός για την Ελλάδα αποτελεί η βελτίωση της οικονομικής επίδοσης της ΕΕ το γ΄ τρίμηνο του 2024, καθώς οι προοπτικές της ελληνικής οικονομίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με αυτές της ΕΕ. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.1, μπορεί η ελληνική οικονομία να κατέγραψε θετικότερους ρυθμούς μεγέθυνσης από τον μέσο όρο της ΕΕ, όμως η πορεία και των δύο μεγεθών είναι κοινή.

Διάγραμμα 2.1: Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ σε Ελλάδα και ΕΕ (2019:1-2024:3, σταθερές τιμές 2015)

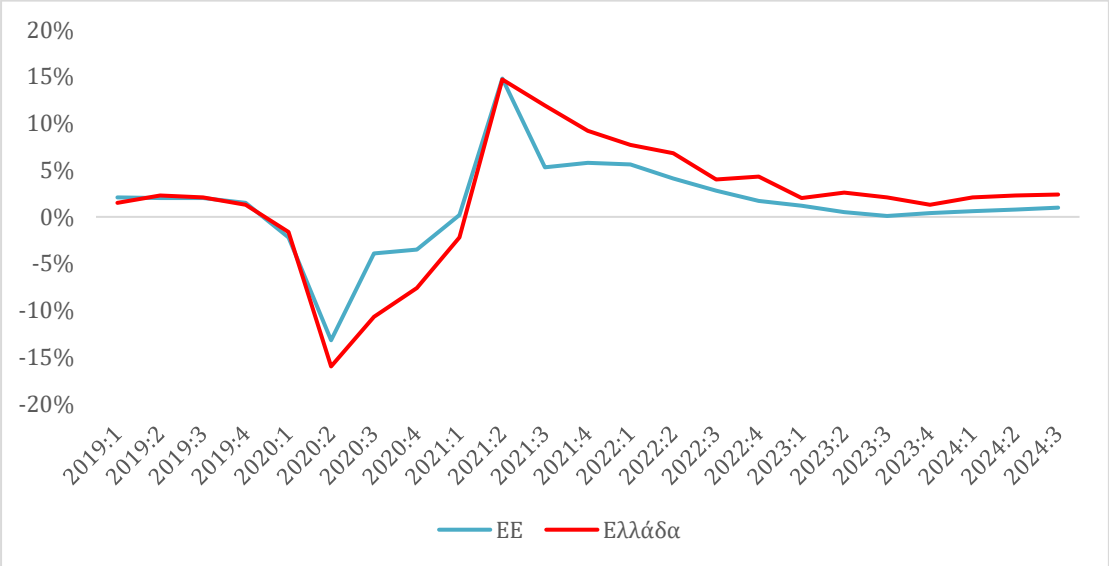

Πηγή: Eurostat και Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) (πρόσβαση: 06.12.24)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

Όσον αφορά την εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας για το σύνολο του 2024 και για τα επόμενα έτη, οι προβλέψεις συγκλίνουν σε έναν ρυθμό

μεγέθυνσης μεταξύ 2,1% και 2,3% το 2024 και σε εφάμιλλους ρυθμούς το 2025 (βλ. Πίνακα 2.1).[2]

Πίνακας 2.1: Προβλέψεις για τον ρυθμό μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ (2024-2026)

	2024	2025	2026
Υπουργείο Οικονομικών	2,2%	2,3%	-
Ευρωπαϊκή Επιτροπή	2,1%	2,3%	2,2%
ΟΟΣΑ	2,3%	2,2%	2,5%
ΔΝΤ	2,3%	2%	1,7%

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών (2024), EC (2024), OECD (2024), IMF (2024) (πρόσβαση: 06.12.24)

Πέρα από την εξέλιξη του ΑΕΠ, για να αξιολογηθούν οι εκτιμήσεις όσον αφορά τη μελλοντική πορεία της οικονομίας, είναι σημαντικό να εξεταστούν οι παράγοντες που προσδιορίζουν το ΑΕΠ. Το Διάγραμμα 2.2 καταγράφει την εξέλιξη της σύνθεσης του ΑΕΠ, εστιάζοντας στις βασικές του συνιστώσες από την πλευρά της ζήτησης, σε σύγκριση με την ΕΕ. Όσον αφορά τη συμβολή της κατανάλωσης στην οικονομική δραστηριότητα, η οποία ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι η υψηλότερη στην Ελλάδα σε σχέση με την ΕΕ, το α΄ εξάμηνο του 2024 παρέμεινε σταθερή στο ύψος του α΄ εξαμήνου του 2023 (68,4% του ΑΕΠ). Στο ίδιο διάστημα οι μεταβολές ήταν οριακές και στην ΕΕ.

Παρόμοια είναι και η εικόνα όσον αφορά τις επενδύσεις, οι οποίες διατηρήθηκαν το α΄ εξάμηνο του 2024 στο ίδιο χαμηλό επίπεδο με αυτό του α΄ εξαμήνου του 2023 (13,8% του ΑΕΠ), ενώ στην ΕΕ υποχώρησαν κατά 0,8 ποσοστιαίες μονάδες.

[2] Στη συνέχεια παρατηρείται απόκλιση των προβλέψεων διεθνών οργανισμών, με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) να προβλέπει ενίσχυση της ελληνικής οικονομίας, ενώ το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) περιορίζει τις προοπτικές οικονομικής μεγέθυνσης κάτω του 2%, καθώς εκτιμά ότι στο σύνολό τους οι αναπτυγμένες οικονομίες θα εγκλωβιστούν σε περιβάλλον στασιμότητας, αφού θα βρίσκονται αντιμέτωπες με διαρθρωτικά ζητήματα, όπως είναι η γήρανση του πληθυσμού και ο κατακερματισμός του διεθνούς εμπορίου σε επιμέρους εμπορικά μπλοκ.

Το β΄ τρίμηνο του 2024 οι επενδύσεις στην Ελλάδα ήταν οι δεύτερες χαμηλότερες στην ΕΕ.[3] Παράλληλα, σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το γ΄ τρίμηνο οι επενδύσεις έμειναν στάσιμες (0,3% αύξηση του όγκου τους έναντι του γ΄ τριμήνου του 2023). Αυτή η επενδυτική συμπεριφορά της ελληνικής οικονομίας δεν δημιουργεί συνθήκες και προσδοκίες παραγωγικού και μακροοικονομικού μετασχηματισμού.

Διάγραμμα 2.2: Συνιστώσες της ζήτησης ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ σε Ελλάδα και ΕΕ (α΄ εξάμηνο 2022-α΄ εξάμηνο 2024)

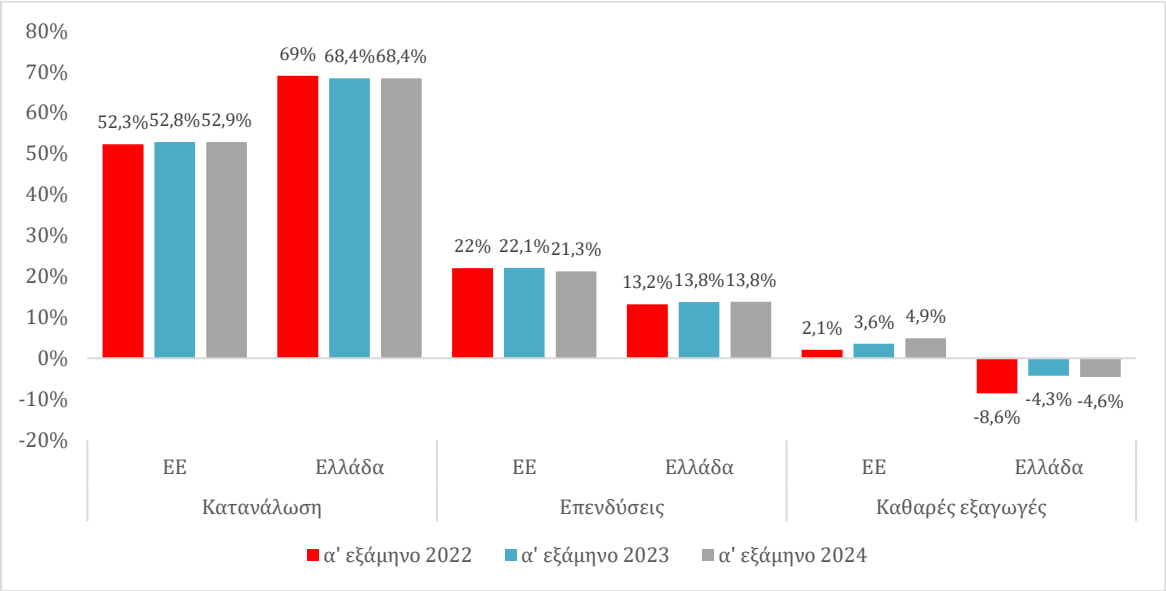

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 14.11.24)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

Ένα, επίσης, αρνητικό εύρημα που καταγράφεται στο Διάγραμμα 2.2 είναι το εμπορικό έλλειμμα της ελληνικής οικονομίας. Το α΄ εξάμηνο του 2024 αυτό επιδεινώθηκε κατά 0,3 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του ίδιου εξαμήνου του 2023, με τις καθαρές εξαγωγές να αντιστοιχούν στο -4,6% του ΑΕΠ. Αντιθέτως, στην ΕΕ παρατηρείται συνεχόμενη ενίσχυση του εμπορικού πλεονάσματος. Η εξέλιξη αυτή συνεπάγεται μια διαρκή απώλεια αγοραστικής δύναμης των Ελλήνων προς το εξωτερικό και αύξηση του εξωτερικού χρέους της οικονομίας, στον βαθμό που το εμπορικό έλλειμμα δεν χρηματοδοτείται από Άμεσες Ξένες Επενδύσεις. Η

[3] Οι χαμηλότερες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ καταγράφηκαν στην Ιρλανδία.

απουσία σχεδιασμού και εφαρμογής μιας βιομηχανικής πολιτικής προσανατολισμένης στην εμβάθυνση του παραγωγικού συστήματος και η παράλληλη προώθηση πολιτικών που παρέχουν βραχυπρόθεσμα οφέλη στην οικονομία θα διαιωνίζουν αυτή τη μακροοικονομική ανισορροπία που εγκλωβίζει μεσοπρόθεσμα την ελληνική οικονομία σε μια κατάσταση μη διατηρήσιμης ανθεκτικότητας.

Εστιάζοντας περαιτέρω στην πορεία των παραπάνω μεγεθών, το Διάγραμμα 2.3 παρουσιάζει με τη μορφή δείκτη την εξέλιξη της πραγματικής κατανάλωσης και του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών στην Ελλάδα και στην ΕΕ, έχοντας ως αφετηρία το 2019, δηλαδή το τελευταίο έτος πριν από το ξέσπασμα των διαδοχικών κρίσεων πανδημίας COVID-19, ενέργειας και πληθωρισμού. Παρά την ενεργειακή κρίση, το 2022 η κατανάλωση στην Ελλάδα επανήλθε στην τάση που υπήρχε πριν από την πανδημία και κινήθηκε σε υψηλούς ρυθμούς. Αντιθέτως, στην ΕΕ η κατανάλωση έμεινε στάσιμη μέχρι το τέλος του 2023, ενώ στις αρχές του 2024 παρουσιάζει σημάδια ανάκαμψης σε σχέση με την προ πανδημίας τάση της. Στη διαφορά των επιδόσεων μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ συνέβαλε σημαντικά η πορεία του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος. Κατά το ξέσπασμα της ενεργειακής κρίσης, η μείωση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος στην Ελλάδα ήταν πρόσκαιρη, καθώς στη συνέχεια ενισχύθηκε σημαντικά. Αντιθέτως, στην ΕΕ το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα φαίνεται να ανακάμπτει μόλις το 2024. Το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται εν μέρει στην ισχυρή δημοσιονομική ενίσχυση των νοικοκυριών το 2022, με την Ελλάδα να καταγράφει τις υψηλότερες δημόσιες δαπάνες για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ.[4] Όμως, εκτός από την επιδοματική πολιτική, σημαντική συμβολή στην εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος είχαν τα έσοδα των αυτοαπασχολούμενων και τα κέρδη από διακράτηση πλούτου.

[4] Βλ. Pierros and Theodoropoulou (2022).

Διάγραμμα 2.3: Δείκτης εξέλιξης της πραγματικής ιδιωτικής κατανάλωσης και του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών σε Ελλάδα και ΕΕ (2009:1-2024:1 σταθερές τιμές 2015, 2019:1=100)

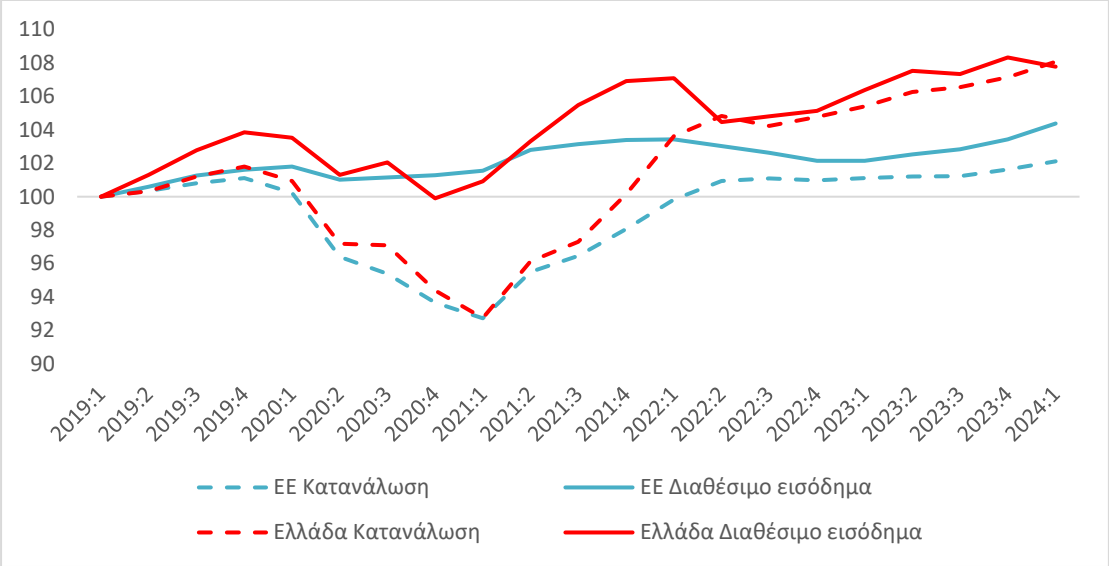

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 14.11.24), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Τα μεγέθη έχουν αποπληθωριστεί με βάση τον Εναρμονισμένο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΕνΔΤΚ). Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων.

Το Διάγραμμα 2.4 παρουσιάζει την εξέλιξη του πραγματικού πρωτογενούς εισοδήματος των νοικοκυριών, δηλαδή του εισοδήματος που εισπράττουν πριν από την καταβολή φόρων και εισφορών και την εισροή επιδομάτων και άλλων μεταβιβάσεων. Ταυτόχρονα, παρουσιάζει τη συμβολή που είχαν στην εξέλιξη του πρωτογενούς εισοδήματος οι συνιστώσες του, οι μισθοί, τα εισοδήματα των αυτοαπασχολούμενων και τα κέρδη από διακράτηση πλούτου. Το 2020 και το 2022 η εξέλιξη του πρωτογενούς εισοδήματος ήταν αρνητική λόγω της πανδημικής και της ενεργειακής κρίσης αντίστοιχα, ενώ το 2021 η αύξηση κατά περίπου 9,6% αποτυπώνει περισσότερο την επανεκκίνηση της οικονομίας μετά τα διαδοχικά lockdown και λιγότερο κάποια άλλη μεταβολή.

Από την εξέταση του διαγράμματος προκύπτουν τρία σημαντικά στοιχεία. Πρώτον, το 2022 οι μισθοί είχαν την αρνητικότερη συμβολή στην εξέλιξη του πρωτογενούς εισοδήματος, περιορίζοντάς το κατά 2,3%. Παράλληλα, το 2023 είχαν τη μικρότερη θετική συμβολή, ύψους 1%, στην αύξηση του πραγματικού

πρωτογενούς εισοδήματος, το οποίο ενισχύθηκε κατά 4,34%. Επιπλέον, η πενιχρή αυτή συμβολή στην εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος δεν οφείλεται αποκλειστικά στην αύξηση των πραγματικών μισθών, αλλά επηρεάζεται και από την αύξηση της απασχόλησης. Δεύτερον, τα εισοδήματα των αυτοαπασχολούμενων φαίνεται να συμβάλλουν περισσότερο στο πρωτογενές εισόδημα. Το 2023 η συμβολή τους ήταν περίπου 1,8%, ενώ και το 2019 περίπου τα δύο τρίτα της εξέλιξης του πρωτογενούς εισοδήματος προήλθαν από την αύξηση των εισοδημάτων των αυτοαπασχολούμενων.

Τρίτον, σημαντικά θετική ήταν η συμβολή των κερδών από διακράτηση πλούτου, η οποία από 0,91% το 2022 αυξήθηκε σε περίπου 1,5% το 2023. Το ένα τρίτο της ποσοστιαίας μεταβολής του πρωτογενούς εισοδήματος το 2023 προήλθε από τη συγκεκριμένη πηγή πλουτισμού. Ο λόγος αυτής της αύξησης σχετίζεται με την αντίστοιχη αύξηση του επιτοκίου αναφοράς της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), που ενίσχυσε τις αποδόσεις για τους κατόχους χρηματοοικονομικού πλούτου. Η μεταφορά βραχυπρόθεσμων καταθέσεων μερίδας των νοικοκυριών σε μακροπρόθεσμες καταθέσεις και ρέπος,[5] λόγω υψηλότερης απόδοσης, είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση των κερδών από αυτή την πηγή εισοδήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, η περιοριστική νομισματική πολιτική, εκτός από την άμεση αρνητική επίδραση στις επενδύσεις,[6] έχει και μια έμμεση αρνητική επίδραση στην εισοδηματική ανισότητα και στην ανισότητα πλούτου.

[5] Βλ. Τράπεζα της Ελλάδας (2024).

[6] Βλ. παρακάτω, στην ίδια ενότητα.

Διάγραμμα 2.4: Ποσοστιαία (%) μεταβολή του πραγματικού πρωτογενούς εισοδήματος των νοικοκυριών και συμβολή των συνιστωσών του (2019-2023, σταθερές τιμές 2020)

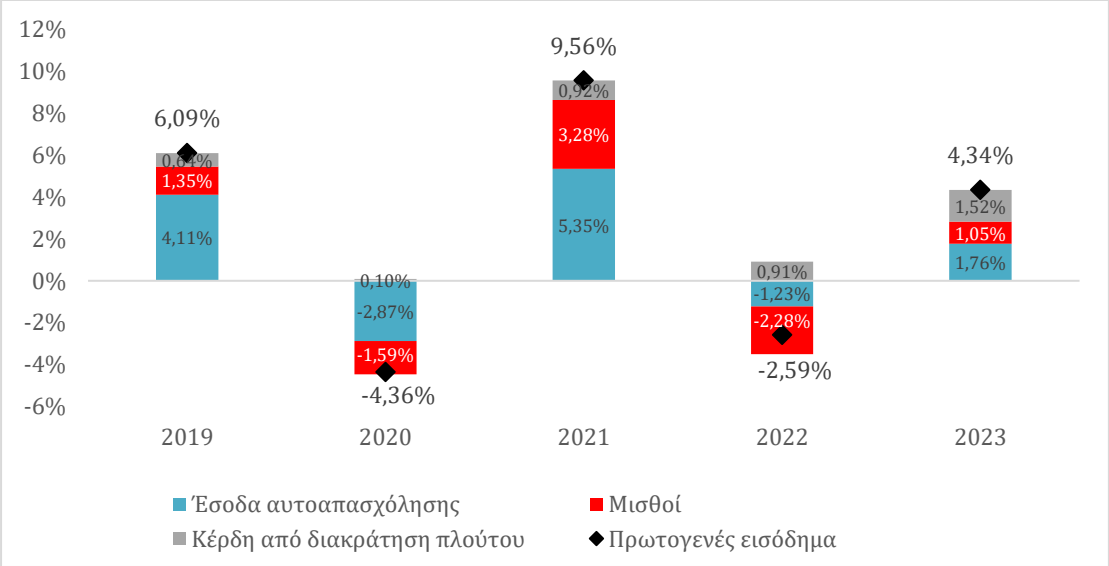

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση: 05.12.24), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Το πρωτογενές εισόδημα είναι οι πόροι που εισρέουν στα νοικοκυριά πριν από την καταβολή φόρων, εισφορών και την είσπραξη μεταβιβαστικών πληρωμών και λοιπών τρεχουσών συναλλαγών. Τα κέρδη από διακράτηση πλούτου περιλαμβάνουν την είσπραξη ενοικίων, τόκων και μερισμάτων. Από αυτά έχουν αφαιρεθεί οι πληρωμές ενοικίων και τόκων επί του χρέους των νοικοκυριών. Τα μεγέθη έχουν αποπληθωριστεί με βάση τον εθνικό Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ).

Συνοπτικά, το πρωτογενές εισόδημα των νοικοκυριών επηρεάζεται σε μικρότερο βαθμό από την εξέλιξη των μισθών και περισσότερο από τα εισοδήματα των αυτοαπασχολούμενων και τα κέρδη των εισοδηματιών. Κατ' επέκταση, η επίδραση των μισθών στην κατανάλωση είναι περιορισμένη, πράγμα που προκύπτει και από την ιδιαίτερα χαμηλή αγοραστική τους δύναμη, η οποία, όπως θα φανεί στο επόμενο κεφάλαιο, είναι η χαμηλότερη στην ΕΕ. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει τις δυναμικές ανισότητας που δημιουργεί η κοινωνική και η οικονομική διάρθρωση της χώρας. Η κατάσταση αυτή περιπλέκεται από το ύψος της αδήλωτης εργασίας, της φοροαποφυγής και της φοροδιαφυγής. Η αντιμετώπιση της γκρίζας οικονομίας, σε συνδυασμό με ένα διαφορετικό και πιο δίκαιο φορολογικό σύστημα, το οποίο θα αντιμετωπίσει την άνιση φορολογική

επιβάρυνση της μισθωτής εργασίας, εκτιμάται ότι θα αμβλύνει τις προαναφερθείσες τάσεις ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος. Σε κάθε περίπτωση, οι αναφορές στη μεταβολή της κατανάλωσης θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης των κοινωνικών ομάδων που εντάσσονται σε καθεμιά από αυτές τις εισοδηματικές κατηγορίες.

Στο Διάγραμμα 2.5 παρατηρούμε την εξέλιξη των πραγματικών ακαθάριστων επενδύσεων στην Ελλάδα και στην ΕΕ και σημειώνονται οι τέσσερις, έως τώρα, εκταμιεύσεις των πόρων του ΤΑΑ προς την Ελλάδα. Από την εξέταση του διαγράμματος προκύπτουν δύο σημαντικά συμπεράσματα. Πρώτον, οι επενδύσεις στην Ελλάδα ενισχύθηκαν σημαντικά από το 2021 κι ύστερα. Στην πορεία αυτή συνέβαλαν οι πόροι του ΤΑΑ, οι οποίοι, με εξαίρεση την τρίτη εκταμίευση, φαίνεται να προσδίδουν μια σημαντική δυναμική στην εξέλιξή τους. Αντιθέτως, η πορεία των επενδύσεων στην ΕΕ ήταν πολύ πιο ήπια. Η σημασία του ΤΑΑ για τις ελληνικές επιδόσεις δημιουργεί προβληματισμό για το ποια θα είναι η εξέλιξη των επενδύσεων μετά το πέρας του προγράμματος το 2027. Ο προβληματισμός αυτός αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα αν αναλογιστεί κανείς ότι, παρά τη σημαντική ενίσχυση των επενδύσεων, το ύψος τους ως ποσοστό του ΑΕΠ εξακολουθεί να παραμένει ένα από τα χαμηλότερα στην ΕΕ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Δεύτερον, από το δ΄ τρίμηνο του 2022 έως το α΄ τρίμηνο του 2024 οι επενδύσεις μειώθηκαν, παρά την τρίτη εκταμίευση του ΤΑΑ. Μια πιθανή αιτία αυτής της εξέλιξης είναι η αύξηση των επιτοκίων. Με βάση τα στοιχεία της ΕΚΤ, ο σύνθετος δείκτης του επιτοκίου δανεισμού των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων αυξήθηκε από 2,79% τον Ιούλιο του 2022 σε 6,39% τον Αύγουστο του 2023. Στη συνέχεια, η επανεξέταση της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ, που συνοδεύτηκε από σταδιακή μείωση του επιτοκίου αναφοράς, σε συνδυασμό με την τέταρτη εκταμίευση του ΤΑΑ, φαίνεται ότι ενίσχυσε εκ νέου τις επενδύσεις.

Διάγραμμα 2.5: Δείκτης εξέλιξης του πραγματικού ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου σε Ελλάδα και ΕΕ (σταθερές τιμές 2015, 2019:1-2024:2, 2019:1=100)

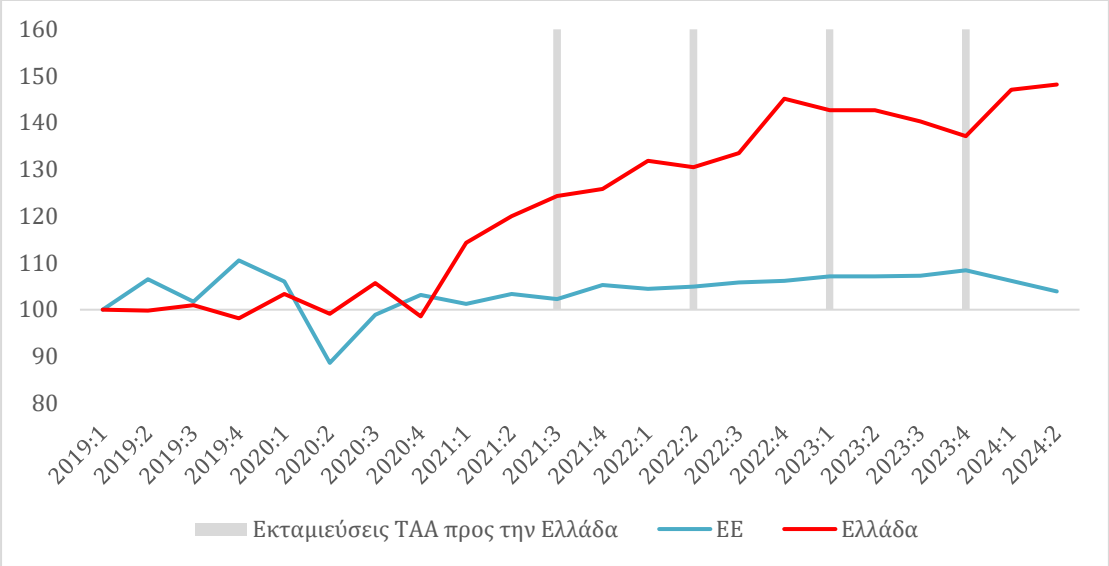

Πηγή: Eurostat και Ευρωπαϊκή Επιτροπή (πρόσβαση: 02.12.24), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

Ανεξάρτητα από την πορεία του συνόλου των επενδύσεων, μεγαλύτερη σημασία έχει ο τύπος των επενδύσεων, καθώς και ο θεσμικός τομέας ο οποίος πραγματοποιεί αυτές τις επενδύσεις. Ως προς το πρώτο ζήτημα, το Διάγραμμα 2.6 παρουσιάζει τη μεταβολή των επενδύσεων μεταξύ α΄ εξαμήνου του 2019 και α΄ εξαμήνου του 2024 ανά τύπο κεφαλαιουχικού προϊόντος, παράλληλα με το ύψος των αντίστοιχων επενδύσεων ως ποσοστών του ΑΕΠ για το α' εξάμηνο του 2024. Μεγάλη ήταν η ποσοστιαία άνοδος των επενδύσεων σε κατοικίες, η οποία μεταξύ α΄ εξαμήνου του 2019 και α΄ εξαμήνου του 2024 ξεπέρασε το 140%. Μπορεί μια τέτοια άνοδος να φαίνεται εντυπωσιακή, αλλά, σε πραγματικούς όρους, οι κατασκευές ενισχύθηκαν κατά περίπου 1 δισ. ευρώ στο ίδιο διάστημα. Το α΄ εξάμηνο του 2024 οι επενδύσεις αυτές αντιστοιχούσαν στο 1,8% του ΑΕΠ. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι η αύξηση των επενδύσεων σε ακίνητα προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από τον εξωτερικό τομέα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας, μεταξύ α΄ εξαμήνου 2019 και α΄ εξαμήνου 2024 οι Άμεσες Ξένες

Επενδύσεις σε ακίνητα ενισχύθηκαν κατά περίπου 400 εκατ. ευρώ.[7] Σε συνδυασμό με τις λοιπές κατασκευές, το σύνολο της κατασκευαστικής δραστηριότητας ήταν 5,2% του ΑΕΠ στο ίδιο διάστημα. Ελαφρά υψηλότερες ήταν οι επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό και οπλικά συστήματα (6,2% του ΑΕΠ το α΄ εξάμηνο του 2024), αν και με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια ο βαθμός στον οποίο αυτό το μέγεθος επηρεάστηκε από τις εξοπλιστικές δαπάνες. Αρνητικό στοιχείο είναι το χαμηλό ύψος των επενδύσεων σε εξοπλισμό τεχνολογίας πληροφορικής και επικοινωνίας (1,5% του ΑΕΠ το ίδιο εξάμηνο) και στα προϊόντα διανοητικής ιδιοκτησίας (2,4% του ΑΕΠ αντίστοιχα), στα οποία περιλαμβάνονται οι επενδύσεις σε Έρευνα και Ανάπτυξη. Η ποσοστιαία τους αύξηση σε σχέση με το α' εξάμηνο του 2019 είναι σημαντική, ωστόσο, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στο αποτέλεσμα αυτό αντανακλάται κυρίως η πολύ χαμηλή αφετηρία που είχαν τα μεγέθη αυτά το 2019 (αύξηση του όγκους τους κατά 377 εκατ. ευρώ).

Διάγραμμα 2.6: Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά τύπο κεφαλαιουχικού προϊόντος σε σταθερές τιμές και ως ποσοστό του ΑΕΠ (σταθερές τιμές 2015, α' εξάμηνο 2019 και α' εξάμηνο 2024)

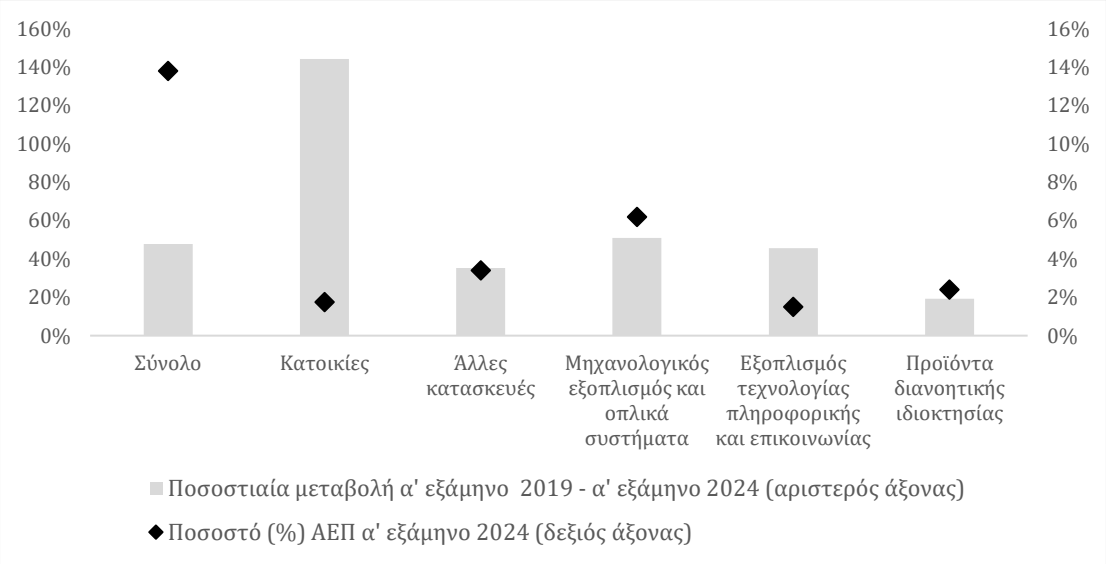

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 05.12.24), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

[7] Μάλιστα, η αντίστοιχη διαφορά το γ΄ τρίμηνο ήταν 490 εκατ. ευρώ.

Το Διάγραμμα 2.7 παρουσιάζει τις καθαρές επενδύσεις των θεσμικών τομέων της οικονομίας, δηλαδή των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων, της Γενικής Κυβέρνησης και των νοικοκυριών. Είναι θετικό το γεγονός ότι, ύστερα από μια μακρά περίοδο αποεπένδυσης και μεγάλης μείωσης του αποθέματος κεφαλαίου,[8] από το 2021 κι έπειτα οι καθαρές επενδύσεις των επιχειρήσεων είναι θετικές, όπως ισχύει και για τις επενδύσεις του δημόσιου τομέα, ειδικά μετά το γ΄ τρίμηνο του 2022. Οι καθαρές επενδύσεις των νοικοκυριών παρέμειναν αρνητικές σε όλο το υπό εξέταση διάστημα, γεγονός που μεταφράζεται ως υποβάθμιση του αποθέματος κεφαλαίου των νοικοκυριών, δηλαδή της στέγασης. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι, μέχρι και το τέλος του 2022, ο ρυθμός μείωσης του αποθέματος κεφαλαίου ήταν ολοένα και μικρότερος.

Διάγραμμα 2.7: Καθαρές επενδύσεις ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ ανά θεσμικό τομέα (2019:1-2024:1)

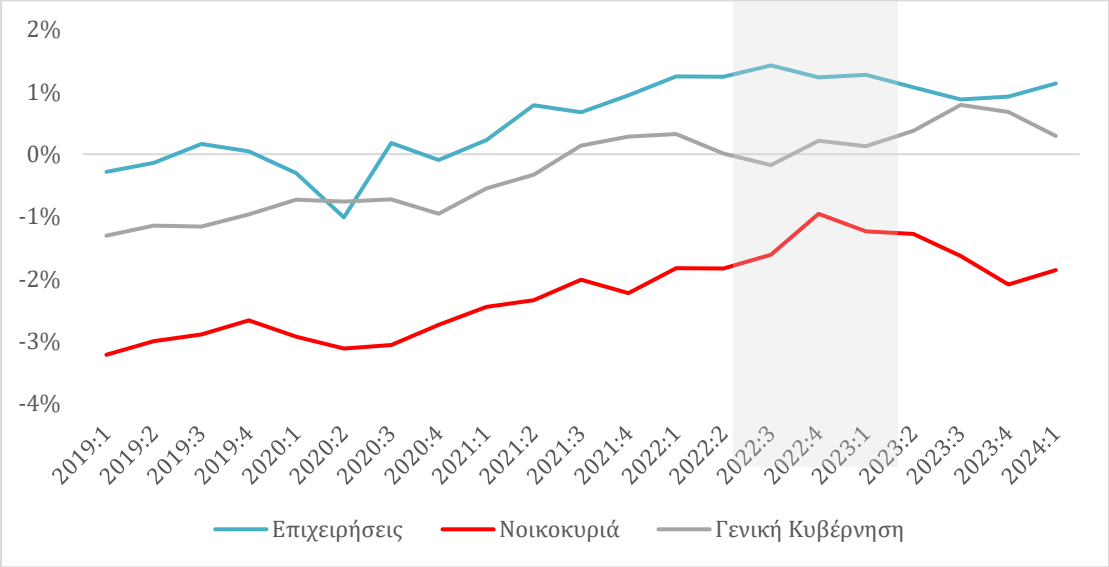

Πηγή: Eurostat και Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (πρόσβαση: 07.11.24), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Τα στοιχεία έχουν προσαρμοστεί εποχικά με τη μέθοδο Census X-13 του US Census Bureau. Η σκιασμένη περιοχή αποτυπώνει την περίοδο ανόδου του επιτοκίου αναφοράς (main refinancing operations) της ΕΚΤ. Οι καθαρές επενδύσεις αντιστοιχούν στη διαφορά μεταξύ ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου και κατανάλωσης παγίου κεφαλαίου.

[8] Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2022).

Σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από την εξέταση του διαγράμματος είναι ο άμεσος αρνητικός αντίκτυπος που προκάλεσε η αύξηση του επιτοκίου αναφοράς της ΕΚΤ, όπως παρουσιάζεται στη σκιασμένη περιοχή, στις επιχειρηματικές επενδύσεις. Από 1,4% του ΑΕΠ το γ΄ τρίμηνο του 2022, οι καθαρές επιχειρηματικές επενδύσεις μειώθηκαν σε 0,9% του ΑΕΠ το γ΄ τρίμηνο του 2023, για να αυξηθούν ξανά με την ταυτόχρονη σταδιακή χαλάρωση της νομισματικής πολιτικής και την τέταρτη εκταμίευση του ΤΑΑ, για την οποία έγινε λόγος νωρίτερα. Αναφορικά με τις καθαρές επενδύσεις των νοικοκυριών, παρ' ότι ήταν αρνητικές, η πορεία τους ήταν εφάμιλλη με αυτές των επιχειρηματικών επενδύσεων. Στο ίδιο διάστημα, η δημόσια καθαρή επένδυση φαίνεται να επιτελεί έναν αντικυκλικό ρόλο, καθώς αυξήθηκε την περίοδο περιορισμού των επιχειρηματικών επενδύσεων. Στη συνέχεια, όμως, μειώνεται δραστικά. Υπό τις παρούσες συνθήκες, ο ρόλος των δημόσιων επενδύσεων στην οικονομική δραστηριότητα και στην παραγωγικότητα της οικονομίας θα πρέπει να επαναπροσδιοριστεί στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδίου επενδυτικής στρατηγικής.[9]

Σχετικά με τις εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, το Διάγραμμα 2.8 παρουσιάζει σε μορφή δείκτη την εξέλιξη των πραγματικών εξαγωγών και εισαγωγών, προϊόντων και υπηρεσιών, στην Ελλάδα και στην ΕΕ. Μετά την επανεκκίνηση της οικονομίας από την πανδημική κρίση, οι ελληνικές εξαγωγές κινούνται σε απόλυτη συνάφεια με τις εξαγωγές και τις εισαγωγές της ΕΕ. Το αποτέλεσμα αυτό είναι αναμενόμενο, δεδομένης της σύνδεσης της ελληνικής οικονομίας με τις ευρωπαϊκές επιδόσεις. Ωστόσο, μεγάλο πρόβλημα παρατηρείται με την πορεία των ελληνικών εισαγωγών, οι οποίες αυξάνονται με ρυθμό μεγαλύτερο των εξαγωγών, καταγράφοντας ένα διαρκές εμπορικό έλλειμμα.

[9] Το απόθεμα δημόσιου κεφαλαίου στην Ελλάδα έχει μακράν την υψηλότερη απόδοση μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ όσον αφορά την οικονομική μεγέθυνση (βλ. Jong-a-Pin and de Haan, 2008).

Διάγραμμα 2.8: Δείκτης εξέλιξης των πραγματικών εξαγωγών και εισαγωγών, προϊόντων και υπηρεσιών, σε Ελλάδα και ΕΕ (σταθερές τιμές 2015, 2019:1-2024:2, 2019:1=100)

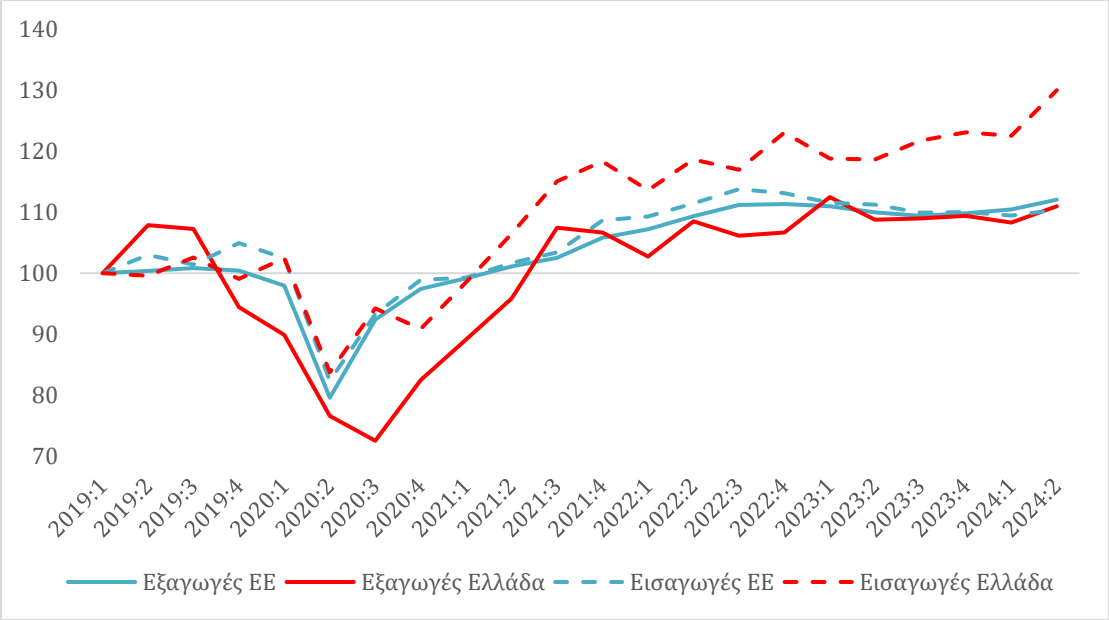

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 14.11.24), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

Ακόμα πιο ανησυχητικό στοιχείο είναι ότι, παρά την εξομάλυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο ενέργειας μετά το 2022, οι εισαγωγές το α΄ εξάμηνο του 2024 κινούνται σε ακόμα μεγαλύτερη ανοδική τροχιά. Μάλιστα, η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε περαιτέρω το γ΄ τρίμηνο του 2024, αφού, σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, οι πραγματικές εισαγωγές ενισχύθηκαν κατά 4,2% σε ετήσια βάση, έναντι 3,3% των εξαγωγών. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, τη μεγαλύτερη αρνητική επίδραση στο ισοζύγιο προϊόντων είχαν τα ενδιάμεσα προϊόντα. Σε σύγκριση με το α΄ εξάμηνο του 2023, τα ενδιάμεσα προϊόντα επιδείνωσαν το εμπορικό ισοζύγιο κατά 932 εκατ. ευρώ, σε ονομαστικούς όρους, ενώ τα κεφαλαιουχικά και τα καταναλωτικά προϊόντα κατά περίπου 400 εκατ. ευρώ αντίστοιχα. Το γ΄ τρίμηνο του 2024 το έλλειμμα στα ενδιάμεσα προϊόντα ενισχύθηκε κατά 425 εκατ. ευρώ, όταν το έλλειμμα στα κεφαλαιουχικά προϊόντα αυξήθηκε μόλις κατά 23 εκατ. ευρώ, ενώ στα καταναλωτικά περιορίστηκε κατά 35 εκατ. ευρώ στο ίδιο διάστημα. Το εύρημα

αυτό υπογραμμίζει ότι το αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα είναι αποτέλεσμα της μεγάλης εξάρτησης της εγχώριας παραγωγής από εισαγόμενα ενδιάμεσα προϊόντα, η οποία με τη σειρά της αναδεικνύει, αφενός, τη σοβαρή ανεπάρκεια του παραγωγικού συστήματος σε όρους στρατηγικής αυτονομίας και, αφετέρου, την επιτακτική ανάγκη σχεδιασμού μιας σύγχρονης βιομηχανικής πολιτικής.

Το εμπορικό έλλειμμα της Ελλάδας αντανακλάται και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 2.9, το β΄ τρίμηνο του 2024 η Ελλάδα κατείχε την προτελευταία θέση μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, με το έλλειμμα να αντιστοιχεί στο 7,9% του ΑΕΠ. Κατά τη διάρκεια του 2022 και του 2023 το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είχε αυξηθεί λόγω ενεργειακού κόστους, με το ισοζύγιο ενέργειας να εκτινάσσεται από περίπου -2% του ΑΕΠ σε -6%,[10] αλλά στην τρέχουσα συγκυρία, με τη σχετική υποχώρηση των τιμών ενέργειας διεθνώς, το ύψος του ελλείμματος αντανακλά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά, τα οποία επιδρούν αρνητικά στην ανθεκτικότητα της οικονομίας. Όπως θα φανεί και στην επόμενη ενότητα, η κατάσταση αυτή προκαλεί επιπλοκές και στο εξωτερικό χρέος της οικονομίας.

[10] Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023).

Διάγραμμα 2.9: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (ΕΕ, 2024:2)

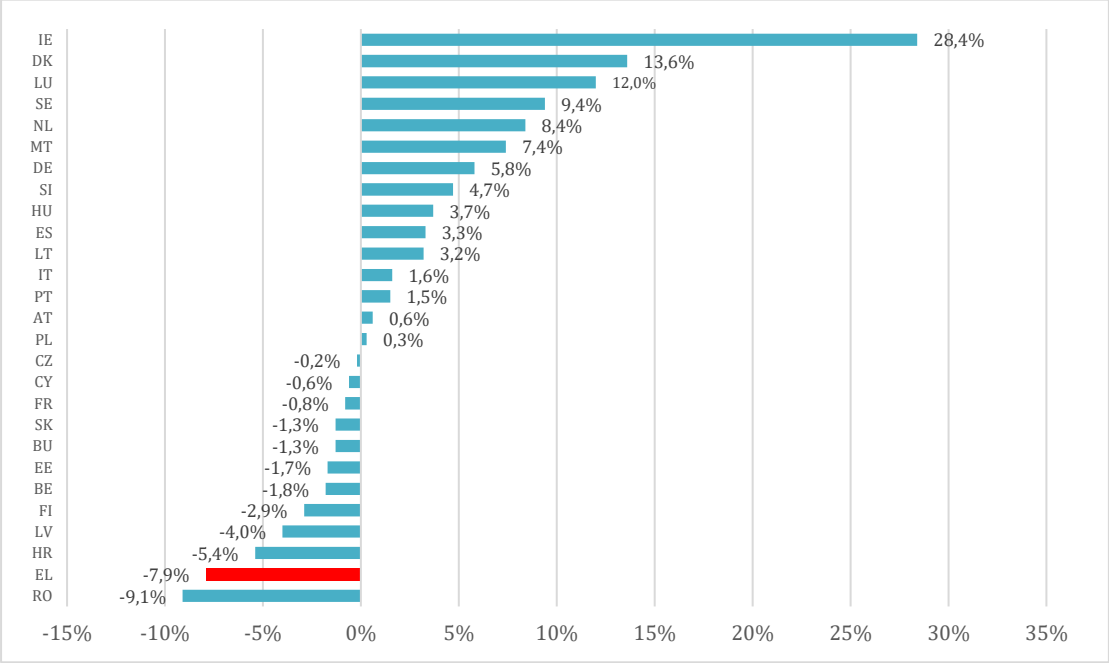

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 06.12.24)

Σημείωση: Μη εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία.

2.2 Μακροχρηματοοικονομικές εξελίξεις και προοπτικές

Ο δανεισμός των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων και των νοικοκυριών ενισχύθηκε τα τελευταία δύο έτη, με εξαίρεση τα στεγαστικά δάνεια. Ειδικότερα, τα νέα επιχειρηματικά δάνεια αποσκοπούσαν τόσο στη χρηματοδότηση επενδύσεων όσο και στη διασφάλιση ρευστότητας για την κάλυψη των λειτουργικών εξόδων. Συνεπώς, εντός του επιχειρηματικού τομέα παρατηρούνται διαφοροποιήσεις, καθώς ένα ποσοστό των επιχειρήσεων ενεργεί με μεσοπρόθεσμους στρατηγικούς στόχους, ενώ ένα άλλο βρίσκεται σε αναζήτηση ρευστότητας για να χρηματοδοτήσει βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις. Όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 2.2, τα δάνεια με διάρκεια μικρότερη του ενός έτους αυξήθηκαν σημαντικά από το 2022 κι έπειτα με μέσο ρυθμό 9,36%. Στο ίδιο διάστημα, ακόμα μεγαλύτερη ήταν η ενίσχυση των δανείων με λήξη μεγαλύτερη των 5 ετών (12,03% την περίοδο Ιανουάριος 2022-Οκτώβριος 2024 έναντι 5,39% το 2019), τα οποία αξιοποιούνται σε μεγάλο βαθμό για τη χρηματοδότηση των

επενδύσεων. Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλαν θετικά και τα δάνεια που συνδέονται με το ΤΑΑ. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα δάνεια που είχαν διάρκεια 1 έως 5 έτη σημείωσαν σημαντική αύξηση την περίοδο της πανδημικής κρίσης, εκπορευόμενα από τις εξασφαλίσεις, κατά μέγιστο πενταετούς διάρκειας, του Ταμείου Εγγυοδοσίας Επιχειρήσεων COVID-19. Από την πλευρά των νοικοκυριών, τα στεγαστικά δάνεια συνέχισαν να μειώνονται με ρυθμό κοντά στο 3%, ενώ τα καταναλωτικά δάνεια αυξήθηκαν.

Πίνακας 2.2: Μέσοι ρυθμοί μεταβολής δανείων προς μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις και νοικοκυριά (Ιανουάριος 2019-Οκτώβριος 2024)

		Ιαν.-Δεκ. 2019	Ιαν. 2020-Δεκ. 2021	Ιαν. 2022-Οκτ. 2024
Επιχειρηματικά	Έως 1 έτος	-0,64%	-6,01%	9,36%
	Μεταξύ 1 και 5 ετών	-1,28%	17,54%	-3,33%
	Άνω των 5 ετών	5,39%	7,31%	12,03%
Στεγαστικά		-3,14%	-2,93%	-3,31%
Καταναλωτικά		-1,02%	-1,8%	2,55%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδας (πρόσβαση: 09.12.24), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Όσον αφορά την εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης, το β΄ τρίμηνο του έτους διαμορφώθηκε στα 369,4 δισ. ευρώ, καταγράφοντας αύξηση 96 εκατ. ευρώ έναντι του β΄ τριμήνου πέρυσι και 343 εκατ. ευρώ έναντι του τέλους του 2023 (βλ. Διάγραμμα 2.10). Από το διάγραμμα προκύπτει, επίσης, ότι, σε απόλυτα νούμερα, και παρά τη μετάβαση της οικονομίας σε καθεστώς πρωτογενών δημοσιονομικών πλεονασμάτων, το ύψος του δημόσιου χρέους εξακολουθεί να κυμαίνεται σε πολύ υψηλά επίπεδα στα οποία βρέθηκε μετά το ξέσπασμα της πανδημικής κρίσης το 2020.

Διάγραμμα 2.10: Το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης και η σύνθεσή του (2018:2-2024:2)

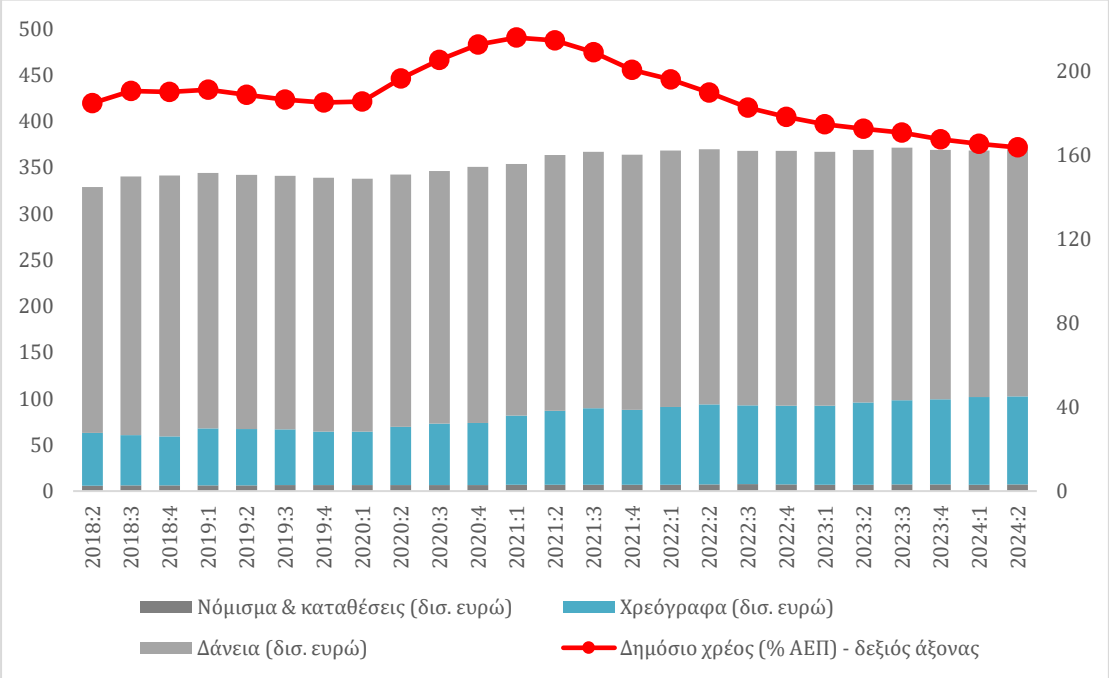

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 24.10.2024)

Αξίζει, όμως, να επισημανθεί ότι, υποβοηθούμενο από την άνοδο του πληθωρισμού και την αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας, το ύψος του δημόσιου χρέους ως ποσοστού στο ΑΕΠ καταγράφει σημαντική αποκλιμάκωση. Ειδικότερα, το β΄ τρίμηνο του 2024 κατήλθε στο 163,6%, έναντι 172,5% το β΄ τρίμηνο του 2023 και 214,5% το β΄ τρίμηνο του 2021, ενώ στο τέλος του 2024 εκτιμάται, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ότι θα διαμορφωθεί στο 153,1% του ΑΕΠ.

Με βάση τις προβλέψεις της Επιτροπής, η μείωση του λόγου δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ αναμένεται να συνεχιστεί και τη διετία 2025-2026. Συγκεκριμένα, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης θα κατέλθει φέτος στο 146,8% και το 2026 στο 142,7% του ΑΕΠ (βλ. Πίνακα 2.3), το χαμηλότερο ποσοστό από το 2010, όταν αυτό είχε διαμορφωθεί στο 147,8% του ΑΕΠ. Δεδομένης της εκτίμησης για ελαφρά αποκλιμάκωση των πληθωριστικών πιέσεων, οι παράγοντες που προβλέπεται να συμβάλουν στη μείωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους το 2024 και το 2025 θα είναι το αυξημένο πρωτογενές πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης σε

συνδυασμό με τη μεγέθυνση του πραγματικού ΑΕΠ. Οριακά πιο δυσμενείς είναι οι εκτιμήσεις της κυβέρνησης, όπως διατυπώνονται στην Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2025,[11] με τον λόγο δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ να διαμορφώνεται στο 154% το 2024 και στο 147,5% φέτος. Σημειώνεται ότι, παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει συντελεστεί, η Ελλάδα εξακολουθεί να εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό δημόσιου χρέους μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης με την απόκλισή του έναντι εκείνου της Ιταλίας, που εμφανίζει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό δημόσιου χρέους στη ζώνη του ευρώ, να εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί το 2024 στις 16,5 και το 2025 στις 8,6 ποσοστιαίες μονάδες.

Πίνακας 2.3: Η εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης και προσδιοριστικοί παράγοντές της (2019-2026)

	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Δημόσιο χρέος	**178,8**	**209,4**	**197,3**	**177**	**163,9**	**153,1**	**146,8**	**142,7**
Μεταβολή δημόσιου χρέους (1)+(2)+(3)	-6,5	30,6	-12,1	-20,3	-13,1	-10,8	-6,3	-4,1
1. Πρωτογενές αποτέλεσμα	**-3,8**	**6,6**	**4,5**	**0,0**	**-2,1**	**-2,9**	**-2,9**	**-3,2**
2. Snowball effect (α)+(β)	**-1,6**	**21,8**	**-16,9**	**-19,6**	**-10,3**	**-5,3**	**-4,1**	**-3,3**
α. Πληρωμές τόκων	3,0	3,0	2,5	2,5	3,4	3,5	2,9	3,0
β. Επίδραση μεταβολής ονομαστικού ΑΕΠ	-4,6	18,8	-19,3	-22,1	-13,6	-8,8	-7,0	-6,3
3. Προσαρμογή αποθεμάτων-ροών	**-1,1**	**2,1**	**0,3**	**-0,6**	**-0,8**	**-2,5**	**0,7**	**2,3**
Ρ.μ πραγματικού ΑΕΠ	2,3	-9,2	8,7	5,7	2,4	2,1	2,3	2,2
Ρ.μ αποπληθωριστή ΑΕΠ	0,2	-0,3	1,3	6,6	5,9	3,4	2,5	2,2

Πηγή: AMECO (Νοέμβριος 2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Επιπλέον, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι παρά, μεταξύ άλλων, τη θετική δημοσιονομική επίδραση του πληθωρισμού, των θετικών ρυθμών αύξησης του ονομαστικού ΑΕΠ και τη ρύθμιση μέρους των δανειακών υποχρεώσεων του κράτους, η χρηματοπιστωτική κατάσταση του ελληνικού δημόσιου τομέα παραμένει εύθραυστη. Ειδικότερα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.11, με βάση τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο δείκτης φερεγγυότητας του

[11] Βλ. Υπουργείο Οικονομικών (2024).

ελληνικού Δημοσίου, αν και βελτιωμένος λόγω της αύξησης του πρωτογενούς πλεονάσματος της Γενικής Κυβέρνησης στο 2,9% του ΑΕΠ (από 2,1% του ΑΕΠ το 2023), θα διαμορφωθεί τελικά το 2024 στο 0,8, παραμένοντας εντός του ασταθούς χρηματοπιστωτικού καθεστώτος Ponzi. Ωστόσο, τη διετία 2025-2026, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, προβλέπεται αναβάθμιση του δείκτη φερεγγυότητας της Γενικής Κυβέρνησης στο καθεστώς Κερδοσκόπος, δεδομένης της εκτίμησης για μείωση των πληρωμών του Δημοσίου για τόκους φέτος και για αύξηση του πρωτογενούς πλεονάσματός της στο 3,2% του ΑΕΠ το 2026. Αντίθετα, η εκτίμηση για την εξέλιξη του δείκτη φερεγγυότητας με βάση τα στοιχεία της κυβέρνησης είναι δυσμενέστερη, με το ελληνικό Δημόσιο να παραμένει και τη διετία 2024-2025 εντός του εύθραυστου καθεστώτος Ponzi, εξαιτίας κυρίως της πρόβλεψης για χαμηλότερα πρωτογενή πλεονάσματα την εν λόγω περίοδο.[12]

Διάγραμμα 2.11: Δείκτης φερεγγυότητας της Γενικής Κυβέρνησης (2008-2026)

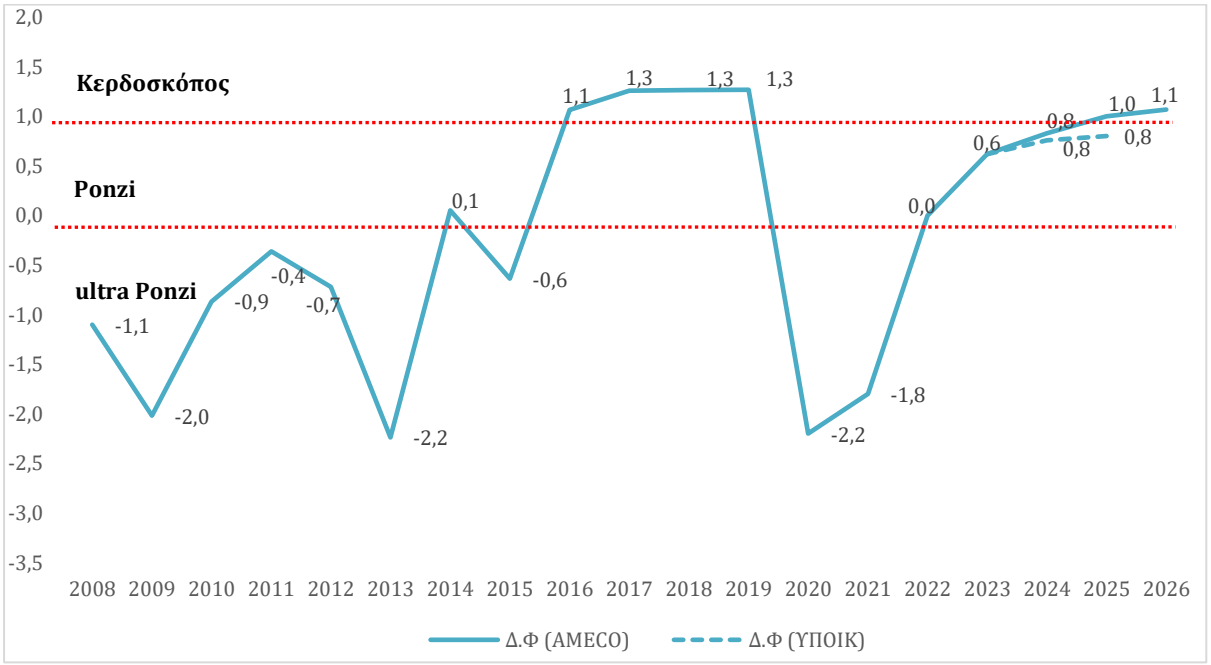

Πηγή: AMECO (Νοέμβριος 2024) και Υπουργείο Οικονομικών (2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

[12] Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2025, το πρωτογενές πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης το 2024 και το 2025 θα διαμορφωθεί στο 2,5% και στο 2,4% του ΑΕΠ αντίστοιχα.

Η εξέλιξη του εξωτερικού χρέους προσδιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από τα συσσωρευόμενα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, τα οποία εν μέρει καλύφθηκαν από τις εισροές στις κεφαλαιακές συναλλαγές. Με βάση τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας, το α΄ εξάμηνο η καθαρή θέση της χώρας απέναντι στον εξωτερικό τομέα υποχώρησε κατά 6%, παρά τη σημαντική βελτίωση που συντελέστηκε το 2022.[13] Θετικό είναι το γεγονός ότι το εξωτερικό χρέος των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, που αντανακλά τα μη εξυπηρετούμενα δάνειά τους που μεταπωλήθηκαν από εγχώριες τράπεζες σε ιδρύματα του εξωτερικού, σταθεροποιήθηκε αλλά σε υψηλό επίπεδο. Η εξέλιξη αυτού του μεγέθους θα προσδιοριστεί από το κατά πόσο θα βελτιωθεί η αγοραστική δύναμη των πολιτών, μέσω της ενίσχυσης των πραγματικών μισθών, ώστε να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στις τρέχουσες δανειακές τους υποχρεώσεις για να αποφευχθεί περαιτέρω συσσώρευση μη εξυπηρετούμενων δανείων, μεγάλο μέρος των οποίων κατέχουν εταιρείες που συνδέονται με ιδρύματα της αλλοδαπής.

Με βάση τις παραπάνω μακροοικονομικές και χρηματοοικονομικές εξελίξεις, το Διάγραμμα 2.12 παρουσιάζει τις ισορροπίες των χρηματοοικονομικών ισοζυγίων των θεσμικών τομέων. Από την εξέταση του διαγράμματος προκύπτουν τέσσερα συμπεράσματα τα οποία συνδυαστικά προσδιορίζουν τις προοπτικές της οικονομίας. Πρώτον, το πλεόνασμα του εξωτερικού τομέα έχει παγιωθεί σε ένα πολύ υψηλότερο επίπεδο από αυτό του 2019. Σημειώνεται ότι το μέγεθος αυτό είναι ουσιαστικά το ισοζύγιο πληρωμών της ελληνικής οικονομίας με αντίστροφο πρόσημο. Το ύψος του ως ποσοστού του ΑΕΠ είναι ελαφρώς πιο περιορισμένο από το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών λόγω των κεφαλαιακών εισροών από το εξωτερικό και κυρίως των πόρων του ΤΑΑ. Αν δεν υπάρξει υποκατάστασή του με κάποιο άλλο πρόγραμμα, ο τερματισμός του προγράμματος το 2027 αναμένεται να επιδεινώσει περαιτέρω το ισοζύγιο πληρωμών. Όμως, ανεξάρτητα από τους πόρους του Ταμείου, το ακανθώδες ζήτημα για την ελληνική οικονομία είναι η χρηματοδότηση του πλεονάσματος του

[13] Το δ΄ τρίμηνο του 2022 η καθαρή θέση της Ελλάδας ήταν βελτιωμένη κατά 3% έναντι του αντίστοιχου τριμήνου του 2019. Αντιθέτως, μεταξύ δ΄ τριμήνου του 2022 και β' τριμήνου του 2024 η καθαρή θέση επιδεινώθηκε κατά 7%, σε ονομαστικούς όρους. Από τους υπολογισμούς έχει εξαιρεθεί ο ισολογισμός της Κεντρικής Τράπεζας, ενώ τα μεγέθη δεν είναι εποχικά διορθωμένα.

εξωτερικού τομέα, το οποίο δεν θα είναι βιώσιμο αν εξακολουθήσει να είναι αυτού του ύψους.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι το πλεόνασμα του εξωτερικού τομέα διατηρείται σε υψηλό επίπεδο, ενώ ο δημόσιος τομέας βρίσκεται σε διαδικασία δημοσιονομικής προσαρμογής. Συνεπώς, η ελληνική οικονομία δεν χαρακτηρίζεται από μια κατάσταση δίδυμων ελλειμμάτων. Οπότε το πλεόνασμα του εξωτερικού τομέα αντανακλά τα διαρθρωτικά προβλήματα του εγχώριου παραγωγικού συστήματος. Οι συνθήκες αυτές δημιουργούν πίεση στον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος θα πρέπει να χρηματοδοτήσει και τον εξωτερικό τομέα αλλά και την προσαρμογή του δημόσιου τομέα.

Διάγραμμα 2.12: Χρηματοοικονομικά ισοζύγια θεσμικών τομέων ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2019:1-2024:1)

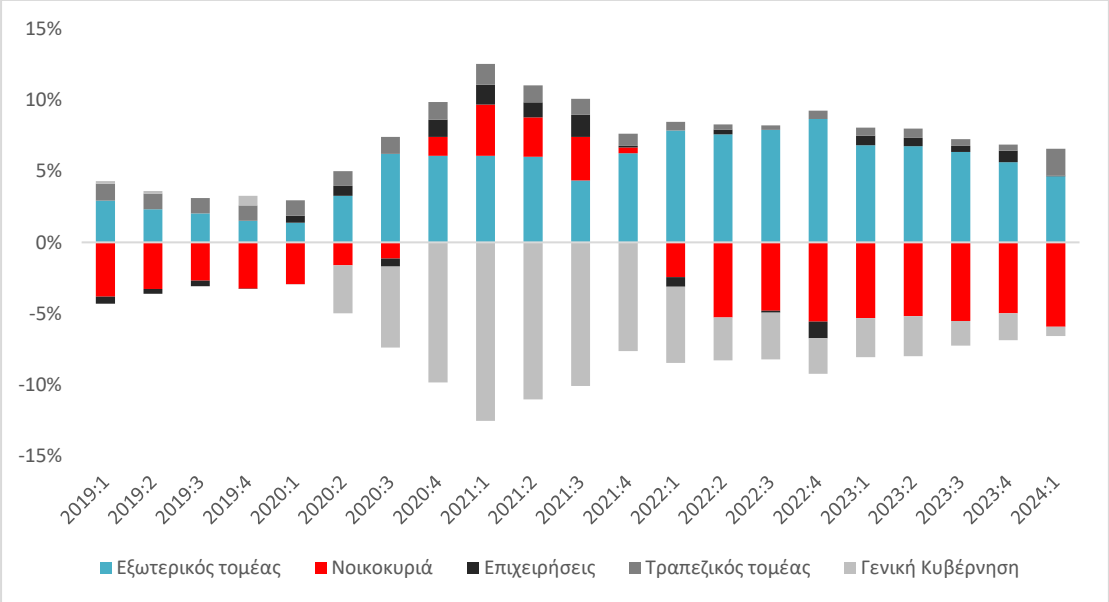

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 07.11.24), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων.

Το τρίτο συμπέρασμα αφορά το ισοζύγιο των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων, το οποίο το α΄ τρίμηνο του 2024 φαίνεται ισοσκελισμένο. Αυτό σημαίνει ότι στο σύνολό του ο επιχειρηματικός τομέας επενδύει πόρους οι οποίοι αντιστοιχούν στα κέρδη μετά φόρων και τόκων και στις κεφαλαιακές

μεταβιβάσεις που εισέπραξε στο πλαίσιο προγραμμάτων, όπως είναι το ΤΑΑ. Παρά τη διαφοροποίηση που υπάρχει μεταξύ επιχειρήσεων και κλάδων όσον αφορά τη δυνατότητα επένδυσης, καθώς και την επενδυτική τους συμπεριφορά εν γένει, στο σύνολό του ο τομέας δεν δανείζεται σε βαθμό τέτοιο, ώστε να αυξήσει την επένδυσή του και ταυτόχρονα να επιτρέψει τη χρηματοδότηση του εξωτερικού και του δημόσιου τομέα με βιώσιμους όρους.

Το τέταρτο συμπέρασμα, που αποτελεί απόρροια των τριών προηγούμενων, είναι ότι η χρηματοδότηση του δημόσιου και του εξωτερικού τομέα επιβαρύνει εντέλει τα νοικοκυριά, το έλλειμμα των οποίων κυμαίνεται πλέον σε επίπεδα υψηλότερα του 2019.[14] Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας,[15] μεταξύ α΄ και β΄ τριμήνου του 2024 η καθαρή θέση των νοικοκυριών επιδεινώθηκε κατά 1%, με αύξηση των υποχρεώσεών τους κατά 2,3%. Η κατάσταση αυτή προσομοιάζει σε έναν βαθμό στην περίοδο πριν από το ξέσπασμα της κρίσης χρέους, όταν, με εξαίρεση το δημοσιονομικό ισοζύγιο, ο εξωτερικός τομέας κατέγραφε υψηλό πλεόνασμα και τα νοικοκυριά μεγάλο έλλειμμα.[16] Ολοκληρώνοντας, η τρέχουσα κατάσταση των θεσμικών ισοζυγίων και, ειδικότερα, το γεγονός ότι δεν σημειώνεται κάποιος ουσιαστικός παραγωγικός μετασχηματισμός δεν διαμορφώνουν συνθήκες που θα μπορούσαν να προσδώσουν διατηρήσιμη δυναμική στην οικονομία και να εξασφαλίσουν τη μεσοπρόθεσμη μακροοικονομική ανθεκτικότητα και βιωσιμότητά της.

[14] Τα χρηματοοικονομικά ισοζύγια που παρέχει η ΕΛΣΤΑΤ παρουσιάζουν διαχρονικά πολύ μεγάλες αποκλίσεις από τα χρηματοοικονομικά ισοζύγια που παρέχει η Τράπεζα της Ελλάδας. Ακόμα, όμως, και με βάση τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας, το α΄ εξάμηνο του 2024 τα νοικοκυριά κατέγραψαν έλλειμμα στο ισοζύγιό τους.

[15] Μη εποχικά προσαρμοσμένα.

[16] Βλ. Αργείτης κ.ά. (2018).

3. Η εξέλιξη του πληθωριστικού σοκ στην ελληνική οικονομία

Μετά την κορύφωσή του το γ΄ τρίμηνο του 2022, το πληθωριστικό σοκ στη χώρα μας εμφανίζει τάση εξασθένησης, με τον ετήσιο ρυθμό αύξησης του ΕνΔΤΚ να διαμορφώνεται τον Δεκέμβριο του 2024 στο 2,9%, έναντι 12,1% που είχε καταγράψει τον Σεπτέμβριο του 2022 (Διάγραμμα 3.1). Ωστόσο, το τελευταίο 12μηνο η δυναμική αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού έχει περιοριστεί, με τη μείωση του τιμάριθμου έναντι του Δεκεμβρίου του 2023 να είναι 0,8 ποσοστιαίες μονάδες και το μέσο επίπεδό του στο σύνολο του 2024 να κυμαίνεται στο 3% και να είναι κατά βάση υψηλότερο από το αντίστοιχο στην ΕΕ.

Διάγραμμα 3.1: Ρυθμός μεταβολής ΕνΔΤΚ στην Ελλάδα και στην ΕΕ
(Ιανουάριος 2020-Δεκέμβριος 2024, σε ετήσια βάση)

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 08.01.2025)

Σημείωση: Μη διαθέσιμα στοιχεία για την ΕΕ όσον αφορά τον Δεκέμβριο του 2024.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά τις προβλέψεις για περαιτέρω μείωση του πληθωρισμού στη χώρα μας και στην υπόλοιπη Ευρώπη (ΕC, 2024 και Υπουργείο Οικονομικών, 2024), η πιθανότητα να πυροδοτηθεί από την τρέχουσα κλιμάκωση των γεωπολιτικών εντάσεων ένας νέος πληθωριστικός κύκλος είναι υπαρκτή,

δημιουργώντας αβεβαιότητα σχετικά με τη βραχυμεσοπρόθεσμη πορεία του τιμάριθμου.

Παρά τη σχετική αποκλιμάκωσή του και τις παρεμβάσεις που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια για την αντιμετώπισή του, ο πληθωρισμός συνεχίζει να επηρεάζει αρνητικά την αγοραστική δύναμη των πολιτών, τροφοδοτώντας την κρίση αξιοπρεπούς διαβίωσης, η οποία πλήττει μεγάλα τμήματα του πληθυσμού από την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Το Διάγραμμα 3.2 καταγράφει την αύξηση των επιμέρους ΔΤΚ στις βασικές κατηγορίες του Γενικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΓΔΤΚ).

Διάγραμμα 3.2: Ρυθμός μεταβολής του ΓΔΤΚ και του ΔΤΚ βασικών κατηγοριών (Νοέμβριος 2020-Νοέμβριος 2024 και Νοέμβριος 2023-Νοέμβριος 2024)

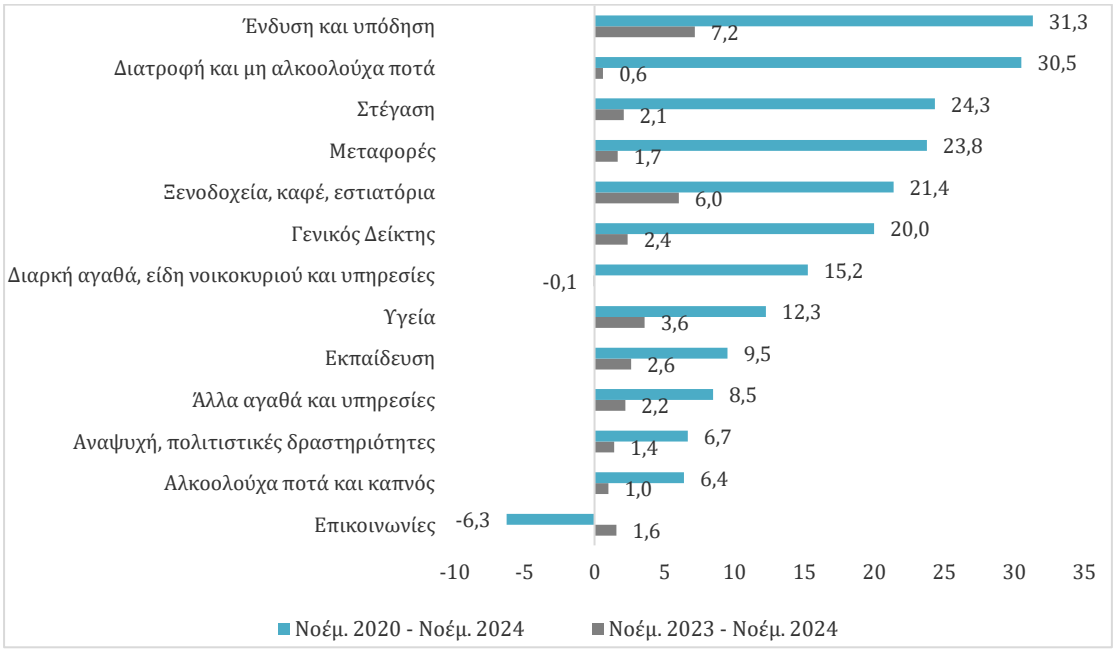

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση: 08.01.2025), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Παρατηρούμε ότι την περίοδο Νοέμβριος 2023-Νοέμβριος 2024 το σύνολο σχεδόν των επιμέρους κατηγοριών (με μοναδική εξαίρεση τα «Διαρκή αγαθά, είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες») σημείωσαν θετική, αν και σχετικά πιο ήπια

συγκριτικά με το παρελθόν,[17] μεταβολή του ΔΤΚ, με τη μεγαλύτερη αύξηση του τιμάριθμου να εμφανίζουν κατηγορίες «Ένδυση και υπόδηση» (+7,2%), «Ξενοδοχεία, καφέ, εστιατόρια» (+6%), «Υγεία» (+3,6%) και «Εκπαίδευση» (+2,6%). Θετική εξέλιξη θα μπορούσε να θεωρηθεί η σημαντική επιβράδυνση του τιμάριθμου το τελευταίο 12μηνο σε αγαθά που υπάγονται στην κατηγορία «Διατροφή και μη αλκοολούχα» (+0,6%) μετά τη μεγάλη αύξηση των τιμών τους που καταγράφηκε το 2023.

Εξετάζοντας, όμως, τις μεταβολές των επιμέρους ΔΤΚ συγκριτικά με την περίοδο πριν από το ξέσπασμα της πληθωριστικής κρίσης γίνεται πιο εμφανές το πραγματικό εύρος της επιβάρυνσης που έχει προκαλέσει ο πληθωρισμός στο πραγματικό εισόδημα και στο επίπεδο διαβίωσης των νοικοκυριών. Ειδικότερα, στο σύνολο της περιόδου Νοέμβριος 2020-Νοέμβριος 2024, πλην της κατηγορίας «Επικοινωνίες», όλες οι υπόλοιπες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών που απαρτίζουν τον ΓΔΤΚ σημείωσαν θετικές μεταβολές τιμάριθμου, με την πλειονότητά τους μάλιστα να είναι διψήφιες. Η μεγαλύτερη μεταβολή σημειώθηκε στην κατηγορία «Ένδυση και υπόδηση» (+31,3%), ενώ στην κατηγορία «Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά», που καταλαμβάνει σημαντικό μέρος της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών, ο ΔΤΚ ενισχύθηκε κατά 30,5%. Επίσης, στην κατηγορία «Στέγαση» η αύξηση του ΔΤΚ ήταν 24,3% και στις κατηγορίες «Μεταφορές» και «Ξενοδοχεία, καφέ, εστιατόρια» 23,8% και 21,4% αντίστοιχα. Διψήφιος ρυθμός αύξησης του ΔΤΚ καταγράφηκε, τέλος, και στην κατηγορία «Διαρκή αγαθά, είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες» (+15,2%) και «Υγεία» (+12,3%), ενώ υψηλός, αν και συγκριτικά ηπιότερος, ήταν ο πληθωρισμός στις κατηγορίες «Εκπαίδευση» (+9,5%), «Άλλα αγαθά και υπηρεσίες» (+8,5%), «Αναψυχή, πολιτιστικές δραστηριότητες» (+6,7%) και τέλος «Αλκοολούχα ποτά και καπνός» (+6,4%).

Σημαντικές ανατιμήσεις έχουν καταγραφεί το ίδιο διάστημα και σε επιμέρους υποομάδες αγαθών και υπηρεσιών, που καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος του οικογενειακού προϋπολογισμού (Διάγραμμα 3.3).

[17] Βλ. σχετική ανάλυση στο ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2024).

Διάγραμμα 3.3: Ρυθμός μεταβολής του ΔΤΚ σε επιλεγμένες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών και υποκατηγορίες του (Νοέμβριος 2020-Νοέμβριος 2024)

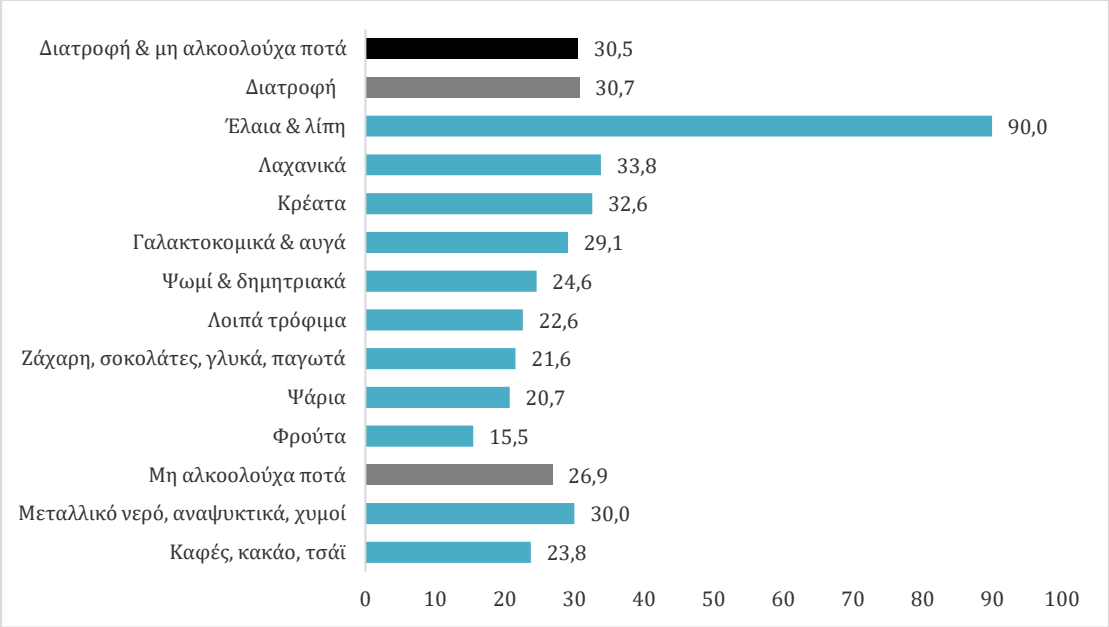

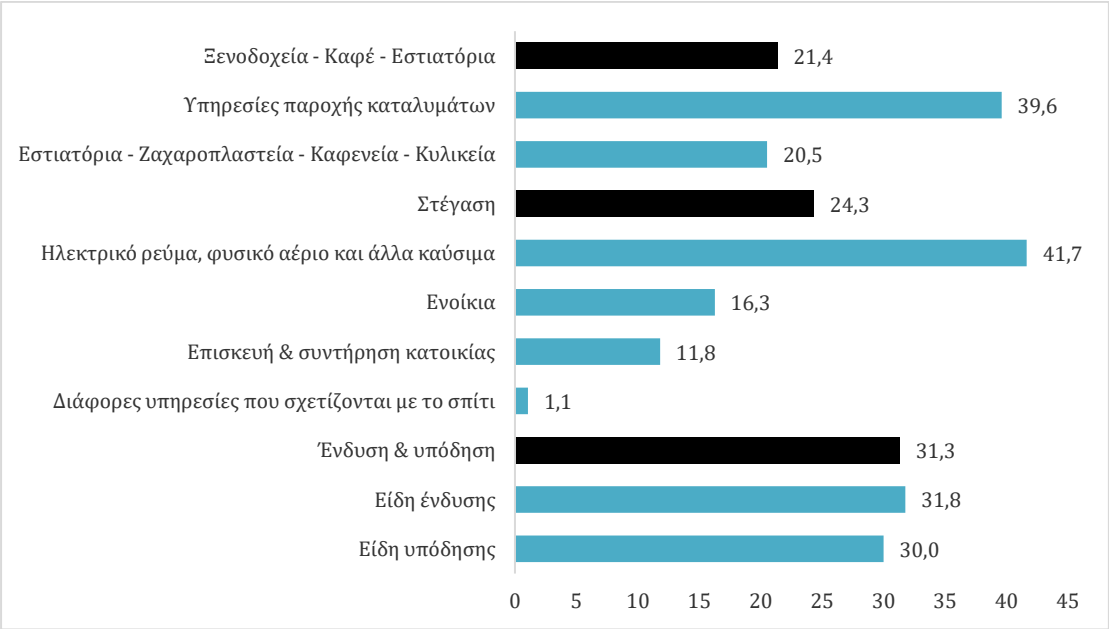

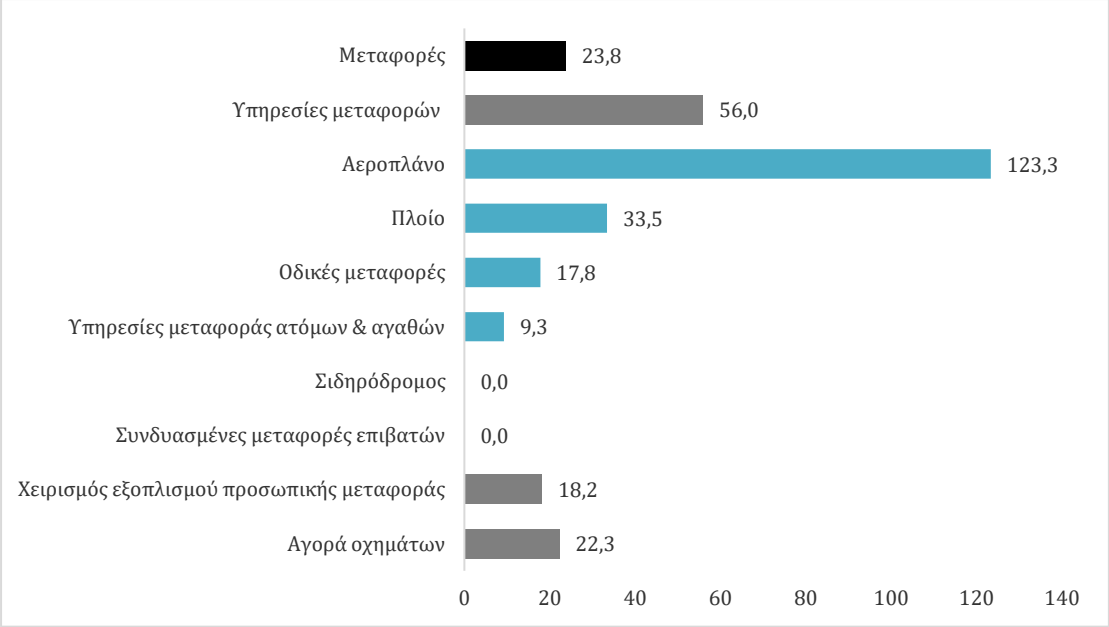

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση: 08.01.2025), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Ενδεικτικά, στην ευρύτερη κατηγορία «Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά», τη μεγαλύτερη αύξηση του ΔΤΚ έχουν καταγράψει τα «Έλαια και λίπη» (+90%) και τα «Λαχανικά» (+33,8%), ακολουθούμενα από τα «Κρέατα» (+32,6%), το «Μεταλλικό νερό, αναψυκτικά και χυμοί» (+30%) και τα «Γαλακτοκομικά και αυγά» (+29,1%). Στις κατηγορίες «Στέγαση», «Ξενοδοχεία, καφέ, εστιατόρια» και «Ένδυση και υπόδηση», οι μεγαλύτερες ανατιμήσεις την περίοδο Νοέμβριος 2020-Νοέμβριος 2024 εντοπίζονται στις υποομάδες «Ηλεκτρικό ρεύμα, φυσικό αέριο και άλλα καύσιμα» (+41,7%), «Υπηρεσίες παροχής καταλυμάτων» (+39,6%), «Είδη ένδυσης» (+31,8%) και «Είδη υπόδησης» (+30%). Τέλος, όσον αφορά τις «Μεταφορές», αξιοσημείωτη είναι η πολύ μεγάλη αύξηση του πληθωρισμού κυρίως στην υποκατηγορία της μεταφοράς επιβατών με αεροπλάνο (+123,3%) και δευτερευόντως σε εκείνη της μεταφοράς επιβατών με πλοίο (+33,5%), ενώ σχετικά πιο συγκρατημένες ήταν οι αυξήσεις τιμών στην υποομάδα των οδικών μεταφορών (+17,8%).

Στην επίπτωση του πληθωρισμού στο επίπεδο ευημερίας των νοικοκυριών πρέπει να συνυπολογιστούν και οι ιδιαίτερα χαμηλές αποδοχές των εργαζομένων και ειδικότερα των μισθωτών. Το Διάγραμμα 3.4 παρουσιάζει το ύψος των μέσων

ετήσιων προσαρμοσμένων μισθών πλήρους απασχόλησης στα κράτη-μέλη της ΕΕ.[18]

Διάγραμμα 3.4: Μέσος ετήσιος προσαρμοσμένος μισθός πλήρους απασχόλησης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2023, σε ευρώ και PPS)

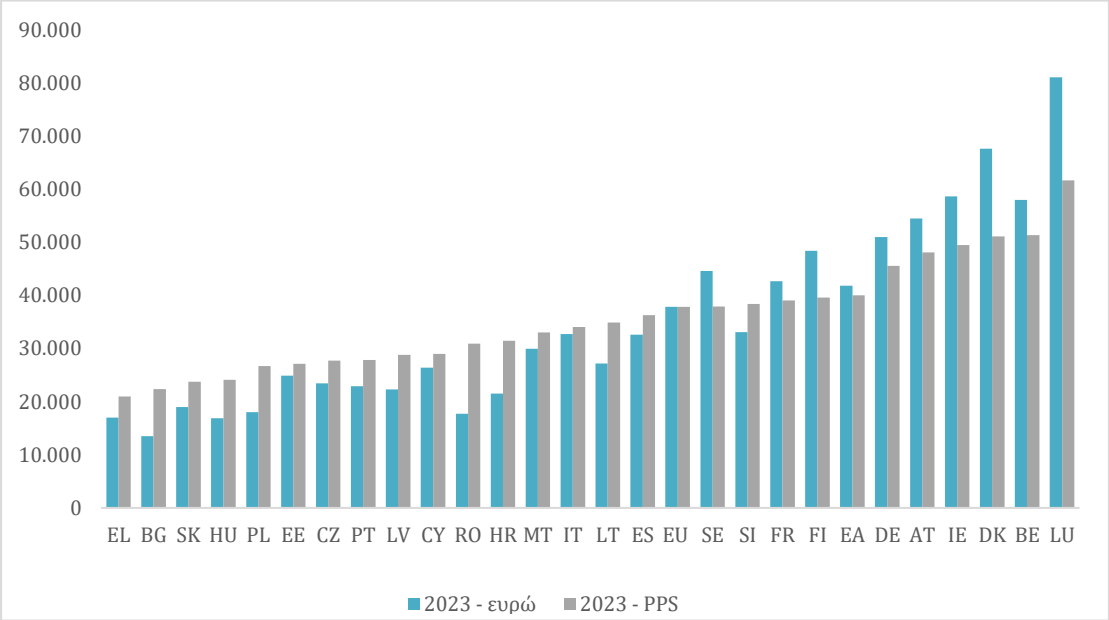

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 11.01.2025), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Μη διαθέσιμα στοιχεία για την Ολλανδία.

Παρατηρούμε ότι το 2023 στην Ελλάδα το ύψος αυτό διαμορφώθηκε στις 17.013 ευρώ, επίδοση που κατατάσσει τη χώρα μας στην τρίτη θέση από το τέλος μεταξύ των υπό εξέταση οικονομιών. Αξίζει, επίσης, να επισημάνουμε ότι συγκριτικά με το 2009 οι μέσες ετήσιες προσαρμοσμένες αποδοχές πλήρους απασχόλησης στην Ελλάδα, σε τρέχουσες τιμές, έχουν μειωθεί κατά 4.178 ευρώ. Η χώρα μας αποτελεί μάλιστα το μοναδικό κράτος-μέλος της ΕΕ όπου καταγράφεται μείωση του συγκεκριμένου μεγέθους, εξέλιξη που οδήγησε στην υποβάθμιση της θέσης της χώρας από τη 13η το 2009 στην 24η θέση της σχετικής κατάταξης το 2023.

[18] Για πληροφορίες σχετικά με τον συγκεκριμένο δείκτη βλ. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/nama_10_fte_esms.htm

Μεγαλύτερο, όμως, ενδιαφέρον προκειμένου να αντιληφθούμε πληρέστερα τη συμπίεση των μισθών των εργαζομένων και την κρίση ευημερίας που αυτή προκαλεί –ειδικά στο τρέχον πληθωριστικό περιβάλλον– είναι το επίπεδο του ίδιου δείκτη εκφρασμένο σε όρους μονάδων αγοραστικής δύναμης (PPS). Από τα στοιχεία του Διαγράμματος 3.4 φαίνεται ότι το 2023 ο μέσος ετήσιος προσαρμοσμένος μισθός πλήρους απασχόλησης στην Ελλάδα διαμορφώθηκε σε 21.004 PPS, με τη χώρα μας να καταλαμβάνει την τελευταία θέση στη σχετική κατάταξη μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Το στοιχείο αυτό δείχνει ότι η αγοραστική δύναμη του μέσου ετήσιου προσαρμοσμένου μισθού πλήρους απασχόλησης στη χώρα μας, τουλάχιστον όσον αφορά τη συγκεκριμένη κατηγορία εργαζομένων, ήταν το 2023 χαμηλότερη έναντι της αντίστοιχης σε οικονομίες σχετικά χαμηλού εισοδήματος, όπως τα κράτη-μέλη των Βαλκανίων και της ανατολικής Ευρώπης.

Μάλιστα, η απόκλισή του ήταν αρκετά μεγάλη σε ορισμένες περιπτώσεις. Ενδεικτικά, συγκριτικά με τη Βουλγαρία ο μέσος ετήσιος προσαρμοσμένος μισθός πλήρους απασχόλησης στη χώρα μας το 2023 υπολειπόταν κατά 1.365 PPS, σε σχέση με τη Σλοβακία κατά 2.743 PPS, με την Ουγγαρία κατά 3.100 PPS, ενώ σε σχέση με τη Ρουμανία και την Κροατία κατά 9.945 και 10.485 PPS αντίστοιχα. Έναντι του μέσου όρου της ΕΕ, οι μέσες ετήσιες προσαρμοσμένες αποδοχές πλήρους απασχόλησης σε όρους PPS στην Ελλάδα αντιστοιχούσαν το 2023 μόλις στο 55,5%. Τα στοιχεία αποτυπώνουν το έλλειμμα ευημερίας που αντιμετωπίζουν σήμερα οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα εξαιτίας της χαμηλής αγοραστικής δύναμης των αποδοχών τους συγκριτικά με το αντίστοιχο επίπεδο στον μέσο όρο της ΕΕ αλλά και σε άλλα γειτονικά κράτη.

Οι παραπάνω αποκλίσεις ερμηνεύονται από τα στοιχεία του Διαγράμματος 3.5, που δείχνουν την ποσοστιαία μεταβολή του ονομαστικού μέσου ετήσιου προσαρμοσμένου μισθού πλήρους απασχόλησης και του ΕνΔΤΚ την περίοδο 2020-2023 στα κράτη-μέλη της ΕΕ.

Διάγραμμα 3.5: Ποσοστιαία (%) μεταβολή του ονομαστικού και του πραγματικού μέσου ετήσιου προσαρμοσμένου μισθού πλήρους απασχόλησης και πληθωρισμός στα κράτη-μέλη της ΕΕ (σε ευρώ, 2020-2023, έτος βάσης 2020)

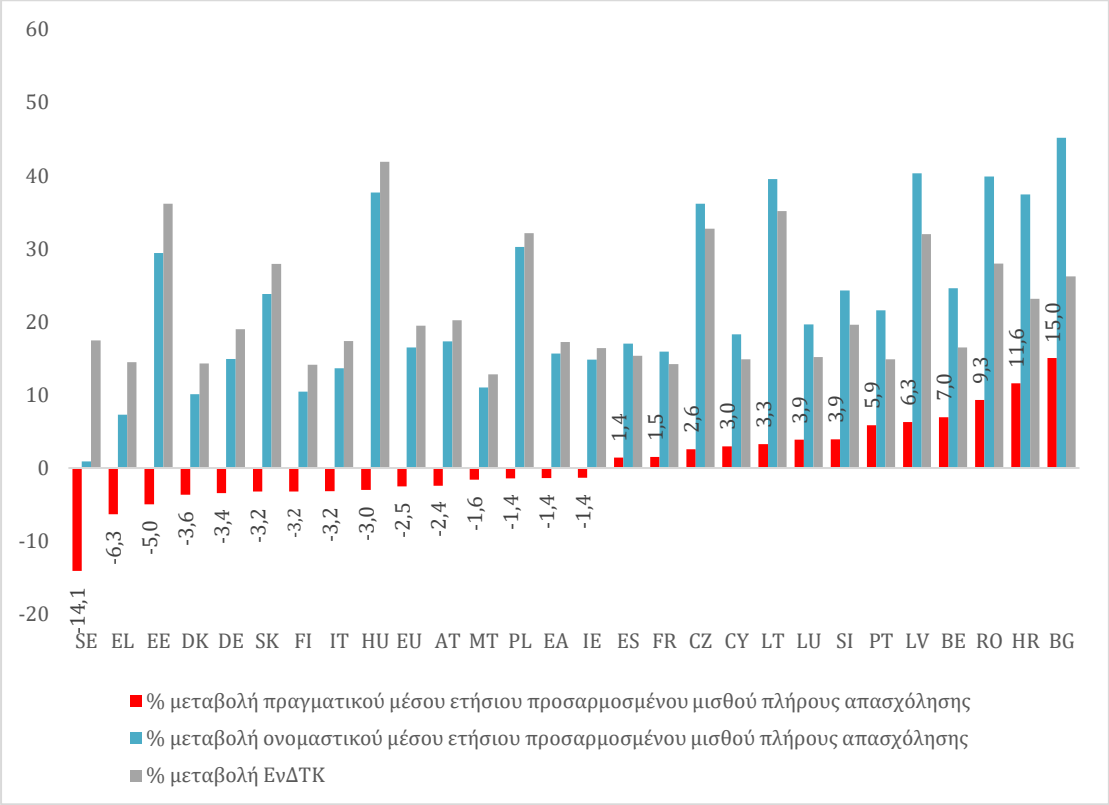

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 11.01.2025), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Μη διαθέσιμα στοιχεία για την Ολλανδία.

Παρατηρούμε ότι, αν και η Ελλάδα κατέγραψε την περίοδο της πληθωριστικής κρίσης σχετικά ηπιότερη αύξηση του τιμάριθμου σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ, οι αυξήσεις του ονομαστικού μέσου ετήσιου μισθού πλήρους απασχόλησης ήταν στη χώρα μας σε τέτοιον βαθμό συγκρατημένες (+7,3%, η δεύτερη χαμηλότερη αύξηση στην ΕΕ), ώστε σε πραγματικούς όρους το επίπεδο της συγκεκριμένης κατηγορίας αποδοχών να μειωθεί κατά 6,3%, μια μείωση που αποτελεί την δεύτερη μεγαλύτερη μεταξύ των υπό εξέταση κρατών-μελών της ΕΕ.

Διάγραμμα 3.6: Ποσοστό μεταβολής πραγματικού μισθού ανά ώρα εργασίας και ομαδοποιημένους κλάδους (2021:3-2024:3)

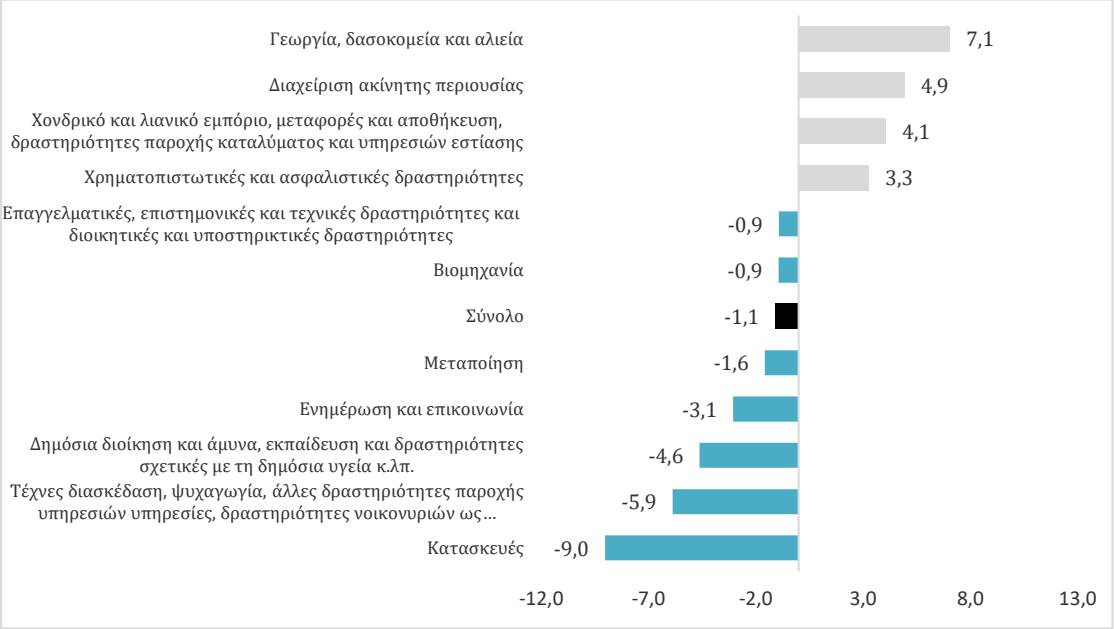

Πηγή: Eurostat, ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση: 19.12.2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά διορθωμένα στοιχεία.

Ενδιαφέρον έχουν, τέλος, και τα στοιχεία του Διαγράμματος 3.6, τα οποία αποτυπώνουν την εξέλιξη του μέσου πραγματικού μισθού ανά ώρα εργασίας και ανά κλάδο στη διάρκεια της πληθωριστικής κρίσης. Από τα στοιχεία παρατηρούμε ότι στο σύνολο των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας ο μέσος πραγματικός μισθός ανά ώρα απασχόλησης στη χώρα μας μειώθηκε το διάστημα γ΄ τρίμηνο 2021-γ΄ τρίμηνο 2024 κατά 1,1%. Επίσης, στο συγκεκριμένο διάγραμμα καταγράφονται και οι μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των επιμέρους ομαδοποιήσεων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας όσον αφορά την εξέλιξη του εν λόγω δείκτη. Ειδικότερα, τη μεγαλύτερη απώλεια πραγματικού εισοδήματος ανά ώρα εργασίας επωμίστηκαν οι μισθωτοί των κλάδων «Κατασκευές» (-9%), «Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών κ.λπ.» (-5,9%), «Δημόσια διοίκηση και άμυνα, εκπαίδευση και δραστηριότητες σχετικές με τη δημόσια υγεία» (-4,6%) και, τέλος, ο κλάδος «Ενημέρωση και επικοινωνία» (-3,1%). Στον αντίποδα, αύξηση του πραγματικού μισθού ανά ώρα απασχόλησης καταγράφηκε, μεταξύ άλλων, στον κλάδο

«Γεωργία, δασοκομία και αλιεία» (+7,1%), «Διαχείριση ακίνητης περιουσίας» (+4,9%), «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης» (+4,1%).

Παρά τις όποιες κλαδικές διαφοροποιήσεις, η εικόνα που προκύπτει από την ανάλυση των παραπάνω στοιχείων είναι αυτή μιας συνολικής απώλειας πραγματικού εισοδήματος, αγοραστικής δύναμης και ευημερίας για τους εργαζομένους. Η ανησυχητική αυτή εξέλιξη δεν αποτυπώνει μόνο το υψηλό κόστος που έχει υποστεί ο κόσμος της μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια εξαιτίας του πληθωρισμού. Μαρτυρά, ίσως πιο εμφατικά, και τις συνέπειες που είχε –και εξακολουθεί να έχει– η απουσία βιώσιμων και αποτελεσματικών θεσμικών μηχανισμών προστασίας των εργαζομένων στη χώρα μας, οι οποίοι θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν τις επιπτώσεις σοβαρών διαταραχών, όπως είναι σήμερα αυτή του πληθωρισμού, στην αγορά εργασία και τον αντίκτυπό τους στη μακροχρηματοπιστωτική δομή της οικονομίας, στην ανθεκτικότητά της και στην κοινωνική συνοχή.

4. Οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας και στην απασχόληση

Το 2024 η βελτίωση που παρουσιάζουν τα τελευταία χρόνια τα βασικά ποσοτικά μεγέθη της αγοράς εργασίας συνεχίστηκε. Ωστόσο, αν και η εξέλιξη αυτή συμβάλλει στη μερική αντιστάθμιση των σημαντικών απωλειών που έχουν υποστεί οι εργαζόμενοι στη χώρα μας όσον αφορά το βιοτικό τους επίπεδο εξαιτίας της οικονομικής και της πληθωριστικής κρίσης, η κατάσταση στην αγορά εργασίας παραμένει εύθραυστη. Οι συμβατικοί δείκτες της απέχουν ακόμη σημαντικά από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ταυτόχρονα, σε μια εποχή στην οποία η προαγωγή της ποιοτικής, παραγωγικής και υψηλής ειδίκευσης απασχόλησης αποτελεί βασικό επίδικο και συστατικό της νέας βιομηχανικής πολιτικής πολλών κρατών, η κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης στη χώρα μας φαίνεται να αντικατοπτρίζει ευρύτερους μετασχηματισμούς του παραγωγικού της συστήματος, οι οποίοι, σε συνδυασμό με την ευελικτοποίηση των εργασιακών σχέσεων, δημιουργούν σοβαρά ερωτηματικά για τον βαθμό ανθεκτικότητας της αγοράς εργασίας και τη διατηρήσιμη άνοδο του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων.

4.1 Οι συμβατικοί ποσοτικοί δείκτες της αγοράς εργασίας

Η απασχόληση εξακολουθεί σε ποσοτικούς όρους να καταγράφει και φέτος αυξητική δυναμική. Ειδικότερα, όπως βλέπουμε στο Διάγραμμα 4.1, το γ΄ τρίμηνο του 2024 ο αριθμός των απασχολουμένων στη χώρα μας αυξήθηκε, σε ετήσια βάση, κατά 67,7 χιλ. άτομα, συνεχίζοντας έτσι τη θετική πορεία που είχε ήδη καταγράψει το α΄ τρίμηνο (+75,4 χιλ. άτομα) και το β΄ τρίμηνο (+91,3 χιλ. άτομα) του έτους. Οι μεταβολές αυτές είχαν ως αποτέλεσμα το γ΄ τρίμηνο του 2024 ο συνολικός αριθμός των εργαζομένων να ανέλθει στα 4.323,9 χιλ. άτομα, επίπεδο το οποίο, με εξαίρεση το β΄ τρίμηνο του 2024, είναι το υψηλότερο από το δ΄ τρίμηνο του 2010 και μετά.

Διάγραμμα 4.1: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων, ανέργων και μη οικονομικά ενεργών ατόμων (2009:3-2024:3, σε ετήσια βάση, χιλ. άτομα, ηλικίες 15 ετών και άνω)

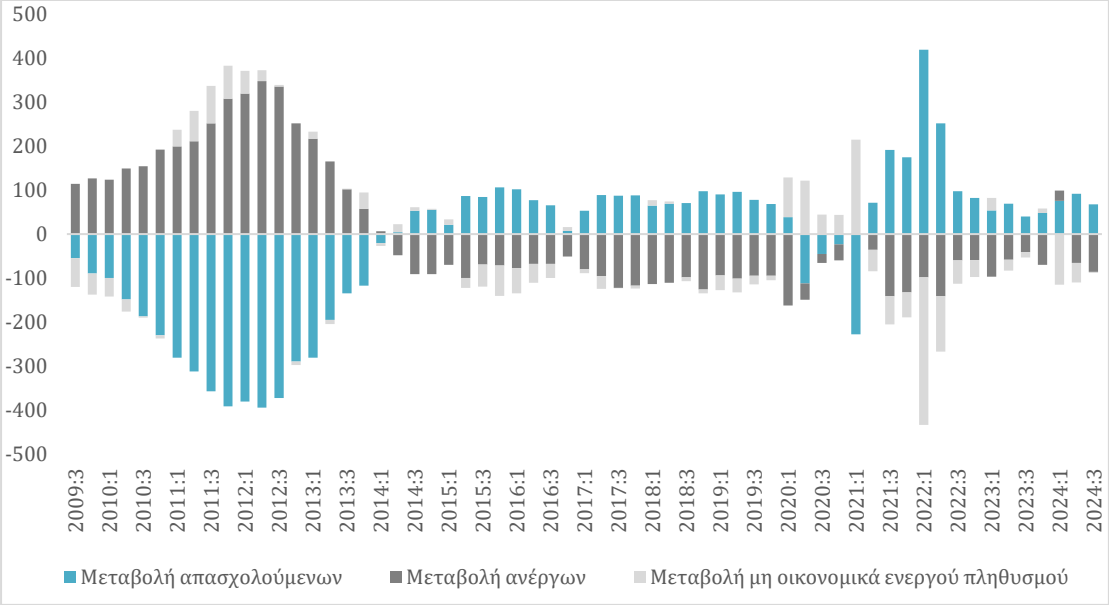

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 17.12.2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Παράλληλα με την αύξηση των απασχολουμένων, το γ΄ τρίμηνο σημειώθηκε και σημαντική πτώση της ανεργίας, με τον αριθμό των ανέργων να ανέρχεται πλέον στα 428,4 χιλ. άτομα, μειωμένος κατά 86,2 χιλ. άτομα συγκριτικά με το αντίστοιχο διάστημα του 2023. Τέλος, οριακή πτώση, σε ετήσια βάση, σημείωσε το γ΄ τρίμηνο και ο αριθμός των μη οικονομικά ενεργών ατόμων.

Η αύξηση των θέσεων εργασίας αποτυπώθηκε και στην εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης, το οποίο το γ΄ τρίμηνο του 2024 διαμορφώθηκε στο 64,1%, αυξημένο κατά 1,3 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του ίδιου τριμήνου του 2023 και 6,7 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του προ-πανδημικού γ΄ τριμήνου του 2019 (Διάγραμμα 4.2). Αξίζει να τονίσουμε ότι το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων ηλικίας 15-64 ετών στη χώρα μας βρίσκεται πλέον στο υψηλότερο επίπεδο που έχει καταγραφεί από το ξέσπασμα της κρίσης δημόσιου χρέους και ύστερα, έχοντας καλύψει πλήρως τις πρωτοφανείς απώλειες που εμφάνισε το διάστημα 2009-2013.

Διάγραμμα 4.2: Ποσοστό απασχόλησης (ηλικίες 15-64 ετών) και ποσοστό ανεργίας (ηλικίες 15-74 ετών) στην Ελλάδα (2009:3-2024:3)

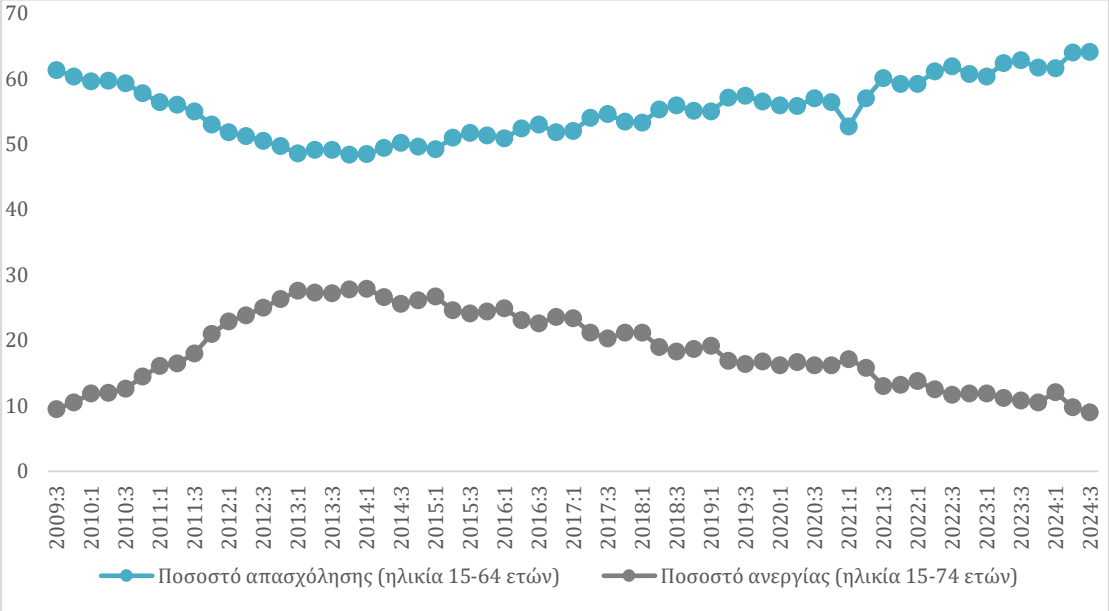

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 16.12.2024)

Αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζει και το ποσοστό ανεργίας. Από το Διάγραμμα 4.2 παρατηρούμε ότι το γ΄ τρίμηνο του 2024 το ποσοστό των ανέργων ηλικίας 15-74 ετών στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού της χώρας αντίστοιχης ηλικίας διαμορφώθηκε στο 9%, σημειώνοντας μείωση 1,8 και 7,4 ποσοστιαίων μονάδων έναντι του ίδιου τριμήνου του 2023 και του 2019 αντίστοιχα.

Βελτίωση καταγράφουν, επίσης, και ορισμένα επιμέρους ποσοτικά μεγέθη της αγοράς εργασίας, με τις αποκλίσεις, όμως, συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, να παραμένουν μεγάλες (Διάγραμμα 4.3).[19] Για παράδειγμα, το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών ηλικίας 15-64 ετών, παρά την αύξησή του κατά 7,3 ποσοστιαίες μονάδες συγκριτικά με το γ΄ τρίμηνο του 2019, ανήλθε στη χώρα μας το γ΄ τρίμηνο του 2024 στο 55,4%, όταν στον μέσο όρο της ΕΕ ήταν 66,5% (απόκλιση 11,1 ποσοστιαίων μονάδων).

[19] Για αντίστοιχη ανάλυση βλ. και ETUI (2023).

Διάγραμμα 4.3: Ποσοστό απασχόλησης επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων στην Ελλάδα και απόκλιση από τον μέσο όρο της ΕΕ (2019:3 και 2024:3)

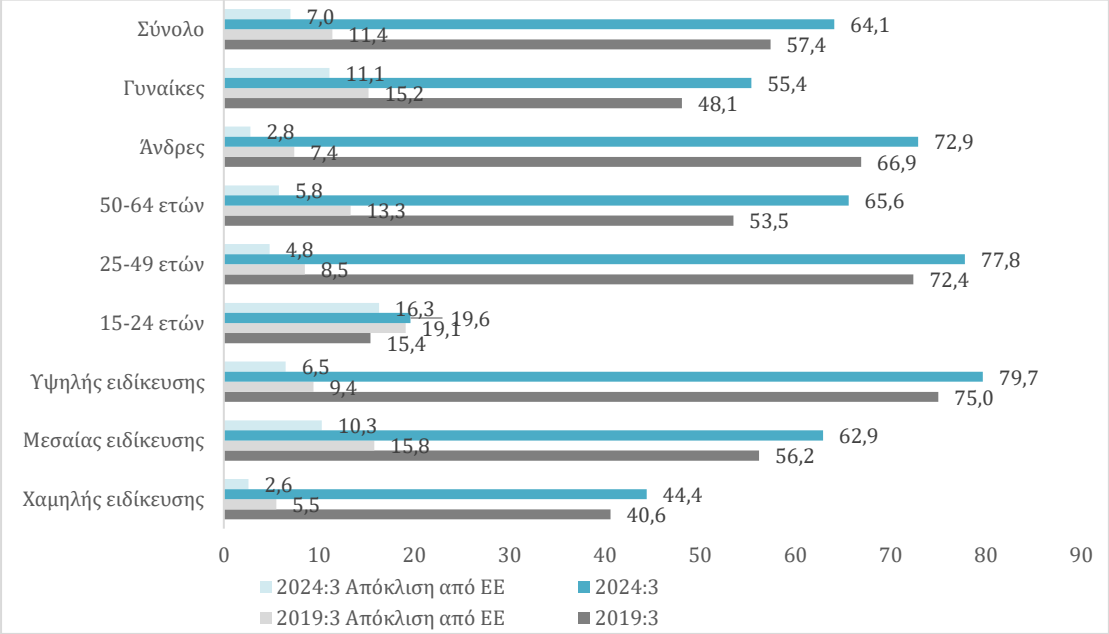

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 16.12.2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Πιο βελτιωμένη είναι η εικόνα όσον αφορά το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών. Το γ΄ τρίμηνο του 2024 ανήλθε στο 72,9%, έναντι 66,9% το αντίστοιχο τρίμηνο του 2019, με την απόκλισή του από εκείνο στην ΕΕ να περιορίζεται στις 2,8 ποσοστιαίες μονάδες. Στο σύνολο του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών η διαφορά του ποσοστού απασχόλησης μεταξύ του μέσου όρου της ΕΕ και της Ελλάδας διαμορφώθηκε το γ΄ τρίμηνο στις 7 ποσοστιαίες μονάδες.

Εστιάζοντας σε άλλες πληθυσμιακές ομάδες, παρατηρούμε ότι το ποσοστό απασχόλησης των νέων ηλικίας 15-24 ετών παραμένει απογοητευτικά χαμηλό (19,6%), έχοντας ενισχυθεί –δεδομένου και του πολύ χαμηλού επιπέδου του– μόλις κατά 4,2 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το γ΄ τρίμηνο του 2019. Όσον αφορά την ηλικιακή ομάδα 25-49 ετών, το ποσοστό απασχόλησης το γ΄ τρίμηνο του 2024 στη χώρα μας διαμορφώθηκε στο 77,8%, ενώ για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (50-64 ετών) ανήλθε στο 65,6%, όταν στο σύνολο της ΕΕ ήταν 71,4%.

Σχετικά με τα ποσοστά απασχόλησης των ατόμων που έχουν διαφορετικό εκπαιδευτικό επίπεδο, παρατηρούμε ότι το ποσοστό των ατόμων μεσαίας

ειδίκευσης (απόφοιτοι εκπαιδευτικού επιπέδου 3-4) ανήλθε το γ΄ τρίμηνο του 2024 στο 62,9%, έναντι 56,2% το γ΄ τρίμηνο του 2019, παραμένοντας, όμως, 10,3 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο από εκείνο στην ΕΕ. Για τα άτομα χαμηλής ειδίκευσης (απόφοιτοι εκπαιδευτικού επιπέδου 0-2) το ποσοστό απασχόλησης το ίδιο διάστημα παρέμεινε ιδιαίτερα χαμηλό (44,4%) με ελαφρά βελτίωση έναντι του ίδιου τριμήνου το 2019, αποκλίνοντας 2,6 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του μέσου όρου της ΕΕ. Θετικό, ωστόσο, είναι το γεγονός ότι το γ΄ τρίμηνο του 2024 το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων υψηλής ειδίκευσης (απόφοιτοι εκπαιδευτικού επιπέδου 5-8) στη χώρα μας σημείωσε αύξηση έναντι του γ΄ τριμήνου του 2019 και διαμορφώθηκε στο 79,7%, περιορίζοντας την απόκλισή του συγκριτικά με εκείνο στο σύνολο των κρατών-μελών της ΕΕ από 9,4 σε 6,5 ποσοστιαίες μονάδες.

Διάγραμμα 4.4: Ποσοστό ανεργίας επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων στην Ελλάδα και απόκλιση από τον μέσο όρο της ΕΕ (2019:3 και 2024:3)

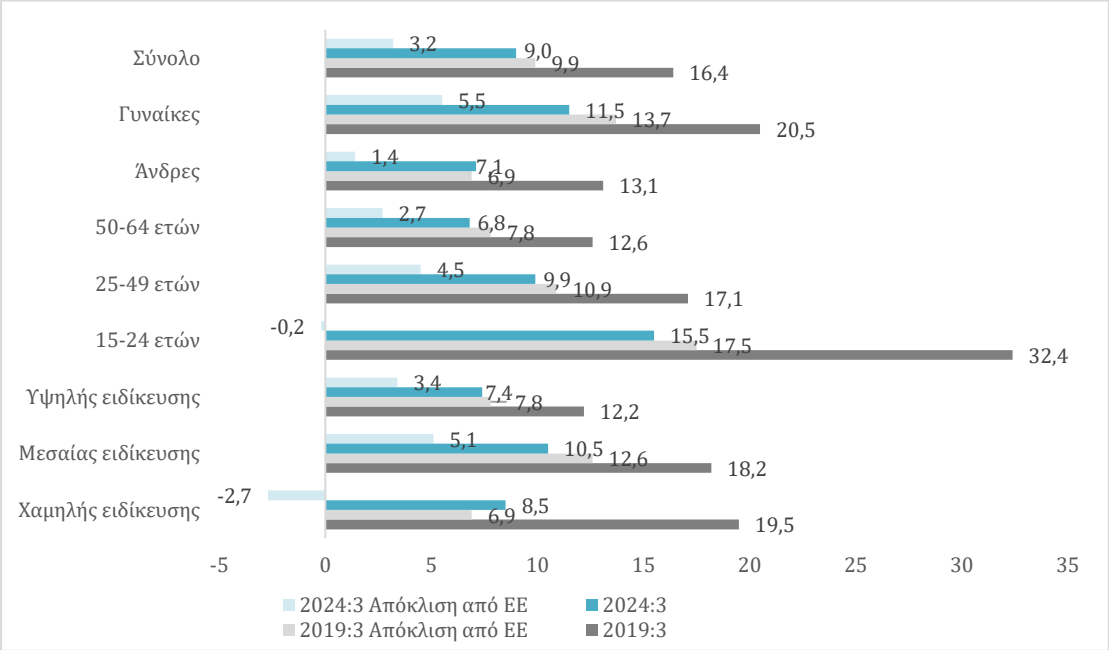

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 16.12.2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Όσον αφορά τα ποσοστά ανεργίας ανά πληθυσμιακή ομάδα (Διάγραμμα 4.4), παρατηρούμε ότι στη χώρα μας το υψηλότερο ποσοστό το γ΄ τρίμηνο του 2024 εντοπίζεται στους νέους ηλικίας 15-24 ετών (15,5%), στις γυναίκες (11,5%) και

στα άτομα μεσαίας ειδίκευσης (10,5%). Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας καταγράφηκαν το ίδιο διάστημα στα άτομα ηλικίας 50-64 ετών (6,8%), στους άνδρες (7,1%) και στα άτομα υψηλής ειδίκευσης (7,4%). Σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι, ακολουθώντας τη μείωση του συνολικού ποσοστού ανεργίας, όλες οι επιμέρους υπό εξέταση πληθυσμιακές ομάδες κατέγραψαν το γ΄ τρίμηνο του έτους σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας έναντι του αντίστοιχου τριμήνου του 2019, με τη μεγαλύτερη μείωση να εντοπίζεται στους νέους ηλικίας 15-24 ετών (από 32,4% το γ΄ τρίμηνο του 2019 στο 15,5% το γ΄ τρίμηνο του 2024). Ωστόσο, παρά τη σχετική βελτίωση, η πλειονότητα των υπό εξέταση δεικτών ανεργίας εξακολουθούν να αποκλίνουν σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ.

4.2 Η κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης

Το Διάγραμμα 4.5 αποτυπώνει τη μεταβολή του αριθμού των απασχολουμένων ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας την περίοδο γ΄ τρίμηνο 2023-γ΄ τρίμηνο 2024, καθώς και την περίοδο γ΄ τρίμηνο 2019-γ΄ τρίμηνο 2024.

Από τα στοιχεία φαίνεται ότι το γ΄ τρίμηνο του 2024 οι μισοί από τους υπό εξέταση κλάδους σημείωσαν αύξηση της απασχόλησης έναντι του γ΄ τριμήνου του 2023, με τη μεγαλύτερη να καταγράφεται στο «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο» (+34,2 χιλ. άτομα), στις «Κατασκευές» (+17,6 χιλ. άτομα), στη «Μεταφορά και αποθήκευση» (+15,5 χιλ. άτομα) και στις «Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία» (+14,9 χιλ. άτομα). Αντίθετα, το ίδιο διάστημα η μεγαλύτερη πτώση του αριθμού των απασχολουμένων καταγράφηκε στους κλάδους «Δημόσια διοίκηση και άμυνα κ.λπ.» (-21,9 χιλ. άτομα), «Γεωργία, δασοκομία και αλιεία» (-13,5 χιλ. άτομα), «Δραστηριότητες σχετικές με τη δημόσια υγεία κ.λπ.» (-10,5 χιλ. άτομα) και «Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών» (-10 χιλ. άτομα).

Διάγραμμα 4.5: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (χιλ. άτομα, ηλικίες 15-64 ετών)

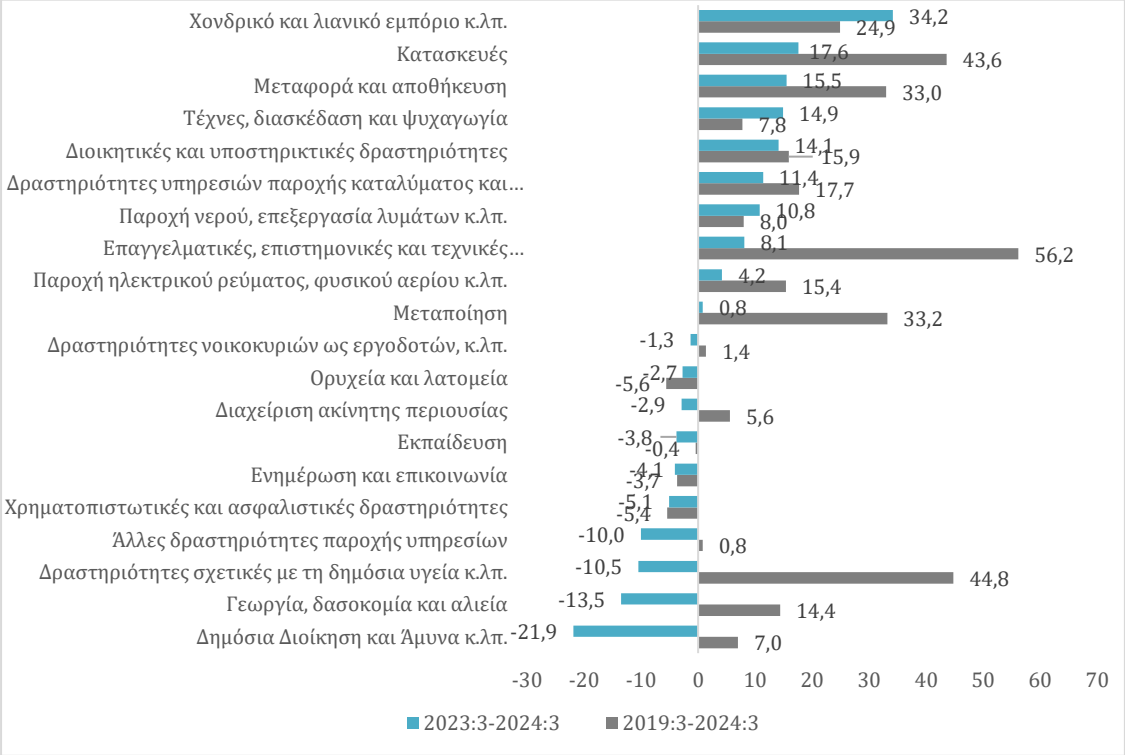

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 16.12.2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Μη διαθέσιμα στοιχεία για τον κλάδο [U]: «Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων».

Ενδιαφέρον, όμως, στο Διάγραμμα 4.5 παρουσιάζουν και τα στοιχεία σχετικά με την εξέλιξη του αριθμού των απασχολουμένων σε σύγκριση με την περίοδο πριν από την πανδημία (γ΄ τρίμηνο του 2019). Όπως παρατηρούμε, την περίοδο γ΄ τρίμηνο 2019-γ΄ τρίμηνο 2024 τη μεγαλύτερη αύξηση των θέσεων εργασίας εμφάνισαν οι κλάδοι «Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες» (+56,2 χιλ. άτομα), «Δραστηριότητες σχετικές με τη δημόσια υγεία κ.λπ.» (+44,8 χιλ. άτομα), «Κατασκευές» (+43,6 χιλ. άτομα), «Μεταποίηση» (+33,2 χιλ. άτομα) και «Μεταφορά και αποθήκευση» (+33 χιλ. άτομα). Η αύξηση των θέσεων εργασίας στον κλάδο της μεταποίησης, αν και αναμφίβολα αποτελεί θετικό στοιχείο, δεν φαίνεται να ανατρέπει μια δυναμική ανακατανομής των

θέσεων εργασίας προς όφελος του τριτογενούς τομέα που καταγράφεται στη χώρα μας μετά την πανδημία.[20]

Θα πρέπει, όμως, να τονίσουμε ότι η τάση αυτή δεν είναι σχετικά πρόσφατη, αλλά αποτελεί ένα εγγενές χαρακτηριστικό του ευρύτερου πλαισίου προσαρμογής και αναδιάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας τουλάχιστον από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης το 2009 έως σήμερα.

Διάγραμμα 4.6: Εξέλιξη απασχόλησης ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας (ηλικίες 15-64 ετών, 2009:3-2024:3, 2009:3=100)

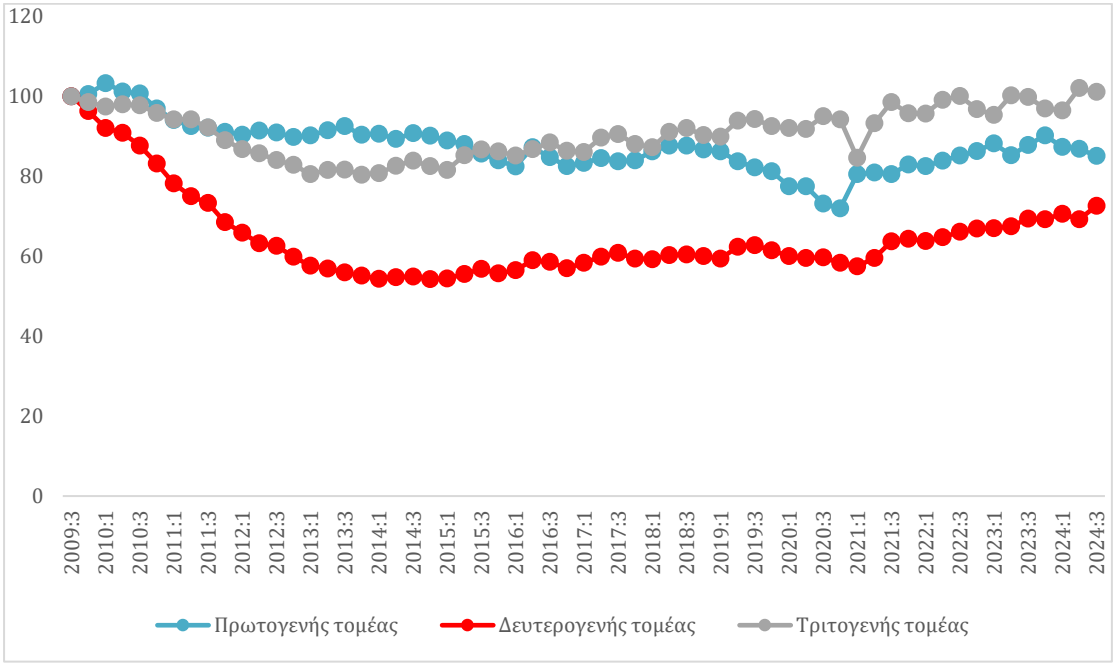

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 16.12.2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Στον πρωτογενή τομέα περιλαμβάνεται ο κλάδος [Α]: «Γεωργία, δασοκομία και αλιεία», στον δευτερογενή τομέα περιλαμβάνονται οι κλάδοι [Β-Ε]+[F]: «Μεταποίηση», «Ορυχεία και

[20] Το διάστημα γ΄ τρίμηνο 2019-γ΄ τρίμηνο 2024, τα άτομα που απασχολούνταν σε κλάδους του τριτογενούς τομέα αυξήθηκαν κατά 205,6 χιλ., έναντι αύξησης της συνολικής απασχόλησης κατά 312,3 χιλ. άτομα. Από τον τριτογενή τομέα εξαιρούνται τα άτομα που απασχολούνταν στον κλάδο «Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων», ενώ στον συνολικό αριθμό των απασχολουμένων περιλαμβάνονται και τα άτομα που δεν απάντησαν για τον κλάδο εργασίας τους στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της Eurostat.

λατομεία», «Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού» και «Κατασκευές», ενώ οι υπόλοιποι κλάδοι [G-I]+[J]+[K]+[L]+[M-N]+[O-Q]+[R-U] περιλαμβάνονται στον τριτογενή τομέα.[21] *Στα στοιχεία του διαγράμματος από τον τριτογενή τομέα εξαιρείται ο κλάδος [U]: «Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων» λόγω μη διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων.*

Στο Διάγραμμα 4.6, για παράδειγμα, παρατηρούμε ότι, παρά την ανοδική τάση που εμφανίζει μεσοσταθμικά από το β΄ τρίμηνο του 2021 και ύστερα ο συνολικός αριθμός των θέσεων απασχόλησης στον δευτερογενή τομέα, το γ΄ τρίμηνο του 2024 ανερχόταν μόλις στο 72,6% του αντίστοιχου αριθμού το γ΄ τρίμηνο του 2009. Η μεταβολή αυτή ισοδυναμεί με απώλεια 264,3 χιλ. θέσεων εργασίας. Υποχώρηση του αριθμού των θέσεων εργασίας κατά 75,1 χιλ. (ή 14,9%) καταγράφηκε το ίδιο διάστημα και στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας. Αντίθετα, οι θέσεις απασχόλησης σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας που ανήκουν στον τομέα των υπηρεσιών αυξήθηκαν την ίδια περίοδο κατά 33 χιλ. (ή 1,1%).

Αποτέλεσμα των παραπάνω μεταβολών ήταν το γ΄ τρίμηνο του 2024 ο συνολικός όγκος της απασχόλησης στην ελληνική οικονομία να είναι μειωμένος κατά 305,2 χιλ. άτομα σε σύγκριση με το γ΄ τρίμηνο του 2009,[22] με το μερίδιο των θέσεων εργασίας στον δευτερογενή τομέα παραγωγής στον συνολικό όγκο της απασχόλησης να περιορίζεται το εν λόγω διάστημα κατά 4,7 ποσοστιαίες μονάδες (από 21,4% το γ΄ τρίμηνο του 2009 σε 16,7% το γ΄ τρίμηνο του 2024), ενώ στον πρωτογενή τομέα κατά μία ποσοστιαία μονάδα (από 11,2% σε 10,2%). Αντίθετα, το μερίδιο των θέσεων απασχόλησης στους κλάδους του τομέα των υπηρεσιών ενισχύθηκε από 67,4%, που ήταν το γ΄ τρίμηνο του 2009, στο 73,1% το γ΄ τρίμηνο του 2024.

[21] Βλ. σχετικά:
https://agridata.ec.europa.eu/Qlik_Downloads/InfoSheetSocioEconomic/infoC10.html

[22] Η μείωση αυτή του συνολικού όγκου της απασχόλησης στην οικονομία δεν αντιστοιχεί σε εκείνη που προκύπτει από τις μεταβολές των θέσεων εργασίας στους τρεις τομείς οικονομικής δραστηριότητας εξαιτίας της έλλειψης στοιχείων για τον αριθμό των απασχολουμένων στον κλάδο «Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων» και για τον αριθμό όσων δεν απάντησαν για τον κλάδο εργασίας τους στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της Eurostat.

Παρά το γεγονός ότι αντίστοιχη δυναμική παρατηρείται και στο σύνολο της ΕΕ, με το μερίδιο των θέσεων απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών στη συνολική απασχόληση να έχει αυξηθεί σε βάρος των άλλων δύο τομέων παραγωγής,[23] το ιδιαίτερο στοιχείο αναφορικά με τη χώρα μας είναι ότι η μεταβολή αυτή ήταν εντονότερη παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα παρουσιάζει διαχρονικά αρκετά χαμηλότερα ποσοστά απασχολουμένων στον δευτερογενή τομέα σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες.

Διάγραμμα 4.7: Ποσοστό απασχολουμένων στους κλάδους της βιομηχανίας στο σύνολο των απασχολουμένων στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-64 ετών, 2009, 2019 και 2023)

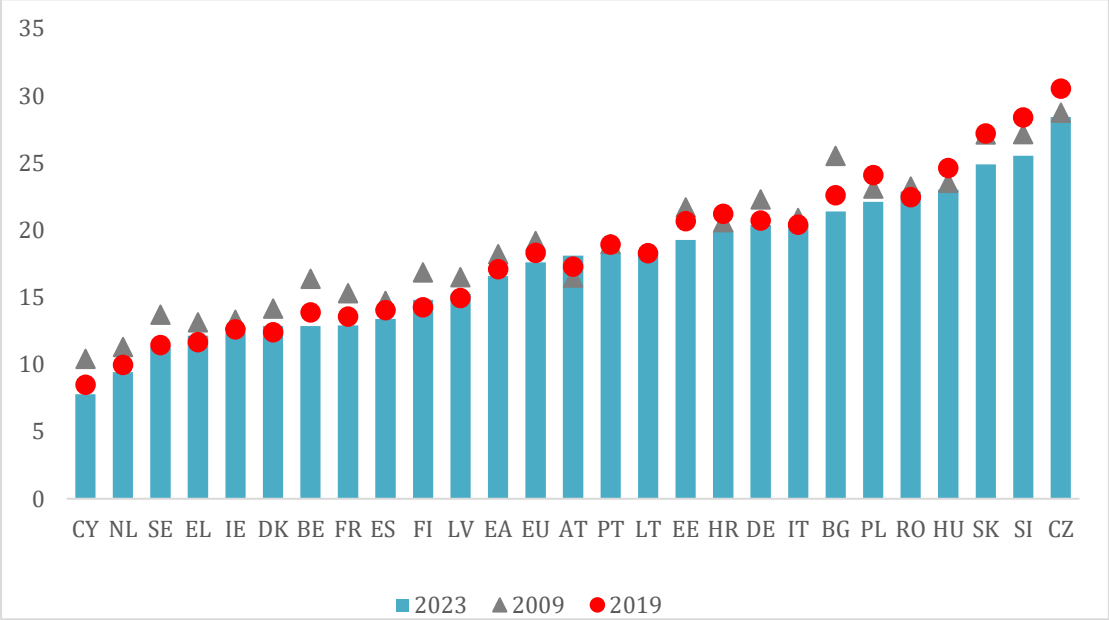

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 18.12.2024), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Σημείωση: Στη βιομηχανία περιλαμβάνονται οι κλάδοι του δευτερογενούς τομέα εκτός από τις «Κατασκευές». Από τα στοιχεία εξαιρούνται η Μάλτα και το Λουξεμβούργο. Μη διαθέσιμα στοιχεία για τη Λιθουανία το 2009.

[23] Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, μεταξύ γ΄ τριμήνου του 2009 και γ΄ τριμήνου του 2024 το μερίδιο των θέσεων απασχόλησης στον τριτογενή τομέα στο σύνολο της απασχόλησης στην ΕΕ αυξήθηκε από 67,1% σε 72,1%. Αντίθετα, το αντίστοιχο ποσοστό των θέσεων εργασίας στον πρωτογενή τομέα μειώθηκε από 5,5% σε 3,2% και στον δευτερογενή από 27% σε 24,3%.

Το Διάγραμμα 4.7 επιβεβαιώνει ως έναν βαθμό την παρατήρηση αυτή, αποτυπώνοντας το ποσοστό των εργαζομένων που απασχολούνταν στην Ελλάδα σε κλάδους της βιομηχανίας το 2023 σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη της ΕΕ. Παρατηρούμε ότι, παρά την οριακή αύξησή του συγκριτικά με το 2019, το ποσοστό των εργαζομένων στον βιομηχανικό τομέα ανήλθε στο 12,1%, με τη χώρα μας να κατατάσσεται στην 22η θέση μεταξύ των 25 υπό εξέταση οικονομιών.

Διάγραμμα 4.8: Ποσοστό απασχολουμένων σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2009, 2019 και 2023)

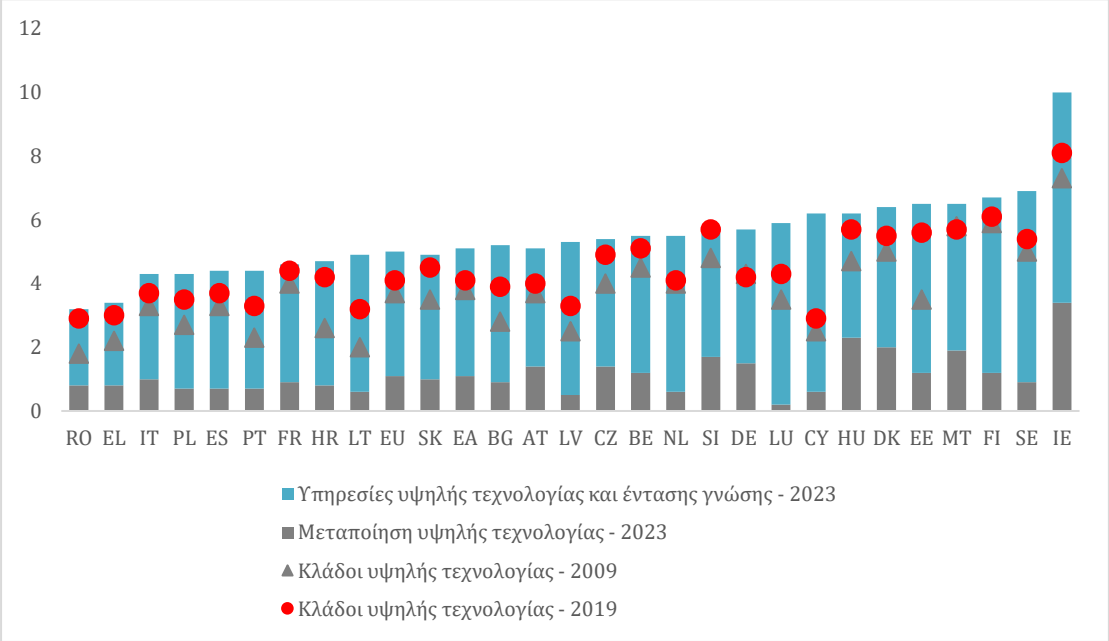

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 19.12.2024)

Σημείωση: Ως κλάδοι υψηλής τεχνολογίας ορίζονται η μεταποίηση υψηλής τεχνολογίας και οι υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης. Επομένως, για τα έτη 2009 και 2019 τα στοιχεία είναι συγκεντρωτικά. Στην περίπτωση του Λουξεμβούργου, το ποσοστό των απασχολουμένων στον κλάδο της μεταποίησης υψηλής τεχνολογίας το 2023 προέκυψε από την αφαίρεση του αντίστοιχου ποσοστού σε υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης από το συνολικό ποσοστό των απασχολουμένων σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας.

Παράλληλα με την υστέρηση της απασχόλησης στη βιομηχανία, η ελληνική οικονομία καταγράφει ιδιαίτερα χαμηλές επιδόσεις και όσον αφορά το ποσοστό των εργαζομένων που απασχολούνται σε δυναμικούς κλάδους υψηλής τεχνολογίας. Ειδικότερα, στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό το 2023 διαμορφώθηκε στο 3,4%, τιμή που, αν και αυξημένη σε σχέση με το 2009 και το 2019, είναι η δεύτερη χαμηλότερη στο σύνολο των κρατών-μελών της ΕΕ. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ποσοστό των ατόμων που απασχολούνταν το 2023 στην Ελλάδα σε μεταποιητικούς κλάδους υψηλής τεχνολογίας ανήλθε μόλις στο 0,8% του συνόλου των απασχολουμένων, ποσοστό που κατατάσσει τη χώρα μας, μαζί με τη Ρουμανία και την Κροατία, στην πέμπτη θέση από το τέλος μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Αντίστοιχα, παρά το υψηλό ποσοστό των εργαζομένων που απασχολούνται στον τομέα των υπηρεσιών, το ποσοστό εκείνων που είχαν μια θέση εργασίας σε κλάδους του συγκεκριμένου τομέα οι οποίοι ήταν υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης ήταν επίσης ιδιαίτερα χαμηλό. Ειδικότερα, το ποσοστό αυτό το 2023 διαμορφώθηκε στην Ελλάδα στο 2,6%, φέρνοντας τη χώρα μας στην προτελευταία θέση στην ΕΕ. Τα στοιχεία δείχνουν ότι, παρά την αύξηση της απασχόλησης σε τεχνολογικά αναβαθμισμένους κλάδους στη χώρα μας, η δυναμική αυτή είναι εξαιρετικά αργή και δεν στοιχειοθετεί μια διαδικασία σύγκλισής της με τα αντίστοιχα επίπεδα της πλειονότητας των κρατών-μελών της ΕΕ, φανερώνοντας έτσι το ισχνό τεχνολογικό αποτύπωμα της απασχόλησης και της παραγωγικής διάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 4.9: Ποσοστό απασχολουμένων σε επαγγέλματα υψηλής τεχνολογίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας σε Ελλάδα και ΕΕ το 2022

Πηγή: Cedefop

Τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας συνδυάζονται, όμως, και με ένα επίσης σχετικά χαμηλό μερίδιο απασχολουμένων σε επαγγέλματα υψηλής τεχνολογίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Από τα στοιχεία του Διαγράμματος 4.9 παρατηρούμε ότι στη χώρα μας σε 13 από τους 17 υπό εξέταση κλάδους το μερίδιο αυτό το 2022 ήταν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Ενδεικτικά, στην Ελλάδα στον κλάδο «Επικοινωνία και ενημέρωση» μόλις το 29,7% των εργαζομένων είχαν θέσεις εργασίας υψηλής τεχνολογίας (έναντι 53,3% στην ΕΕ), στον κλάδο «Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου κ.λπ.» το 18% (έναντι 36,9% στην ΕΕ), στον κλάδο «Μεταποίηση» το 8,5% (έναντι 18,4%), ενώ στους κλάδους «Ορυχεία και λατομεία» και «Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων κ.λπ.» το ποσοστό αυτό ανήλθε το 2022 στο 9,9% και στο 4,7% αντίστοιχα (έναντι 21% και 22,6% στην ΕΕ). Υψηλότερο, τέλος, ποσοστό απασχολουμένων σε επαγγέλματα υψηλής τεχνολογίας συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο εντοπίζονται, μεταξύ άλλων, στους κλάδους

«Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες», «Μεταφορά και αποθήκευση», καθώς και στον κλάδο «Δημόσια διοίκηση και άμυνα κ.λπ.». Στο σύνολο, όμως, αυτών των κλάδων οι αποκλίσεις είναι αρκετά χαμηλότερες σε σύγκριση με τις αντίστοιχες αποκλίσεις σε κλάδους όπου το μερίδιο της απασχόλησης σε θέσεις εργασίας υψηλής τεχνολογίας στη χώρα μας είναι χαμηλότερο από εκείνο στα κράτη-μέλη της ΕΕ.

5. Η εξέλιξη του κόστους στέγασης στην Ελλάδα

Η στέγαση είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που αντιμετωπίζει διαχρονικά η χώρα μας, με σημαντικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνέπειες. Οι διαστάσεις του ζητήματος είναι πολυδιάστατες και σχετίζονται με φαινόμενα όπως η έλλειψη διαθέσιμων και κατάλληλων κατοικιών για σημαντικά τμήματα του πληθυσμού, η χαμηλή ποιότητα και ο προβληματικός σχεδιασμός των κτιρίων, η απουσία βιώσιμου και περιβαλλοντικά υπευθύνου χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, η ανεπάρκεια, η ελλιπής συντήρηση και η παλαιότητα των υποδομών, τα αυξημένα περιστατικά αυθαιρεσιών και μη τήρησης των πολεοδομικών κανονισμών. Τα φαινόμενα αυτά μπορούν να θεωρηθούν αντανάκλαση της λανθασμένης νοηματοδότησης της έννοιας της οικονομικής ανάπτυξης που έχει διαχρονικά εμπεδωθεί στη χώρα μας και η οποία ευθύνεται για τον στρεβλό αναπτυξιακό προσανατολισμό, καθώς και για τα χαμηλά επίπεδα ευημερίας σε αυτή.

Πρόσφατα, όμως, το στεγαστικό πρόβλημα έχει αναδειχτεί σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα ιδιαίτερα εξαιτίας της αύξησης που καταγράφουν οι δαπάνες στέγασης τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς. Η άνοδος του κόστους στέγασης και η σημαντική επιβάρυνση που αυτή προκαλεί στο εισόδημα και στις συνθήκες διαβίωσης πολλών νοικοκυριών δεν συμβάλλουν μόνο στην περαιτέρω επιδείνωση της ποιότητας ζωής και του επιπέδου ευημερίας τους. Μεταβάλλοντας τη διάρθρωση της δαπάνης των νοικοκυριών και τις ροές ρευστότητας μεταξύ των βασικών υποσυστημάτων της οικονομίας επηρεάζουν, επίσης, και βασικούς μακροοικονομικούς δείκτες της, αλλά και την ίδια τη χρηματοπιστωτική της σταθερότητα.

Το Διάγραμμα 5.1 καταγράφει την εξέλιξη του ΕνΔΤΚ στην κατηγορία «Στέγαση» στην Ελλάδα και στο σύνολο της ΕΕ, επιχειρώντας να αποτυπώσει την έκταση και την ένταση του κύματος ακρίβειας σε αγαθά και υπηρεσίες που σχετίζονται με τη στέγαση.[24] Όπως βλέπουμε, ύστερα από μια παρατεταμένη περίοδο

[24] Στοιχεία που παρουσιάζονται στην παρούσα ενότητα είναι διαθέσιμα και στη σχετική Έκθεση *Housing in Europe – 2024 Edition* της Eurostat. Η Έκθεση είναι διαθέσιμη στο: https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/housing-2024

σταθερότητας ή και υποχώρησης των τιμών, ειδικά την περίοδο της πανδημικής κρίσης, ο ΕνΔΤΚ στη συγκεκριμένη ομάδα στη χώρα μας έχει σημειώσει από την έναρξη της πληθωριστικής κρίσης τον Σεπτέμβριο του 2021 μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2024 αύξηση της τάξης του 23,4%, ενώ τους επόμενους δύο μήνες παρουσιάζει ελαφρά υποχώρηση. Αντίστοιχη είναι, όμως, και η μεταβολή του ΕνΔΤΚ στο σύνολο της ΕΕ, παρά το γεγονός ότι το μέσο στεγαστικό κόστος στην ΕΕ κατέγραφε ήπιες αυξητικές τάσεις ήδη από τα μέσα του 2016 και ύστερα.

Διάγραμμα 5.1: ΕνΔΤΚ στην κατηγορία «Στέγαση» (Ελλάδα και ΕΕ, Νοέμβριος 2015-Νοέμβριος 2024, Σεπτέμβριος 2021=100)

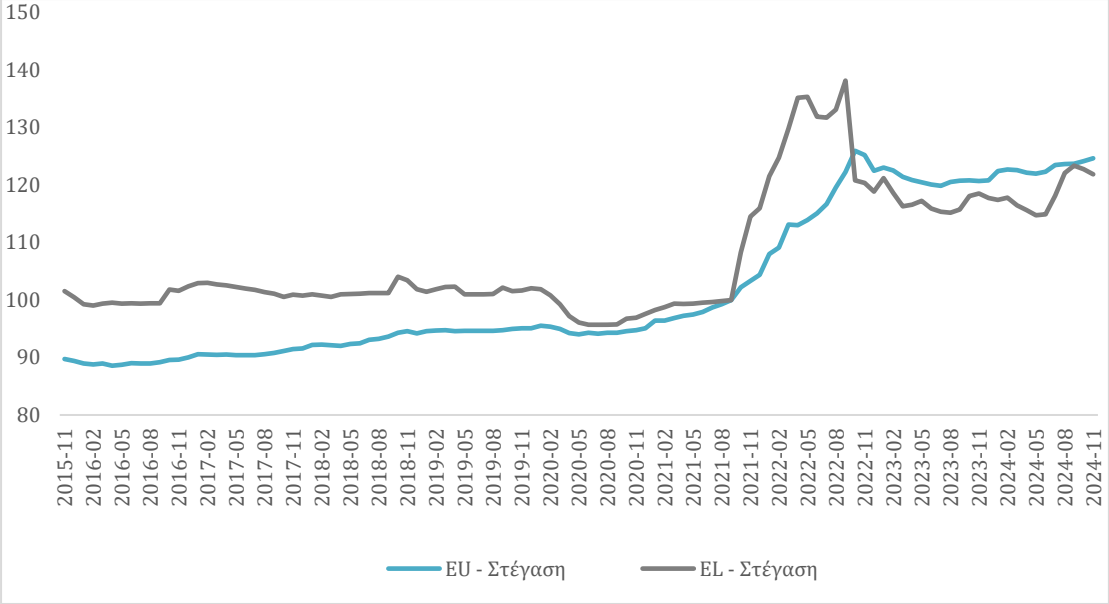

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 08.01.2025), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Στο Διάγραμμα 5.2 εμφανίζονται οι βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν στην αύξηση του κόστους στέγασης στην Ελλάδα και στο σύνολο των κρατών-μελών της ΕΕ. Από τα στοιχεία διακρίνουμε ότι σημαντικός τροφοδότης της ανόδου των τιμών στέγασης τόσο στη χώρα μας όσο και στην ΕΕ την περίοδο Σεπτέμβριος 2021-Σεπτέμβριος 2024 ήταν η αύξηση του ενεργειακού κόστους (υποομάδα «Ηλεκτρικό ρεύμα, φυσικό αέριο και άλλα καύσιμα»), με τον ΕνΔΤΚ στην εν λόγω υποκατηγορία να ενισχύεται κατά 40,9% και 41,2% αντίστοιχα, παρά τη σχετική μεσοσταθμική υποχώρησή του τα δύο τελευταία έτη.

Διάγραμμα 5.2: ΕνΔΤΚ στις επιμέρους υποομάδες της κατηγορίας «Στέγαση» (Ελλάδα και ΕΕ, Νοέμβριος 2015-Νοέμβριος 2024, Σεπτέμβριος 2021=100)

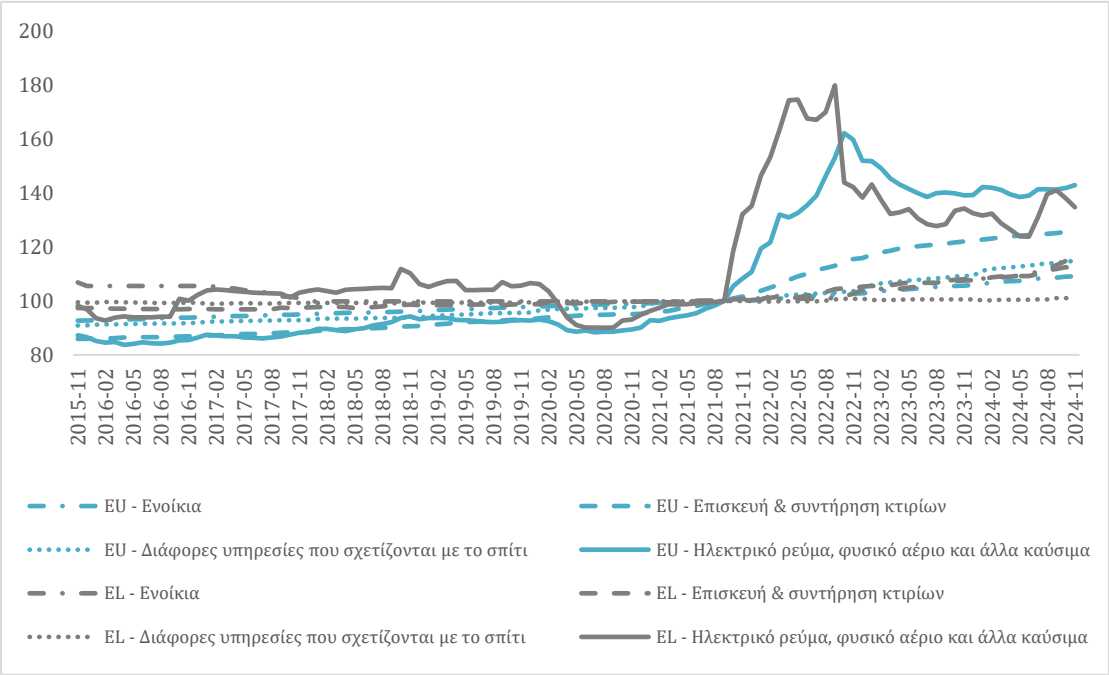

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 08.01.2025), επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Αρκετά ηπιότερη ήταν, αντίθετα, η μεταβολή του τιμάριθμου στους υπόλοιπους προσδιοριστικούς παράγοντες του στεγαστικού κόστους. Πιο συγκεκριμένα, στην υποκατηγορία «Επισκευή και συντήρηση κτιρίων» ο πληθωρισμός το διάστημα Σεπτέμβριος 2021-Σεπτέμβριος 2024 διαμορφώθηκε στη χώρα μας στο 11,8% (έναντι 25,1% στην ΕΕ), στην υποκατηγορία «Ενοίκια» στο 13,2% (έναντι 8,6% στην ΕΕ), ενώ στην υποομάδα «Διάφορες υπηρεσίες που σχετίζονται με το σπίτι» ο ΕνΔΤΚ παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητος, σημειώνοντας άνοδο μόλις 1%, σε σύγκριση με μέση αύξηση 14,1% στα κράτη-μέλη της ΕΕ. Σημειώνεται ότι, με εξαίρεση το ενεργειακό κόστος και την υποομάδα «Επισκευή και συντήρηση κτιρίων», στις υπόλοιπες υποομάδες της κατηγορίας «Στέγαση» ο ΕνΔΤΚ στην Ελλάδα κατέγραψε τους μήνες Οκτώβριο και Νοέμβριο του 2024 άνοδο.

Για να αξιολογήσουμε, όμως, πληρέστερα το εύρος και τις επιπτώσεις της στεγαστικής κρίσης τόσο στην Ελλάδα όσο και στα υπόλοιπα κράτη-μέλη, θα ήταν σκόπιμο να αντιπαραβάλουμε την παρατηρούμενη αύξηση των τιμών στέγασης με την τρέχουσα οικονομική κατάσταση των πολιτών και των

νοικοκυριών σε κάθε χώρα ξεχωριστά. Το Διάγραμμα 5.3 παραθέτει στοιχεία για την εξέλιξη του ποσοστού υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους πριν και κατά τη διάρκεια του πληθωριστικού σοκ. Ο συγκεκριμένος δείκτης αποτελεί ένα αρκετά αξιόπιστο μέτρο του πραγματικού οικονομικού κόστους που προκαλούν στους πολίτες οι δαπάνες στέγασης,[25] καθώς αποτυπώνει το ποσοστό του πληθυσμού που διαβιώνει σε νοικοκυριά στα οποία το στεγαστικό κόστος υπερβαίνει το 40% του διαθέσιμου εισοδήματός τους.

Διάγραμμα 5.3: Ποσοστό (%) υπερβολικής επιβάρυνσης του κόστους στέγασης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)

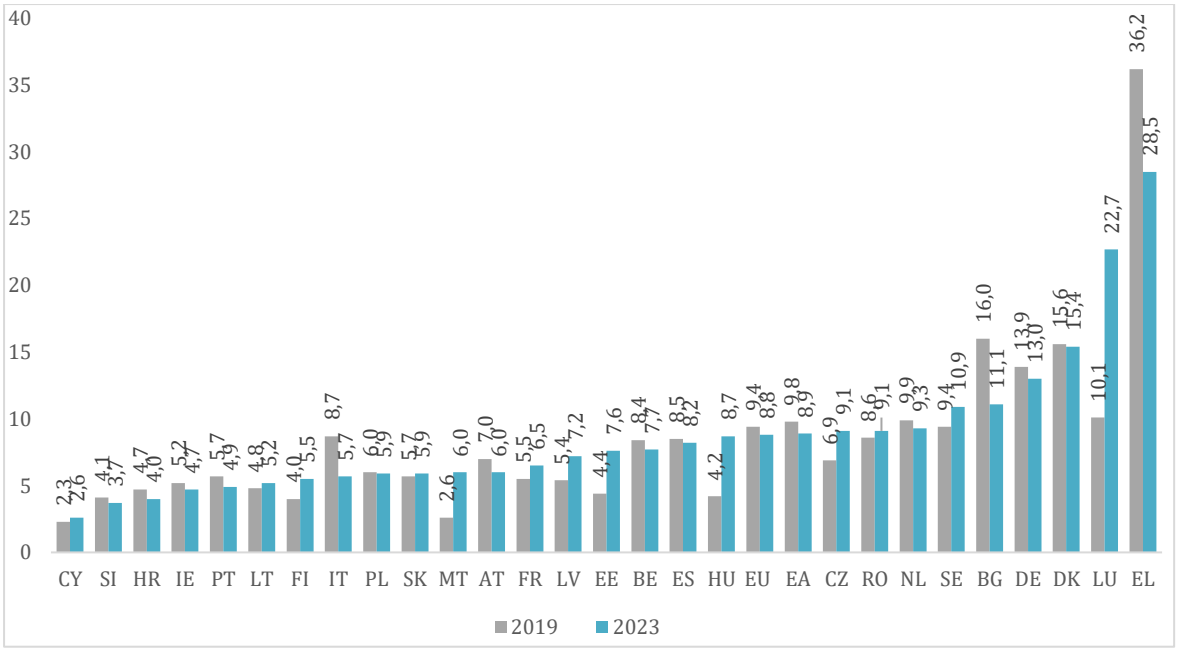

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 31.10.2024)

Από τα στοιχεία παρατηρούμε ότι το 2023 το ποσοστό αυτό στην Ελλάδα ανερχόταν στο 28,5%, τιμή η οποία, αν και μειωμένη έναντι του 2019, λόγω της

[25] Από τον υπολογισμό του κόστους στέγασης και του διαθέσιμου εισοδήματος εξαιρούνται τα επιδόματα στέγασης. Ως διαθέσιμο εισόδημα λογίζεται το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού. Για τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στις δαπάνες στέγασης και για άλλες πληροφορίες που αφορούν τον συγκεκριμένο δείκτη βλ. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Housing_cost_overburden_rate

αύξησης των εισοδημάτων στη χώρα μας την εν λόγω περίοδο,[26] παραμένει με διαφορά η υψηλότερη μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Ενδεικτικό του μεγέθους του οικονομικού βάρους που επωμίζονται οι πολίτες στη χώρα μας εξαιτίας του υψηλού, δεδομένου του διαθέσιμου εισοδήματός τους, κόστους στέγασης είναι ότι το 2023 το ποσοστό υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους στην Ελλάδα, συγκρινόμενο με εκείνο στη Ρουμανία και την Ουγγαρία, οι οποίες καταγράφουν μέσους μισθούς αντίστοιχους με τη χώρα μας,[27] υπερβαίνει τις 19 ποσοστιαίες μονάδες. Επίσης, σε σχέση με τη Βουλγαρία, που έχει χαμηλότερους μισθούς συγκριτικά με την Ελλάδα, η απόκλιση ήταν παραπλήσια (17,4 ποσοστιαίες μονάδες).

Διάγραμμα 5.4: Ποσοστό (%) δαπανών στέγασης στο διαθέσιμο εισόδημα επιλεγμένων νοικοκυριών στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2023)

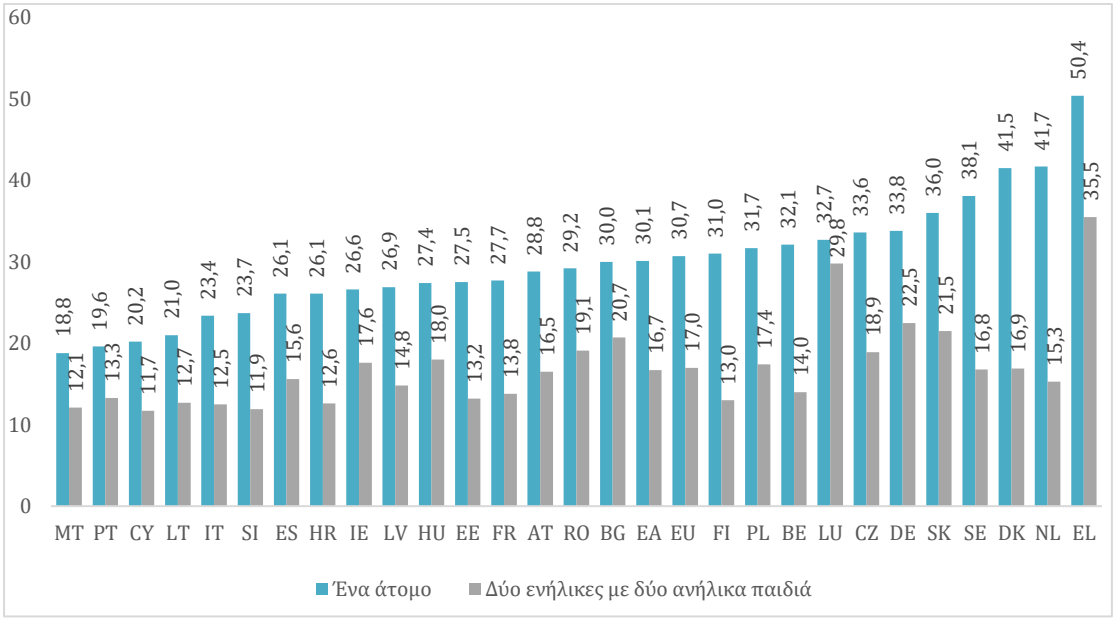

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 01.11.2024)

[26] Ενδεικτικά, σύμφωνα με τη Eurostat, το συνολικό ακαθάριστο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών την περίοδο 2019-2023 αυξήθηκε στη χώρα μας, σε τρέχουσες τιμές, κατά 21%, παραμένοντας, ωστόσο, κατά 13,2% χαμηλότερο έναντι του αντίστοιχου του 2009.

[27] Τα στοιχεία αφορούν το επίπεδο του μέσου ετήσιου προσαρμοσμένου μισθού πλήρους απασχόλησης στα κράτη-μέλη της ΕΕ.

Το Διάγραμμα 5.4 εξειδικεύει περισσότερο το εύρος της οικονομικής επιβάρυνσης που δημιουργεί το κόστος στέγασης, παρουσιάζοντας στοιχεία για το ακριβές ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος που δαπανούσαν το 2023 δύο τύποι νοικοκυριών –ένα μονοπρόσωπο και ένα που αποτελείται από δύο ενήλικες και δύο ανήλικα παιδιά– για την κάλυψη του στεγαστικού τους κόστους. Από τα στοιχεία του διαγράμματος διακρίνουμε ότι, όσον αφορά τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά, το 2023 το ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος που δαπανούσαν για να ανταποκριθούν στις ανάγκες στέγασής τους ανερχόταν στη χώρα μας στο 50,4%, ποσοστό που είναι το υψηλότερο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, υπερβαίνοντας μάλιστα κατά 19,7 ποσοστιαίες μονάδες το αντίστοιχο του μέσου όρου της ΕΕ. Από την άλλη, τα τετραμελή νοικοκυριά με δύο ενήλικες και δύο παιδιά, το 2023 δαπανούσαν για την κάλυψη του κόστους στέγασης το 35,5% του διαθέσιμου εισοδήματός τους, με την Ελλάδα να εμφανίζει και σε αυτή την κατηγορία τη χειρότερη επίδοση στην ΕΕ.

Τα στοιχεία φανερώνουν τον σοβαρό περιορισμό ευημερίας που προκαλεί σε αρκετά νοικοκυριά και πολίτες στην Ελλάδα το υψηλό κόστος στέγασης, δεδομένου του συγκριτικά χαμηλού διαθέσιμου εισοδήματός τους. Η εξέλιξη αυτή δεν επηρεάζει, όμως, μόνο το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων της χώρας, συμβάλλοντας, μεταξύ άλλων, και στα υψηλά επίπεδα σοβαρής υλικής και κοινωνικής στέρησης που καταγράφονται στην Ελλάδα.[28] Αποσταθεροποιεί και τη μακροχρηματοπιστωτική συνοχή της οικονομίας με δεδομένη την αρνητική επίδραση που έχει η απώλεια μεγάλου μέρους του εισοδήματος εξαιτίας των ανελαστικών δαπανών στέγασης στην καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών και στη δυνατότητα κάλυψης βασικών υποχρεώσεών τους.

Το Διάγραμμα 5.5 επιβεβαιώνει έως έναν βαθμό τον παραπάνω ισχυρισμό, παρουσιάζοντας το ποσοστό των ατόμων στην Ελλάδα και στην ΕΕ που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πληρωμή μιας σειράς υποχρεώσεών τους, όπως ενοίκιο ή δόση στεγαστικού δανείου, πάγιοι λογαριασμοί και καταναλωτικά δάνεια.

[28] Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, το 2023 το ποσοστό σοβαρής υλικής και κοινωνικής στέρησης στην Ελλάδα ανερχόταν στο 13,5%, το τρίτο υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ.

Διάγραμμα 5.5: Ποσοστό (%) πληθυσμού με αδυναμία πληρωμής ενοικίου ή δόσης δανείου κατοικίας, πάγιων λογαριασμών και καταναλωτικών δανείων στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)

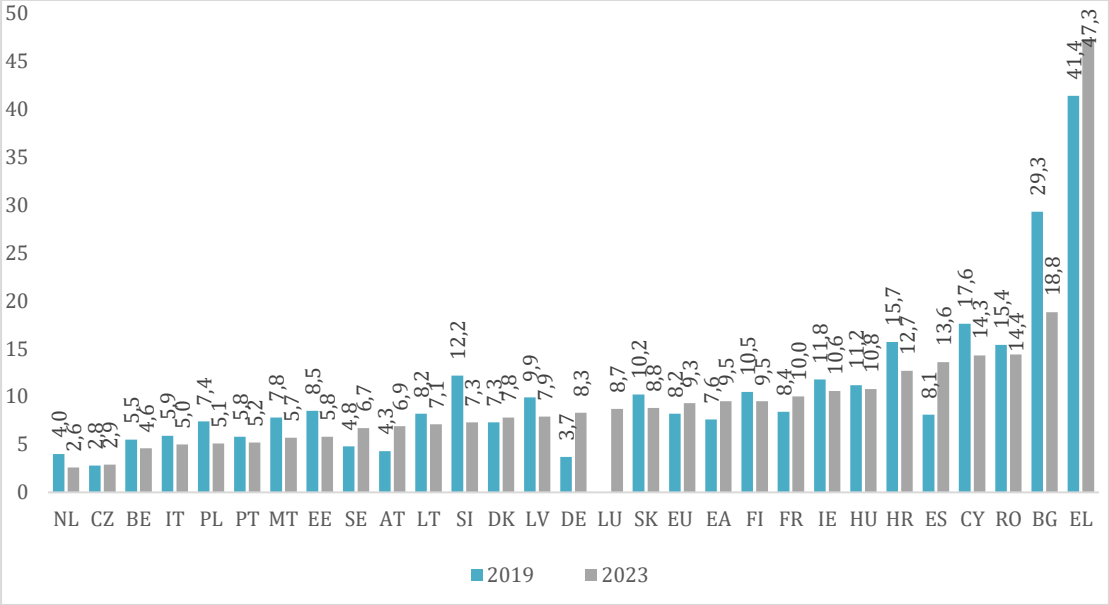

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 01.11.2024)

Σημείωση: Μη διαθέσιμα στοιχεία για το Λουξεμβούργο το 2019.

Στη χώρα μας βλέπουμε ότι το ποσοστό αυτό διαμορφώθηκε το 2023 στο 47,3%, τιμή σχεδόν πενταπλάσια σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ (9,3%). Ανησυχητικό είναι, επίσης, το γεγονός ότι η Ελλάδα όχι μόνο βρίσκεται στην πρώτη θέση της κατάταξης όσον αφορά τον συγκεκριμένο δείκτη, με μεγάλη μάλιστα διαφορά σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη, αλλά αποτελεί και μια από τις λίγες υπό εξέταση οικονομίες όπου την περίοδο 2019-2023 καταγράφηκε αύξηση του ποσοστού αυτού, παρά το γεγονός ότι τα κράτη-μέλη της ΕΕ επηρεάστηκαν και αυτά τα τελευταία χρόνια εξίσου σημαντικά από την πληθωριστική κρίση και την άνοδο του κόστους στέγασης.

Ενδιαφέρον, όμως, έχει και το στοιχείο ότι το κόστος στέγασης στη χώρα μας έχει δυσανάλογη, και εντονότερη συγκριτικά με τον μέσο όρο της ΕΕ, επίδραση στην ευημερία των πολιτών διαφορετικής εισοδηματικής κατάστασης. Από το Διάγραμμα 5.6, για παράδειγμα, παρατηρούμε ότι, όσον αφορά τα άτομα που ανήκαν στο φτωχότερο εισοδηματικό πεμπτημόριο (1ο πεμπτημόριο), το

ποσοστό υπερβολικής επιβάρυνσης του κόστους στέγασης ανερχόταν το 2023 στο υψηλό 85,3%, έναντι μόλις 29,9% στο σύνολο της ΕΕ.

Διάγραμμα 5.6: Ποσοστό (%) υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους (βάσει εισοδηματικού πεμπτημορίου) στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)

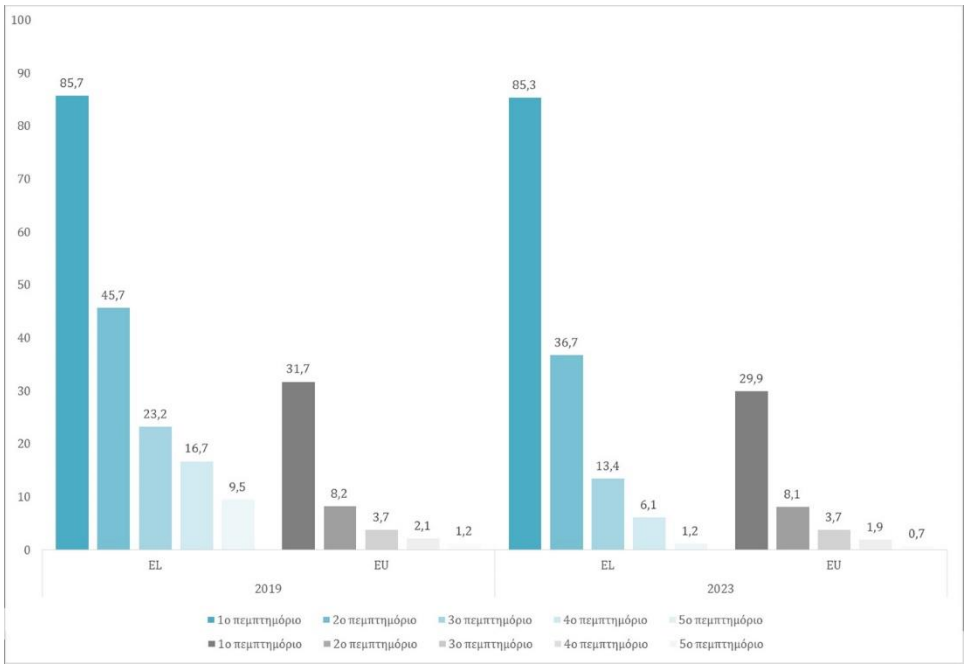

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 01.11.2024)

Αξιοσημείωτο, όμως, είναι ότι οι εν λόγω αποκλίσεις στα αμέσως πλουσιότερα πεμπτημόρια της εισοδηματικής κατανομής, αν και παραμένουν σημαντικές, μειώνονται. Συγκεκριμένα, στο 2ο εισοδηματικό πεμπτημόριο η απόκλιση του ποσοστού υπερβολικής επιβάρυνσης του κόστους στέγασης μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ το 2023 ήταν 28,6 ποσοστιαίες μονάδες, στο 3ο εισοδηματικό πεμπτημόριο 9,7 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ στο 4ο εισοδηματικό πεμπτημόριο 4,2 ποσοστιαίες μονάδες.

Αντίθετα, για τον πληθυσμό που ανήκει στο ανώτερο 20% της εισοδηματικής κατανομής (5ο πεμπτημόριο) η συγκεκριμένη απόκλιση το 2023 ήταν οριακή (0,5 ποσοστιαίες μονάδες), όταν τέσσερα χρόνια πριν κυμαινόταν στις 8,3 ποσοστιαίες μονάδες. Από τα στοιχεία του διαγράμματος προκύπτει ότι η μείωση αυτή της απόκλισης οφείλεται στον περιορισμό τα τελευταία χρόνια της

οικονομικής επιβάρυνσης των πλουσιότερων ατόμων στη χώρα μας (από 9,5% το 2019 στο 1,2% το 2023). Με δεδομένο ότι το αντίστοιχο ποσοστό για τα άτομα του 1ου πεμπτημορίου παρέμεινε την ίδια περίοδο σχεδόν σταθερό (85,3% το 2023 έναντι 85,7% το 2019), η εξέλιξη αυτή αποτελεί ένδειξη διεύρυνσης της ανισότητας μεταξύ των φτωχότερων και των πλουσιότερων πληθυσμιακών ομάδων στην Ελλάδα, τουλάχιστον όσον αφορά το κόστος στέγασης που αυτά επωμίζονται.

Αξιοσημείωτες, όμως, διαφοροποιήσεις παρουσιάζει το ποσοστό υπερβολικής επιβάρυνσης του κόστους στέγασης ανάλογα και με το καθεστώς ιδιοκτησίας της κατοικίας, αλλά και μεταξύ των περιφερειών της χώρας. Ειδικότερα, το 2023, το ποσοστό αυτό για τους ενοικιαστές ανερχόταν στην Ελλάδα στο 40,5% (τέταρτο υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ), όταν την ίδια στιγμή το αντίστοιχο ποσοστό για τα άτομα σε ιδιόκτητη κατοικία και χωρίς δανειακές εκκρεμότητες (δάνειο ή υποθήκη σε εκκρεμότητα) ήταν 23,7%, το υψηλότερο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ (Διάγραμμα 5.7). Σημειώνεται, τέλος, ότι για τα άτομα σε ιδιόκτητη κατοικία και τα οποία είχαν δάνειο ή υποθήκη σε εκκρεμότητα το αντίστοιχο ποσοστό στην Ελλάδα ήταν 20,9% (το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ).

Διάγραμμα 5.7: Ποσοστό (%) υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους (βάσει κυριότητας της κατοικίας) στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2023)

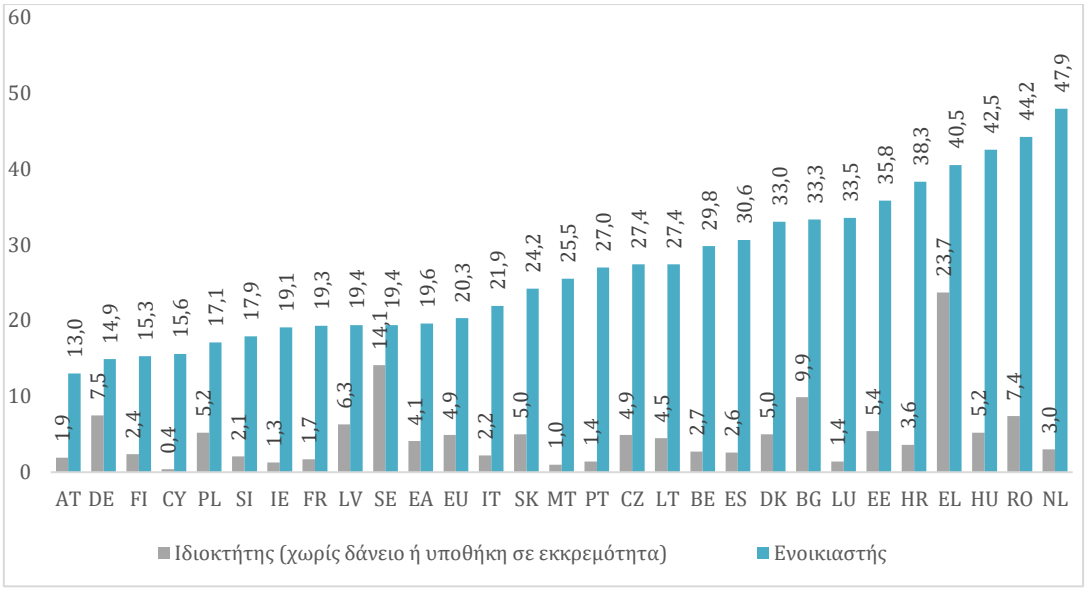

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 31.10.2024)

Εστιάζοντας στα ποσοστά υπερβολικής επιβάρυνσης του κόστους στέγασης μεταξύ των περιφερειών της χώρας (Διάγραμμα 5.8), παρατηρούμε ότι το 2023 αυτές στο σύνολό τους κατέγραψαν ποσοστά σημαντικά υψηλότερα από τον μέσο όρο της ΕΕ.

Διάγραμμα 5.8: Ποσοστό (%) υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους ανά περιφέρεια (2021 και 2023)

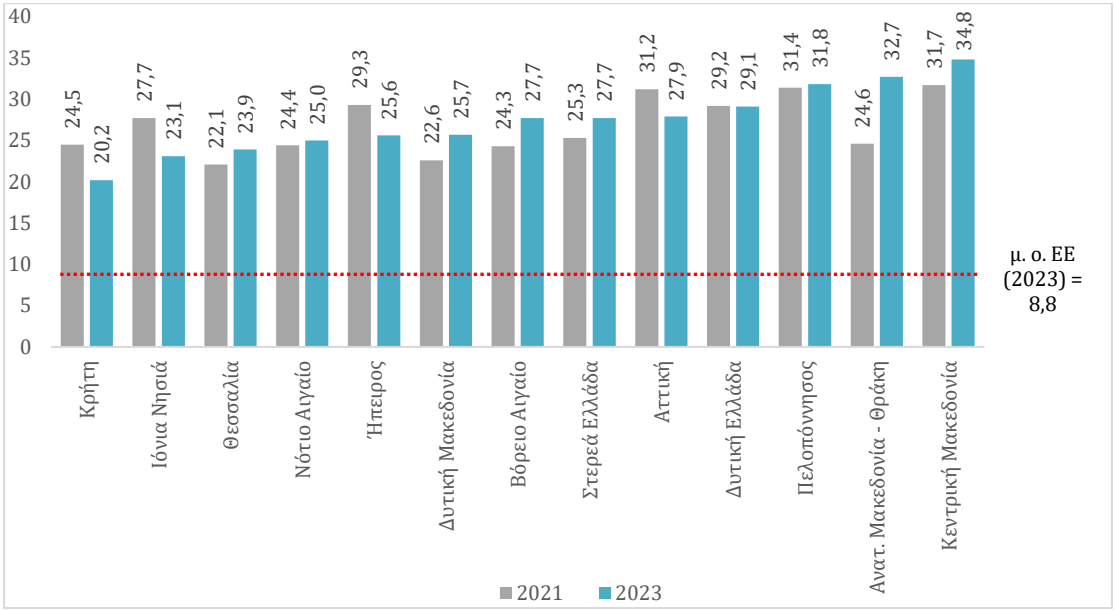

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 01.11.2024)

Το υψηλότερο ποσοστό εμφάνισαν οι περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας (34,8%), Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (32,7%) και Πελοποννήσου (31,8%). Στον αντίποδα, τα χαμηλότερα ποσοστά επιβάρυνσης κατέγραψαν οι περιφέρειες Κρήτης (20,2%) και Ιονίων Νήσων (23,1%), ακολουθούμενες από τις περιφέρειες Θεσσαλίας (23,9%), Νοτίου Αιγαίου (25%), Ηπείρου (25,6%) και Δυτικής Μακεδονίας (25,7%). Κοντά στον μέσο όρο της χώρας (28,5%) κυμάνθηκαν, τέλος, τα αντίστοιχα ποσοστά στην Αττική (27,9%) και στις περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας και Βορείου Αιγαίου (27,7%). Τονίζεται ότι οκτώ από τις δεκατρείς περιφέρειες της χώρας κατέγραψαν το 2023 υψηλότερα

ποσοστά υπερβολικής επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους έναντι του 2021,[29] στοιχείο ενδεικτικό της όξυνσης του προβλήματος στέγασης σε αυτές το εν λόγω διάστημα.

Παράλληλα με το υψηλό κόστος στέγασης που αντιμετωπίζουν πολλά νοικοκυριά στη χώρα μας σημαντικό είναι και το πρόβλημα της ποιότητας διαβίωσης στις κατοικίες. Το Διάγραμμα 5.9 αποτυπώνει μια πτυχή του συγκεκριμένου προβλήματος, καταγράφοντας το ποσοστό του πληθυσμού που ζει σε κατοικία με στενότητα χώρου.[30] Παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα το συγκεκριμένο ποσοστό το 2023 ανερχόταν στο 26,9%, ποσοστό το οποίο, αν και μειωμένο έναντι του 2019, κατατάσσει τη χώρα μας μεταξύ των κρατών-μελών με το πιο οξυμένο πρόβλημα στενότητας χώρου στην κατοικία.

Διάγραμμα 5.9: Ποσοστό (%) πληθυσμού που διαβιοί σε κατοικία με στενότητα χώρου στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)

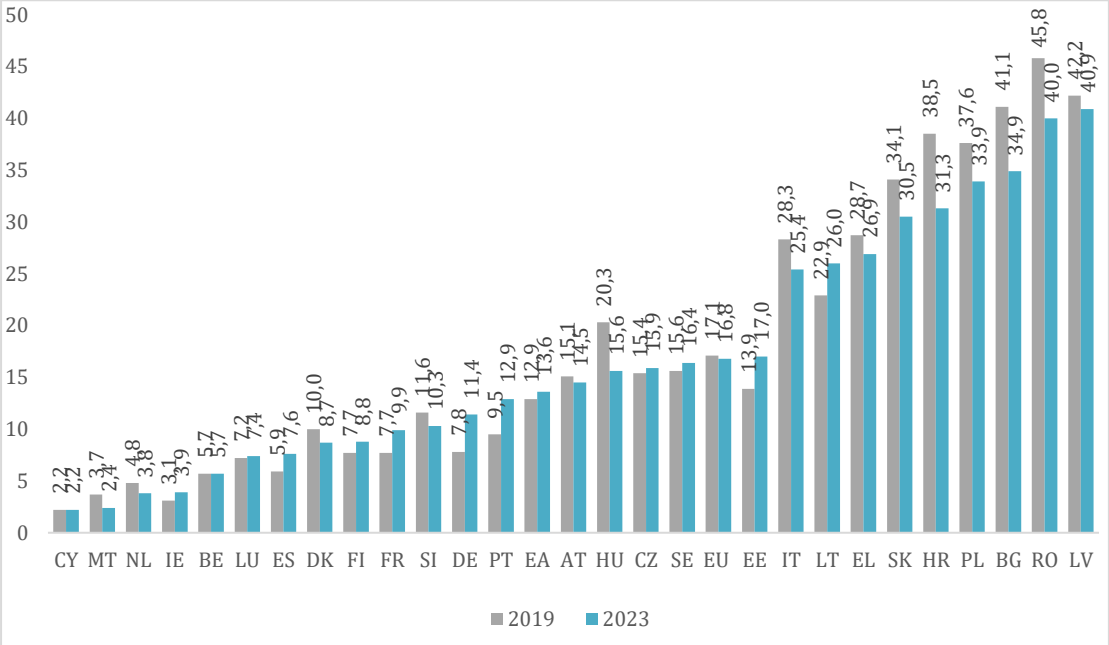

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 01.11.2024)

[29] Μη διαθέσιμα στοιχεία για το 2019.

[30] Για πληροφορίες που αφορούν τον ορισμό μιας κατοικίας με στενότητα χώρου βλ. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Overcrowding_rate

Πρέπει, βέβαια, να σημειώσουμε ότι η ένταση του συγκεκριμένου προβλήματος εξαρτάται και από την εισοδηματική κατάσταση των πολιτών (Διάγραμμα 5.10). Με βάση τα στοιχεία της Eurostat, το ποσοστό των ατόμων που ανήκαν το 2023 στο φτωχότερο εισοδηματικό πεμπτημόριο και αντιμετώπιζαν πρόβλημα στενότητας χώρου στην κατοικία τους ανερχόταν στην Ελλάδα στο 39,1%, έναντι 27,9% στον μέσο όρο της ΕΕ. Σημαντικές αποκλίσεις υπάρχουν και στο σύνολο των υπόλοιπων πεμπτημορίων της εισοδηματικής κλίμακας μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ.

Διάγραμμα 5.10: Ποσοστό (%) πληθυσμού ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο που διαβιοί σε κατοικία με στενότητα χώρου στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2019 και 2023)

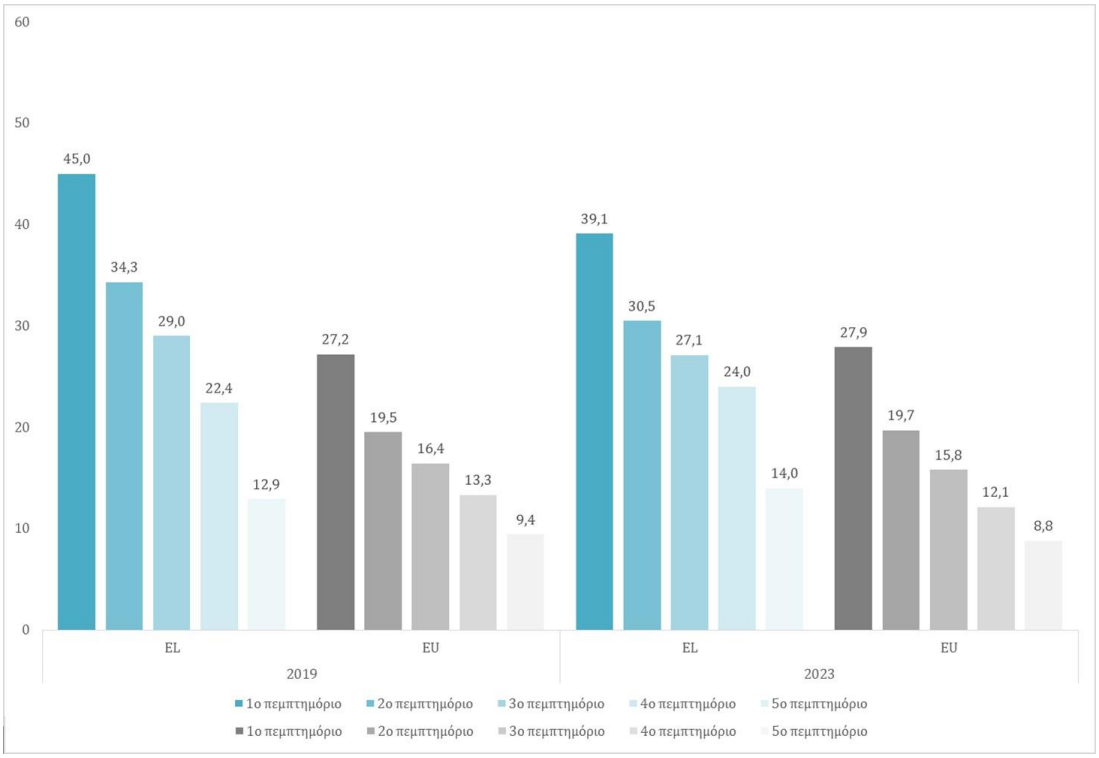

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 01.11.2024)

Θα πρέπει, ωστόσο, να επισημάνουμε ότι το 2023 καταγράφεται στη χώρα μας μια σχετική άμβλυνση του συγκεκριμένου προβλήματος για τα άτομα που ανήκουν στα τρία φτωχότερα εισοδηματικά κλιμάκια.

Ενδεικτικό, επίσης, του προβλήματος των συνθηκών διαβίωσης στις κατοικίες στην Ελλάδα είναι και το ότι, σύμφωνα με τη Eurostat, το 2023 το 19,2% πληθυσμού δεν είχε τη δυνατότητα να διατηρεί επαρκώς ζεστό τον χώρο κατοικίας του, ποσοστό ελαφρά αυξημένο έναντι του 2019 και 8,6 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Για τα φτωχά άτομα το ποσοστό αυτό διαμορφώθηκε στο υψηλό 39,8% (έναντι 22,2% στο σύνολο της ΕΕ), ενώ στη χώρα μας η απόκλιση του ποσοστού αυτού μεταξύ του φτωχού και μη φτωχού πληθυσμού ανερχόταν το 2023 στις 25,4 ποσοστιαίες μονάδες, η δεύτερη υψηλότερη που καταγράφεται μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ.

Στα παραπάνω θα πρέπει να συμπεριληφθεί και το γεγονός ότι στην Ελλάδα, συνολικά, το ποσοστό των ατόμων που το 2023 αντιμετώπιζαν τουλάχιστον έναν από τους συνολικά τέσσερις παράγοντες που συντελούν σε συνθήκες υλικής στέρησης όσον αφορά τη στέγαση (όπως η απουσία μπανιέρας ή ντουζιέρας, η ύπαρξη προβλήματος διαρροής στη στέγη, υγρασίας σε διάφορους χώρους της οικίας ή χαλασμένων κουφωμάτων κ.ά.)[31] ήταν 15,9% (έναντι 14,5% στην ΕΕ), ενώ για το φτωχό τμήμα του πληθυσμού το ποσοστό αυτό διαμορφώθηκε στο 25,3%, με την απόκλισή του από το αντίστοιχο ποσοστό για τους μη φτωχούς να ανέρχεται στις 11,6 ποσοστιαίες μονάδες, η υψηλότερη τιμή στην ΕΕ.

[31] Για μια αναλυτική παρουσίαση του συγκεκριμένου δείκτη βλ. https://bit.ly/4fNqDlz

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αργείτης, Γ., Κορατζάνης, Ν., Παϊταρίδης, Δ., Πασσάς, Κ. και Πιέρρος, Χ. (2018). *Η α(υτα)πάτη των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής της Ελλάδας*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2022). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση. Ετήσια Έκθεση,* Μάιος, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση. Ετήσια Έκθεση,* Σεπτέμβριος, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2024). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*. Ενδιάμεση Έκθεση 2023, Ιανουάριος, Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδας (2024). *Έκθεση του Διοικητή για το 2023*, Απρίλιος, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομικών (2024). *Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2025*, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, Αθήνα, Νοέμβριος.

Ξενόγλωσση

- Draghi, M. (2024). *The Future of European Competitiveness,* European Commission, Brussels.
- EC (2024). "European Economic Forecast. Autumn 2024", Institutional Paper 296, November, Brussels.
- ETUI (2023). *Benchmarking Working Europe 2023*, ETUI, Brussels.
- IMF (2024). *World Economic Outlook: Policy Pivot, Rising Threats,* October, Washington.
- Jong-A-Pin, R. & de Haan, J. (2008). "Time-varying impact of public capital on output: New evidence based on VARs for OECD countries", EIB Papers, 13(1), 57-81.
- OECD (2024). *OECD Economic Outlook, Volume 2024 Issue 2: Preliminary version*, OECD Publishing, Paris.

- Pierros, C. & Theodoropoulou, S. (2022). “Inflation and counter-inflationary policy measures: The case of Greece”, IMK Study No. 83-2, Dusseldorf.